

**КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА
ГРІНЧЕНКА**

Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти

Кафедра практичної психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

**ПОЛІТИЧНА МЕНТАЛЬНІСТЬ ПРЕДСТАВНИКІВ МОЛОДІЖНИХ
СУБКУЛЬТУР В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Студентки 2 курсу,
групи ППм-1-24-1.4з
другого (магістерського) рівня
спеціальності 053 Психологія
освітньої програми 053 002
Практична психологія
Сергеевої Анастасії Олексіївни

Науковий керівник:
Лозова О.М., доктор
психологічних наук, професор,
професор кафедри практичної
психології

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР.....	6
1.1. Психологічні особливості політичної ментальності молоді	6
1.2. Поняття «молодіжна субкультура» як предмет соціально-психологічного аналізу	16
1.3. Особливості функціонування молодіжних субкультурних груп в умовах війни.....	22
Висновки до першого розділу	29
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР.....	31
2.1. Обґрунтування процедури та методик емпіричного дослідження поточного стану сформованості політичної ментальності представників молодіжних субкультур.....	31
2.2. Дослідження особливостей політичної соціалізації молоді та специфіка політичних настанов особистості в умовах війни.....	40
2.3. Результати вимірювання рівня політико-ідеологічного самовизначення представників молодіжних субкультур в Україні	62
2.4. Методичні рекомендації представникам соціономічних професій щодо специфіки політичної ментальності молоді різних субкультур	89
Висновки до другого розділу.....	93
ВИСНОВКИ.....	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	100
ДОДАТКИ.....	107
Додаток А.....	107
Додаток Б	110
Додаток В	115
Додаток Г	124

ВСТУП

Актуальність дослідження. Останні конотації в розумінні політичної ментальності відображають серйозні зміни в концепціях ХХІ століття щодо демократії, громадянства та громадянських свобод, а також переосмислення значення спілкування та громадянської діяльності, що призвело до широкого тлумачення терміну політична ментальність.

Від діяльності неформальних спільнот до формалізованих політичних процесів і суспільних справ політична ментальність передбачає формування та координацію особистісних і групових ідентичностей. Що стосується соціальних ролей, присутності та участі в суспільному житті, політична ментальність є особливо важливим чинником для громадянської активності та участі в демократичних дебатах. Розширення глобальних комунікаційних технологій, глобальних ринків і глобальних політичних мереж загострило питання політичної ментальності, які тісно пов'язані із занепокоєнням щодо громадянської єдності та позбавлення прав громадян.

Політична ментальність здійснює відображення ціннісно-мотиваційної спрямованості особистості стосовно культурних, соціально-політичних та економічних явищ у суспільстві. Включеність громадянського компонента до системи ідентифікаційних виборів людини, його місце у цій ієрархічній структурі та особливості співвідношення з іншими компонентами задають певні контури індивідуальної матриці політичної ментальності.

Сучасні підходи до визначення поняття політичної ментальності в українській науці представлені роботами О. Гордійчук, В. Москаленко, Н. Пашиної, І. Поліщука, А. Радька, А. Рубан, В. Фокіної. Феномен субкультур розглядався такими українськими науковцями, як Є. Васильчук, І. Гурова, В. Радзієвський, Ю. Щербак. Вивчення політичної ментальності як складової соціальної ідентичності представлено в дослідженнях Дж. Брейквелла, Ч. Кулі, Дж. Марсія, Е. Ріда, Г. Теджфела, Е. Вотермана.

Отже, політична ментальність постає важливою складовою загальної ідентичності особистості. Недостатність дослідницької уваги до вивчення зазначеного феномена та закономірностей його реалізації у представників молодіжних субкультур в умовах війни зумовлює актуальність теми дослідження.

Мета дослідження: визначення психологічних чинників реалізації політичної ментальності в представників молодіжних субкультур в умовах війни.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань дослідження:**

1. Визначити зміст та структуру політичної ментальності;
2. З'ясувати провідні чинники формування політичної ментальності в представників молодіжних субкультур в умовах війни;
3. Виділити умови проведення емпіричного дослідження рівня сформованості політичної ментальності в представників молодіжних субкультур в умовах війни;
4. Розробити методичні рекомендації для представників соціономічних професій щодо специфіка політичної ментальності представників молодіжних субкультур.

Об'єктом дослідження є політична ментальність молоді.

Предметом дослідження є політична ментальність представників молодіжних субкультур в умовах воєнного стану.

Для розв'язання поставлених завдань було використано такі методи дослідження:

- 1) **теоретичні** – аналіз сучасної наукової літератури з проблем дослідження; аналіз та узагальнення експериментальних даних із зазначеної проблеми;
- 2) **емпіричні** – методика дослідження політичних настанов особистості Г. Бієрбраура; опитувальник «Особливості політичної соціалізації особистості» Є. Чорного; опитувальник «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц); методика «Сформованість громадянської ідентичності» (Р. Ю. Синельников).

Теоретична значущість дослідження полягає в поглибленні наукових знань про психологічні чинники реалізації політичної ментальності в представників молодіжних субкультур в умовах війни.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання отриманих результатів у подальших студіях, присвячених зазначеній проблемі.

Структура дослідження відповідає його методам і завданням. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури і додатків.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР

1.1. Психологічні особливості політичної ментальності молоді

Політична ментальність є важливим феноменом суспільного життя, що визначає політичну поведінку громадян, їхню участь у політичних процесах і ставлення до влади. Це поняття поєднує в собі культурні, історичні, соціальні та психологічні фактори, які формують політичні уподобання та установки суспільства (Рубан, 2022).

Політична ментальність – це сукупність уявлень, цінностей, переконань, стереотипів і традицій, що впливають на сприйняття та оцінку політичних процесів (Рубан, 2022). Вона відображає специфіку політичної культури певного суспільства і є результатом тривалого історичного розвитку. Політична ментальність може бути як індивідуальною, так і колективною, охоплюючи великі групи людей, етноси чи нації.

Формування політичної ментальності залежить від низки чинників, представлених історичним досвідом, культурними традиціями, освітнім та інформаційним середовищем, соціально-економічними умовами, політичною системою та інститутами. Розглянемо кожен із зазначених чинників детальніше:

Безпосередній вплив на формування політичної ментальності справляє історичний досвід. Так, політичні режими, події, революції, війни та реформи впливають на політичні уявлення суспільства.

Значним є вплив на формування політичної ментальності культурних традицій. Ідеться про національні звичаї, релігію, мову та символіку, які відіграють ключову роль у становленні політичної свідомості (Рубан, 2022).

Освіта та інформаційне середовище так само є важливими чинниками формування політичної ментальності. Так, рівень обізнаності громадян, доступ до інформації та медіа впливають на політичні переконання.

Значним є вплив на формування політичної ментальності соціально-економічних умов функціонування соціуму. Поточний добробут, рівень життя, структура економіки визначають політичні пріоритети населення.

Політична система та інститути так само є важливими чинниками формування політичної ментальності. Структура влади, рівень демократії та політична стабільність впливають на довіру громадян до влади та їхню політичну активність (Радько, 2022).

Залежно від суспільно-політичного контексту можна виділити такі основні типи політичної ментальності:

1. Авторитарна ментальність. Зазначений тип політичної ментальності характеризується високим рівнем підкорення владі, схильністю до централізації управління, обмеженою політичною активністю громадян.

2. Демократична ментальність. Зазначений тип політичної ментальності передбачає активну громадянську позицію, толерантність до різних точок зору, підтримку політичного плюралізму та верховенства права.

3. Револьюційна ментальність. Зазначений тип політичної ментальності виявляється у прагненні до радикальних змін, протестних настроях, низькому рівні довіри до інституцій.

4. Консервативна ментальність. Зазначений тип політичної ментальності орієнтується на збереження традиційних політичних та соціальних цінностей, стабільність і поступові реформи (Гордійчук, 2024).

Політична ментальність відіграє ключову роль у формуванні політичної культури та визначенні політичного розвитку країни. Вона впливає на політичну участь громадян (голосування, участь у протестах, політичних партіях), рівень довіри до влади та державних інституцій, характер політичних змін (еволюційний чи револьюційний), стабільність або конфліктність політичного процесу.

Вивчення політичної ментальності як психологічного феномена робить актуальним наявні певні політичні передумови, які знаходять свій відбиток у дослідженнях, представлених у багатьох наукових дисциплінах. Незважаючи

на різноманітність робіт, відсутні узгоджені дослідження з практичними напрацюваннями, що виявляють сутнісну природу політичної ментальності як психологічного феномена, індивідуального переживання особистості своєї громадянської належності, тієї частини образу Я, яка є суто політичною. Феномен політичної ментальності розглядається найчастіше як соціально-політичний, громадський, державний, набагато рідше його трактують як індивідуальний, наділений особистісним змістом, що займає певну позицію в ієрархії цінностей (Гордійчук, 2020).

Крім того, слід зауважити, що цей вид соціальної ідентичності найбільш тісно пов'язаний із ціннісно-сисловою сферою особистості, оскільки для того, щоб індивід визначив свою приналежність до соціальної групи, він повинен визначити цінності, властиві цій групі, і, головне, ухвалити рішення – чи він готовий їм відповідати.

Політична ментальність дозволяє особистості знайти стабільне місце у соціальній структурі, набути сенсу і систематизувати отриманий досвід. Громадянська самоідентифікація відбувається на основі ототожнення індивідом себе з певною громадянською спільнотою, що склалася на основі одного або кількох етносів, що мешкають на одній державній території та володіють одними цивільними правами та обов'язками.

На наш погляд, особистісна та соціальна ідентичність не є складовими частинами «загального»; в даному випадку неможливе відділення одного від іншого для скрупульозного вивчення їх як окремих складових, оскільки тільки разом вони дають феномен, що цікавить нас. Шляхом самокатегоризації особистості відбувається зміщення то одного, то іншого краю.

Громадянська ідентифікація (самоідентифікація) – ототожнення індивідом себе з певною громадянською спільнотою, що склалася з одного або декількох етніко-культурних елементів, які є різними, проте проживають на одній державній території, мають спільні цивільні права та обов'язки, а також наділені об'єктивними підставами для власної ідентифікації. Політична ментальність слідом за О. Безрук розуміється нами як суб'єктивне відчуття

індивіда, що є результатом ототожнення індивіда з суспільством у всіх соціокультурних вимірах, при якому формуються його особисті якості, цінності, переконання, які слугують для становлення системи уявлень і смислів, що є критерієм для протиставлення подібних громадянських уявлень (Безрук, 2019).

Політична ментальність є динамічним утворенням, що конструюється особистістю під час порівняння власних рис із іншими, перегляду цінностей, характеризуючись наповнюваністю смислами, пошуком нового місця у соціальному середовищі. Як структурну модель політичної ментальності особистості Н. Безгіна (Безгіна, 2013) пропонує чотирикомпонентну структуру, що складається з когнітивного, емоційного, поведінкового та семантико-символічного компонентів.

1. Когнітивний компонент – формування усвідомленого образу «Я-громадянин», побудованого на диференційних та консолідаційних ознаках, шляхом порівняльного аналізу.

До структури когнітивного компоненту політичної ментальності входять такі складові:

Знання про особливості громадянської приналежності до певної держави, про норми і правила громадянської поведінки, про особливості соціальної ролі «громадянин» в даній державі, про переваги, орієнтації громадян країни, особливості громадянської соціалізації, про стереотипи, про громадянську символіку, ритуали, атрибути, про власні громадянські якості, про змісти в історичному, політичному, етнічному планах країни, правові особливості поведінки, знання про громадянські права, обов'язки тощо.

Громадянські уявлення – образи предметів, сцен, подій, явищ, що виникають на основі їхнього пригадування або продуктивної уяви. Уявлення про особливості громадянських ідеалів, орієнтирів, уявлення про власне громадянське становище по відношенню до інших, уявлення про державний устрій, система поглядів, що склалася, заснована на знаннях про минуле,

сьогодення, перспективи майбутнього своєї країни і той сенс, який це накладає на власне життя:

Віра, переконання – які будуються на знаннях і уявленнях і вироблених під час громадянської діяльності ідеях, що пережиті як істинні та пов'язані з потребою їх у житті.

2. Емоційний компонент – емоційно-оцінна складова, що передбачає співвіднесення ідеальних еталонів громадянськості з реально наявними громадянськими моделями. Має широкий спектр емоцій, що відзначається градацією за їх інтенсивністю.

До структури емоційного компоненту політичної ментальності входять такі складові. Рефлексія – процес самопізнання суб'єктом внутрішніх актів та станів, у результаті якого відбувається становлення та самовизначення людини у життєвих обставинах, формується її ціннісно-смилова сфера. Виражається в особливостях самоопису, самовизначення та перспективному плануванні особистісного розвитку громадянина. Крім того, цілі та переживання (почуття).

3. Поведінковий компонент – конкретна діяльність та дії, які побудовані на основі уявлень про свою та чужу держави та емоційне ставлення. До структури поведінкового компоненту політичної ментальності входять такі складові: Вибір – обрання та реалізація одного з можливих варіантів громадянської поведінки, керуючись суб'єктивними концептами. Громадянський учинок – свідома дія, особистісна форма громадянської поведінки, в якій виявляється воля та моральне самовизначення громадянина. Вербальні громадянські прояви – усвідомлене використання мовних засобів і мовних прийомів, що служать для пред'явлення інформації про себе як громадянина та свою країну.

4. Семантико-символічний компонент – прийнята особистістю культурна символізація національної приналежності, що наповнює її стійкими смисловими образами. До структури семантико-символічного компоненту політичної ментальності входять такі складові: «Я-громадянський ідеал» –

ідеалізовані уявлення особистості про якості та характеристики громадянина та особливості його громадянської поведінки, прагнення до такої поведінки; «Я-громадянські орієнтири» – настанови, норми, правила, риси, характеристики, особливості громадянина, що приписуються йому культурою певної країни та поділяються особистістю (Безгіна, 2013).

Двома необхідними характеристиками громадянської самоідентичності особистості в сучасну епоху В. Жадько (Жадько, 2009) називає параметр часу: з одного боку, відокремлення «особистого часу», віддалено пов'язаного з фіксованим часовим порядком, а з іншого, осмислення індивідом минулого та прогнозування майбутнього. Тільки за виконання цих умов можлива громадянська самоідентифікація особистості.

Отже, питання стосовно необхідності вивчення громадянського Я необхідне для включення і подальшого опрацювання його лише з точки зору економіки, права, політики, але й у аспекті психологічної науки.

На думку І. Петровської, структура політичної ментальності містить п'ять таких основних компонентів: спільність території, громадянства, схильність до певної системи політичних принципів чи ідеології; довіра до політичних інститутів і рівність політичних прав, бажання і згода бути частиною нації (Петровська, 2017).

І. Петровська наголошує, що громадянська та культурна ідентичності відрізняються. В той час як громадянський націоналізм допускає політичне об'єднання громадян на таких принципах, як спільна держава, дотримання законів і шанування державних інститутів влади, довіра до існуючих політичних засад тощо, то культурна ідентичність означає культурну єдність на основі спільності мови, релігії та інших культурних принципів об'єднання (Петровська, 2020).

Політична ментальність, таким чином, укорінена в комунікативній і поведінковій реальності людей, які взаємодіють у спільнотах, у яких вони живуть. Така локалізація змісту політичної ментальності поки що не дуже поширена серед українських науковців. Проте розгляд такої перспективи

потребує викликів часу, особливо політичних та громадянських змін в Україні, які відбулися за останні два роки. Вони змушують науковців повернутися до проблеми політичної ментальності, активніше розглядати ті аспекти, які вже набули актуальності в роботах іноземних колег.

Розглянемо емпіричну модель політичної ментальності на двох рівнях: вертикальному та горизонтальному. Вертикальний рівень передбачає встановлення статусу ідентичності, а горизонтальний відповідає за вивчення особливостей змісту структурної організації кожного зі статусів. Таким чином, для побудови моделі використовується два критерії:

- перший критерій – це статус політичної ментальності. Як індикатори диференційних рівнів ідентичності Дж. Марсія виділяє: прийняття/неприйняття особистістю зобов'язань та факт проходження кризи. Варіанти поєднання двох виділених критеріїв визначають чотири статуси ідентичності: дифузний, зумовлений (наданий), мораторій, сформований статус ідентичності (Marcia, 1980);

- другий критерій – зміст когнітивного, ціннісно-емоційного та поведінкового компонентів політичної ментальності.

В основу статусної організації політичної ментальності за когнітивним компонентом було закладено критерій когнітивної складності категоріальної структури індивідуальної свідомості.

В основі статусної організації політичної ментальності за поведінковим компонентом було визначено характер пріоритетної мотивації громадянської активності. Поєднання характеристик трьох компонентів політичної ментальності становлять можливі змістовні профілі статусів політичної ментальності, які надалі вимагають емпіричного підтвердження.

Громадянський профіль особистості з дифузним статусом ідентичності характеризується когнітивно простою системою категоріальної структури громадянської самосвідомості за слабкої її структурованості. Інтерпретація функціонування громадянських інститутів у свідомості такої людини здійснюється у спрощеній формі на основі обмеженого набору відомостей.

Можна припускати, що когнітивно проста система категоріальної структури громадянської самосвідомості у цьому профілі визначена індиферентністю щодо громадянських цінностей (Tajfel, 1981).

Громадянський профіль особистості з визначеним статусом ідентичності характеризується обмеженою категоріальною структурою громадянської самосвідомості та її жорсткою диференціацією. Прагнення відповідати очікуванням оточуючих визначають надмірно фіксовану, ригідну позицію щодо цивільних ідеалів та орієнтирів. Внутрішня цілісність та послідовність образу «Я-громадянин» обумовлена відсутністю чутливості до протиріч та некритичним прийняттям сформованої системи громадянських цінностей (Marcia, 1980).

За наявності різноманітного громадянського досвіду, що включає у собі складність і суперечливість соціально-політичних явищ у суспільстві та здібності особистості до критичного мислення, на певному етапі особистісного розвитку категоріальна структура громадянської самосвідомості набуває диференційованого характеру.

Досить широкий репертуар громадянських понять зумовлює здатність особистості конструювати соціальне оточення на основі безлічі незалежних вимірів, але вони не мають ще між собою чіткої зв'язаності та стрункості, що в результаті зводить всю категоріальну систему громадянської самосвідомості до дихотомічного протиставлення одного факту іншому та вказує на невизначеність позиції, формулюючи «поняттєву плутанину». Це призводить до втрати ідеалізованого погляду на світ і формування сумніву в ціннісних громадянських орієнтирах, що склалися. Такий період можна охарактеризувати як мораторій (Коннертон, 2004).

У цій точці біфуркації становлення громадянської самосвідомості визначається наявність одразу кількох векторів розвитку. Один із зазначених векторів передбачає відмову від подолання складності буття і зупинку на стадії прийнятої політичної ментальності або взагалі відмови від неї, як такої. Спрямованість руху двох інших векторів розвитку найчастіше призводить до

громадянського максималізму, який проявляється або в нонконформізмі – протиставленні свого «Я» сукупності чинних громадянських норм і цінностей, або в ригоризмі – жорсткій вимозі підпорядкування загальноприйнятим громадянським настановам.

Громадянський профіль особистості зі сформованим статусом ідентичності характеризується високою когнітивною складністю та виявляється у наявності осмисленої громадянської позиції. Ця позиція характеризується гнучкістю, адаптивністю громадянської поведінки та терпимістю до протиріч (Карась, 2011).

Усвідомлення суперечливості окремих аспектів життєдіяльності громадянського суспільства націлює особистість на пошук можливостей їх вирішення, а високий ступінь свободи особистості у прийнятті рішень сприяє набуттю нового досвіду з подальшою інтеграцією їх у цілісний образ суб'єктивної картини світу. Для особистості зі сформованим статусом політичної ментальності характерна висока позитивна консолідація з громадянськими цінностями, наявність почуття причетності та відповідальності за учасників соціальної взаємодії.

Політична ментальність молоді є важливим феноменом, що відображає систему цінностей, переконань та установок, які впливають на її політичну поведінку. Вона формується під впливом історичних, соціокультурних, економічних та психологічних чинників. У сучасному світі, де інформаційні потоки є надзвичайно інтенсивними, розуміння політичної ментальності молоді стає критично важливим для розвитку демократичного суспільства.

До числа провідних чинників формування політичної ментальності молоді належать:

1. Соціалізація та виховання. Цей чинник включає вплив родини як первинного агента політичної соціалізації, освіти та формування критичного мислення, роль ЗМІ та соціальних мереж у формуванні політичних уподобань.

2. Психологічні особливості молоді. Структура зазначеного чинника представлена підвищеною емоційністю та імпульсивністю представників

молоді, притаманною їм схильністю до експериментів та пошуку альтернативних політичних рішень, високою чутливістю до питань соціальної справедливості та рівності тощо.

3. Когнітивні аспекти політичної ментальності. Цей чинник включає формування політичних переконань молоді на основі особистого досвіду, значну роль когнітивних упереджень у сприйнятті політичної інформації, а також вплив освітнього рівня на здатність до критичного аналізу політичних процесів (Фокіна, 2011).

Політична активність молоді реалізується в таких провідних формах: традиційні (голосування на виборах, участь у партійній діяльності), нетрадиційні (протести, флешмоби, громадянські ініціативи) форми участі у політичному житті, а також вияви цифрової активності представників молодого покоління (онлайн-кампанії, петиції, дискусії в соціальних мережах). Мотивація політичної участі молоді зумовлюється, передусім, бажанням змін у суспільстві, впливом лідерів думок та авторитетних діячів, особистими інтересами та кар'єрними перспективами (Поліщук, 2000).

Суттєвим чинником активізації формування політичної ментальності молоді є вплив глобалізації та цифрових технологій. Завдяки цьому чиннику представники молоді беруть участь, зокрема, в поширенні інформації, формуючи власну політичну свідомість.

Вони використовують сучасний розвиток цифрових платформ як засіб швидкого поширення політичної інформації, опановують алгоритмами соціальних мереж для формування індивідуальних політичних бульбашок, зазнають впливу фейкових новин на політичні уподобання. Формами політичного активізму молодих людей в інтернет-просторі постають, зокрема, створення та підтримка політичних рухів через соціальні платформи, вплив блогерів та онлайн-лідерів на формування громадської думки, використання цифрових технологій для організації протестних акцій.

Перед політичною ментальністю молоді постає низка актуальних викликів та перспектив. До числа викликів належать, зокрема, політична

апатія та низька довіра до владних інституцій, маніпуляція громадською думкою через медіа та соціальні мережі, поляризація суспільства та поширення радикальних ідей. Сукупність перспектив політичної ментальності молоді представлена можливостями підвищення рівня політичної грамотності через освітні програми, створення сприятливих умов для активної участі молоді в політичному житті, розвитком громадянського суспільства та зростанням рівня політичної культури в цілому.

Отже, політична ментальність є важливим фактором політичного життя суспільства. Вона формується під впливом історичних, культурних, економічних і соціальних чинників, визначає політичну поведінку громадян та їхню участь у суспільному житті. Розвиток демократичної політичної ментальності сприяє утвердженню правової держави, громадянського суспільства та політичної стабільності.

Політична ментальність молоді є складним і багатогранним явищем, що залежить від психологічних, соціальних та технологічних факторів. Вона визначає характер участі молодих людей у політичному житті та їхню готовність впливати на суспільні процеси. В умовах сучасного світу важливо сприяти розвитку критичного мислення, політичної культури та громадянської відповідальності серед молоді, щоб забезпечити сталість демократичного розвитку суспільства.

1.2. Поняття «молодіжна субкультура» як предмет соціально-психологічного аналізу

Саме поняття «субкультура» сформувалося в результаті усвідомлення неоднорідності культурного простору, що стала особливо очевидною в урбанізованому суспільстві. Колись поняття «культура» означало пануючу етичну, естетичну, світоглядну систему – фахову, підтримувану елітами і похідну від еліт, які здобували сакральне підґрунтя. Усе, що поза її межами, – сфера профанічного, побутового, – позбавлялося статусу «культури» (порівн.:

повсякденні уявлення про «культурні» і «некультурні» – поведінку, смаки, мовні стереотипи і под.) (Радзієвський, 2013).

Хоча з'ява терміну «субкультура» у науковій літературі датується 30-ми рр. XX ст., дійсного поширення він набув у 1960-70-х рр., у зв'язку з дослідженнями молодіжних рухів. Спочатку на передній план виступає префікс «sub» (тобто «під-»), позначаючи сховані, неофіційні культурні шари, що є підкладкою «денної поверхні» пануючої культури. Це поняття використовувалося поруч з такими, як *subterranean culture* (підземна культура) і *underground* (підпілля). Проглядається і звичне сприйняття неінституціонованих культурних явищ як низових – на противагу «високій» офіційній культурі. У тому ж контексті (ідеології і практики молодіжного протесту проти цінностей суспільства споживання, трудової етики і технократичної цивілізації) використовувалося і поняття «контр-культура», що визначало ідеологію молоді як таку, що руйнує всяку культуру взагалі і протистоїть їй. Очевидно, що поняття «субкультура» спершу позначало явища, що сприймалися як не- чи поза-культурні. Згодом, однак, воно набуло іншого змісту (Радзієвський, 2012).

Естетика, етика, ідеологія молодіжних співтовариств була визнана як особлива «молодіжна культура». Виявилось існування й інших культур (скажімо, дитячої), що відрізняються від офіційної, але цілком реальні, зі своїми нормативними і символічними характеристиками. Це надало нового життя поняттю «субкультури», утім, у трохи зміненому значенні. Тепер воно прочитується як позначення «підсистеми» культури, указуючи на мультикультурний характер сучасного суспільства (Гурова, 2022).

У такому трактуванні концепція «субкультури» виявилася надзвичайно плідною як у науково-евристичному (програма опису різних сегментів і варіацій культури), так і в практично-прикладному сенсі. З цим пов'язаний ряд її модифікацій, серед яких в останнє десятиліття найбільш актуальна, мабуть, концепція «життєвих стилів» (*life styles*) – особливості ідеології, соціальної психології, споживацької поведінки, мови і символіки, у цілому особливості

способу життя, характерні для різних соціальних груп. Вивчення «життєвих стилів» орієнтовано передовсім на моделювання споживацької поведінки їхніх представників. Утім, ідеологічні аспекти стилів життя перебувають у сфері інтересів політиків і особливо їхніх іміджмейкерів. Ще більш очевидним є соціальний замовник вивчення суспільних рухів, що на практиці наголошує на організаційних аспектах цих рухів, засобах і можливостях мобілізації ресурсів, моніторингу владних устремлінь і под (Меднікова, 2021).

Визначення поняття «субкультура» ускладнено саме через фундаментальність основного поняття «культура» й існування величезної кількості його визначень.

Основні категорії культури обов'язкові для всіх її носіїв-інакше вони просто не змогли б розуміти один одного і жити в одному суспільстві, взаємодіючи між собою. Але в складі народу існують різні соціальні групи і спільноти, в яких є власні субкультури.

У межах кожної субкультури загальний зміст окремих категорій може модифікуватися. Розбіжності у тлумаченні категорій культури і у ставленні до приписуваних ними норм і цінностей накладають відбиток на ментальність представників різних соціальних груп і спільнот. У кожній субкультурі складається груповий менталітет, який являє собою деяку різновид загальнокультурного менталітету (Васильчук, 2012).

Вперше це поняття використовував Девід Рисмен – відомий юрист і соціолог із США (1950 рік). Пояснюючи, що таке субкультура, він говорив про групи людей, які навмисно обирають цінності, стиль, поведінка, відмінні від загальноприйнятих. Це особистості, які усвідомлено примикають до меншості, оскільки не приймають стандарти того суспільства, в якому живуть.

Щоб визначене суспільне явище, що має ідейних послідовників у вигляді чітко окресленою або умовної соціальної групи, могло називатися саме субкультурою, на відміну від домінуючої культури має бути суттєвим. Це може бути інша ідеологія, спосіб життя, поведінка, система цінностей,

манера одягатися, мова (сленг, соціолект, аргі), інші елементи такого порядку (Гурова, 2022).

Важливо розуміти, що головні аспекти тут – ідеологічні, психологічні, світоглядні. Освіта власного сленгу, манера одягатися, кліше поведінки – все це тільки наслідок і спосіб показати іншому представнику своєї групи: «Я свій!».

Субкультура має наступні особливості: вона виникає як позитивна реакція на суспільні потреби та як негативна реакція на пануючу культуру; вона протилежна традиційній культурі; це соціальна молодіжна інновація; вона сприяє інтеграції молоді в оновлюване суспільство; вона неоднорідна; не завжди знаходить підтримку з боку суспільства, тоді вона перетворюється на причину маргіналізації та ізоляції молоді від суспільства; є фактором соціальної напруженості; вона розширює конфлікт між молоддю та суспільством (Щербак, 2005).

Субкультура — це «підкультура» суспільства. Це частина загальної культури суспільства, притаманна великій соціальній групі. Субкультура не протистоїть домінуючій культурі, хоча може мати величезні відмінності з нею. Контркультура є протилежною і суперечить домінуючій культурі суспільства.

Субкультура – автономне цілісне утворення усередині панівної культури, яке визначає стиль життя та мислення її носіїв, що відрізняється своїми звичаями, нормами, комплексами цінностей.

Субкультура тісно пов'язана із диференційованістю суспільства, оскільки через розшарування суспільства на групи у людини формується відчуття належності та відображається ступінь самовизначення до кожної окремої соціальної групи. Субкультура – це перш за все групове світобачення та своєрідний тип особистості, яким відповідно до сформованої системи цінностей, відрізняє себе з-поміж інших індивід (Меднікова, 2021).

Розкрити специфічність світоглядних уявлень кожної окремої групи та відповідної субкультури можливо за допомогою понять «спосіб» та «стиль» життя, що є являють собою діяльнісний прояв світоглядних установок,

ціннісного комплексу та організацію соціальної взаємодії в усіх сферах життєдіяльності людини і можуть бути соціальним та антисоціальним.

Сутність феномену субкультури не обмежується розумінням змісту, значення і ролі соціальної групи. Субкультура є частиною певного культурного шару, фундаментом якого виступають соціальні групи, а не суспільство в цілому.

Під субкультурою слід розуміти систему пануючих норм та цінностей, що не претендує на заміщення, або протистояння домінуючій культурі в суспільстві, а реформує культурні засади в суспільстві.

Життєвий цикл субкультури залежить від багатьох чинників. В першу чергу, це сприйняття та оцінка індивідом системи цінностей, норм і правил поведінки, і потім сприйняття і оцінювання індивідами, що належать до інших соціальних груп, існуючих паралельно або у протистоянні. По-друге, на існування і розвиток субкультури впливають процес самоідентифікації індивіда по відношенню до субкультурного аксіологічного комплексу, позитивне чи негативне ставлення, регламентованість чи формальне ставлення індивідів до субкультурного комплексу (Гурова, 2022).

Світогляд, цінності, символіка, етичні і моральні якості, результати діяльності особистості, матеріальні і духовні цінності, знання, вміння, професійні навички, комунікаційні навички у складі соціальної групи та поза її межами, рівень конфліктності – це складові субкультури.

Зручною видається типологія Ю. Щербак: субкультури типологізуються відповідно до типів спільнот їхніх носіїв. Зокрема, виділяються статево-вікові (дитяча, молодіжна; додамо ще згадувані в літературі субкультури матерів, геїв і паркові збори пенсіонерів); соціально-професійні (автори виділяють тут робітників і інтелігенцію; можна конкретизувати, назвавши, наприклад, такі професійно-корпоративні субкультури, що знайшли певне відображення в літературі, як комп'ютерну, медичну, археологічну, а також армійську, жебрацьку і кримінально-тюремну) і дозвільні; релігійні й етнічні. Можна додати сюди ще територіальні – напр., земляцтва, не завжди пов'язані з

іноетнічністю. До них примикають локальні субкультури (тут можна розглядати деякі міста і регіональні спільноти, що мають свої мовні особливості, фольклор, нормативні традиції і под.). В основу типології покладений принцип консолідації відповідних спільнот – він же визначає і джерело символіки (характерні риси тієї чи іншої спільноти – її вигляд, темперамент, соціальні інтереси, мова тощо – стають основою «мови» субкультури, що формується у цьому середовищі) (Щербак, 2005).

«Субкультурна» парадигма, відкриваючи очевидні дослідницькі перспективи, водночас ставить безліч запитань. Це питання про мультикультурну структуру сучасного суспільства (чи можна описати його як деяку сукупність субкультур і чи розподіляється населення між ними без залишку чи є групи поза будь-якими субкультурами?); проблема взаємин між різними субкультурами: зо наявним уже тепер даними, багато хто з них перекриваються (напр., зафіксовані явища «спільної периферії» різних субкультур і «міграції лідерів»); проблема взаємообмінів культурних фондів різних субкультур і всіх разом – з панівною культурною традицією (роль їх як джерела інновацій, що забезпечують в одних випадках стійкість культури у змінних обставинах, в інших – зухвалих її руйнувань); питання про співвідношення субкультури і співтовариства (соціальні спільноти: вікові, професійні й ін. – розглядаються як носії субкультур, «середовища, що її породжують», як результат матеріалізації знакової картини світу, трансльованою субкультурою, і т.д.). У будь-якому випадку, слід обов'язково враховувати розбіжність понять «субкультура» і «співтовариство» (у рамках однієї субкультури – тобто знакового, комунікативного поля – може існувати безліч співтовариств, що нерідко ворогують, ативно протиставляють себе один одному. Проте, вони користаються мовою однієї і тієї ж культури й у цьому сенсі творять єдине поле).

Можна продовжувати цей перелік, але вже сказане свідчить про перспективність субкультурної парадигми для опису сучасного суспільства.

1.3. Особливості функціонування молодіжних субкультурних груп в умовах війни

Молодіжні субкультурні групи відіграють важливу роль у соціальному житті підлітків і молоді, забезпечуючи їм підтримку, ідентифікацію та соціалізацію. В умовах війни їхня роль змінюється та набуває нових психологічних особливостей, що впливають як на окремих учасників, так і на суспільство загалом.

Молодіжні субкультури – це групи, що мають свої специфічні цінності, стилі життя, символи та поведінкові норми, відмінні від загальноприйнятих в суспільстві. Вони мають великий вплив на культуру, мистецтво та навіть політичні процеси.

Формування ціннісних орієнтацій представників субкультур інтерпретується шляхом опису різних психічних явищ. Такі явища включають почуття власної гідності, самооцінку особистості. Йдеться про складне формування особистості (Гурова, 2022).

Можна припустити, що в умовах воєнного стану відбуваються ґрунтовні трансформації структури ціннісних орієнтацій представників субкультур. Так, на перший план виходять цінності, пов'язані зі здоров'ям та безпекою, турботою про рідних і близьких. Суттєво зростає цінність такого роду активності, як участь у доброчинстві та волонтерській діяльності. В умовах повномасштабного воєнного вторгнення представники субкультур набули переконаності в особливій цінності можливостей продовжувати навчання. Також можна відзначити збереження в переліку цінностей таких традиційних для субкультурної спільноти аспектів, як бажання бути почутим та можливість вільно висловлюватися. Дещо пониженою, проте збереженою в переліку цінностей постає потреба відвідувати культурно-розважальні заходи, займатися розвитком та самовдосконаленням, отримувати допомогу оточуючих при вирішенні проблем (Меднікова, 2021).

Для представника субкультур характерне прагнення досягти таких результатів, які відповідають його впевненості у собі та сприяють її

зміцненню, нормалізації. Водночас ставлення людини до себе є новітнім формуванням у системі її загального бачення світу та її ставлення щодо нього.

Слід зазначити, що високий рівень сформованості ціннісних орієнтацій в представників субкультур фіксується за відповідного рівня самооцінки. Ціннісні орієнтації також мають сприятливий розвиток із високою потребою для самоствердження, притаманною для осіб, що є представниками субкультур.

Самоствердження визначається рівнем домагань індивіда. Рівень домагань дозволяє представникові субкультур визначати собі часові перспективи, ставити цілі й сприяє усвідомленому ставленню до своїх часових ресурсів (Васильчук, 2012).

Значний розвиток ціннісних орієнтацій відбувається за наявності чи відсутності необхідних навичок у представників субкультур. З вищевикладеного можна дійти висновку про те, що внутрішні умови для розвитку ціннісних орієнтацій є функціями самоповаги і самооцінки у психічному житті особистості.

Причиною виникнення невпевненості представників субкультур є невідповідність рівня розвитку мобілізаційних здібностей їх психіки та вимог комунікації, що підвищуються. На тлі цієї тенденції, психічні травми, переживання та емоційна напруга сприяють розвитку патогенних невротичних реакцій, внаслідок чого взаємини представника субкультур із самим собою та соціальним оточенням набувають хронічного дезадаптаційного характеру (Щербак, 2005).

Взаємодія представника субкультур з навколишнім середовищем виявляється у двоякого роду основних фактах: у пасивному пристосуванні до дійсності (елементарна форма взаємодії) та активному перетворенні дійсності (вища форма взаємодії). Виникнення інтересу представників субкультур до свого внутрішнього світу відносять до віку 11-12 років, після чого відбувається поступове ускладнення та поглиблення самопізнання. Підліток починає відкривати собі свій внутрішній світ. Складні переживання, пов'язані

з новими відносинами, свої особистісні риси, вчинки аналізуються ним упереджено.

Така рефлексія, потреба дати раду самому породжують і сповідальний характер. Це може відбиватися й у індивідуальній творчості представників субкультур, щоденниках, віршах, літературно-творчих роботах.

Пізнання себе, своїх різних якостей призводить до формування когнітивного, поведінкового та пов'язаного з ними оцінного компонентів уявлення про власне «Я», так звану «Я-концепцію». Для представника субкультур важливо як знати, який він є насправді, так і наскільки значущі його індивідуальні особливості. Формування цього новоутворення зумовлює становлення ставлення до себе, навчальної діяльності, до своєї творчості. Тобто особливості розвитку уявлення про власне «Я» зумовлюють критичність ставлення представника субкультур до процесу власної творчості, її результатів, до своїх можливостей тощо.

Крім реального «Я» – уявлення про себе сьогоденного, «Я-концепція» включає в себе «Я» ідеальне – уявлення про те, яким хочеться чи потрібно бути. При високому рівні домагань і недостатньому усвідомленні своїх можливостей ідеальне «Я» може занадто відрізнитися від реального, і в результаті розрив між ідеальним чином і дійсним своїм становищем, що переживається представником субкультур, призводить до невпевненості в собі. Типом провідної діяльності у цьому віці є інтимно-особистісне спілкування, що визначає характер індивідуальної творчості представника субкультур, спрямованість творчості на результат (Васильчук, 2012).

На стадії максимальної емоційної напруги включається механізм дистресу, що визначає картину агресивності та порушень здатності адекватної оцінки ситуації. Пасивно-оборонна поведінка у формі депресії та тривожності залежить у невпевнених у собі представників субкультур від ступеня успіху у подоланні конфліктних ситуацій. Усунення таких конфліктів та надання психотерапевтичної допомоги дозволяють перервати процес

самовстановлення пасивно-захисної поведінки, що призводить до зниження творчих здібностей.

Цілеспрямована творча діяльність визначає межі особистості представника субкультур. Ці межі передусім відокремлюють людину, її внутрішній світ від зовнішнього світу. Так само творча діяльність навчає представника субкультур конструктивної поведінки у складних ситуаціях.

Вплив війни на молодіжні субкультури є багатограним і комплексним. Під час воєнного стану, як у випадку з російсько-українською війною, реакція молоді та їх субкультур змінюється залежно від контексту, ідеологічних переконань, а також особистих та колективних переживань.

Багато представників українських молодіжних субкультур проявляють активну підтримку війни як боротьби за незалежність України. Вони залучаються до волонтерства, підтримують військових, організовують акції та протести. Це особливо помітно серед субкультур, які орієнтовані на патріотичні цінності, такі як «патріотичні хіпстери», представники субкультури «рок», а також деякі напрямки в андеграунді та метал-сцені.

Патріотична діяльність представників молодіжних субкультур в умовах воєнного стану знаходить вияви, зокрема, у актуалізації патріотичного порядку денного. Молодь активно використовує національні символи — синьо-жовті прапори, герби, георгіївські стрічки та інші атрибути, що символізують боротьбу за незалежність. Також волонтерство стало важливою частиною життя багатьох молодіжних груп, де люди організовують збори гуманітарної допомоги, проводять благодійні концерти або ж працюють на передовій.

Загострення соціально-політичної ситуації під час війни може призводити до радикалізації частини молоді. Війна змушує людей займати чітку позицію щодо певних ідеологічних тем — націоналізму, патріотизму, боротьби за незалежність тощо.

В умовах війни з'являється посилене протистояння між лівими та правими субкультурами, кожна з яких має свої погляди на поточну ситуацію в

Україні. Ліві часто виступають за мир і дипломатичні переговори, тоді як праві підтримують жорстку лінію щодо агресора. Частина молоді, особливо з правих субкультур (наприклад, скінхеди, які займають націоналістичну позицію), активно підтримує ідеї боротьби за незалежність та національну гідність.

Війна може значно впливати на психологічний стан молоді, що перебуває в умовах воєнного стану. Часто це призводить до збільшення випадків депресії, тривожних розладів і стресових розладів. Тому деякі представники субкультур можуть відчувати потребу у втечі від реальності через наркотики, алкоголь або інші форми самознищення.

Представниками молодіжних субкультур може здійснюватися ескапізм через музику та мистецтво. Для деяких молодих людей основним способом справитися з важкими емоціями є мистецтво, зокрема музика. Рок, хіп-хоп, метал та інші жанри можуть бути формою самовираження та зняття стресу.

Також представники молодіжних субкультур можуть тяжіти до ізоляції та скептицизму. Частина молоді може відчувати себе відокремленою від суспільства через незгоду з політичною ситуацією або ж через відсутність чіткої ідеологічної орієнтації.

Музика є однією з найважливіших складових молодіжних субкультур, і війна не обійшла її стороною. Багато музичних колективів та виконавців змінюють свої тексти, стилі та меседжі, щоб відобразити реалії воєнного часу.

Відзначається зростання популярності пісень, що виражають протест, підтримку армії та боротьбу за незалежність. Виконавці, як-от рок-групи або репери, активно використовують свої платформи для підтримки українських військових та волонтерів.

У музиці, продукованій представниками субкультур, відзначається наявність емоційних трансформацій. Жанри, такі як панк, метал, хіп-хоп, адаптуються до нових реалій, часто зосереджуючись на темах насильства, гніву, втрат і боротьби.

Не можна ігнорувати й певні негативні явища, які також можуть поширюватися серед молодіжних субкультур під час війни, перерахованих

нижче. Зокрема, в умовах війни деякі субкультури можуть проявляти екстремістські тенденції, залучаючи молодь до насильницьких дій або агресії, особливо у випадку зі змішанням політичних переконань і соціальних проблем. Під час війни, в умовах психологічного стресу та нестабільності, частина молодих людей може звертатися до наркотиків або алкоголю як способу зняти стрес.

Однак серед молоді також зростає нове покоління лідерів та активістів, які сприяють розвитку громадянської активності та соціальної відповідальності. Молодь, знайома з технологіями, використовує Інтернет, соціальні мережі та платформи для розповсюдження інформації, проведення онлайн-акцій підтримки або для протистояння пропаганді. Лідери громадських рухів допомагають організовувати протестні акції, виступають за захист прав людини та мирні ініціативи.

Реакція молодіжних субкультур на війну залежить від багатьох факторів: політичних переконань, соціальних умов та особистих переживань. Вони можуть проявляти як активну підтримку боротьби за незалежність і брати участь у волонтерських ініціативах, так і переживати психологічні труднощі, що призводять до ескапізму або радикалізації. Однак в умовах воєнного стану важливо, щоб молодь зберігала свою ідентичність, підтримувала позитивні ідеї та сприяла розвитку миру й єдності в суспільстві.

Розглянемо провідні психологічні особливості функціонування молодіжних субкультурних груп в умовах війни.

Для функціонування молодіжних субкультурних груп в умовах війни є характерною наявність підвищеної емоційної напруги та стресостійкості. Війна спричиняє високий рівень стресу, тривожності та невизначеності, що змушує молодіжні субкультури адаптуватися до нових реалій. Деякі групи можуть перетворювати свою діяльність у більш активний формат, спрямований на підтримку військових або постраждалих громадян (Гурова, 2022).

Також для функціонування молодіжних субкультурних груп в умовах війни постає характерним формування нових цінностей та ідеології. У зв'язку з війною відбувається трансформація ідеологічних засад молодіжних субкультур. Патріотизм, національна ідентичність, боротьба за свободу та справедливість можуть ставати центральними ідеями, витісняючи попередні інтереси та погляди.

Так само для функціонування молодіжних субкультурних груп в умовах війни постає характерним пошук безпеки та соціальної підтримки. Молодь у стресових умовах шукає підтримку та розуміння, що посилює згуртованість субкультурних груп. Вони стають важливим ресурсом для психологічної стійкості, забезпечуючи емоційну підтримку своїм членам.

Слід зауважити, що для функціонування молодіжних субкультурних груп в умовах війни постає характерною наявність змін у стилях поведінки та самовираженні. Так, деякі молодіжні субкультури можуть змінювати свої символи, атрибутику та стилі поведінки, адаптуючись до умов війни. Наприклад, музичні або художні прояви можуть набувати протестного характеру або спрямовуватися на підтримку боротьби за незалежність (Жадько, 2009).

Також для функціонування молодіжних субкультурних груп в умовах війни постає характерним посилення волонтерської та громадської активності. Зокрема, молодіжні субкультурні групи часто долучаються до волонтерського руху, допомагаючи постраждалим, організовуючи збори коштів, гуманітарної допомоги, інформаційної підтримки. Це дозволяє їм знайти сенс та роль у суспільстві в кризовий період.

Слід відзначити, що для функціонування молодіжних субкультурних груп в умовах війни наявні певні психологічні ризики та загрози. В умовах війни члени субкультур можуть зазнавати підвищеного рівня депресії, тривожності та психологічного виснаження. Також існує ризик радикалізації або втрати соціальної орієнтації через загальне відчуття невизначеності.

Отже, молодіжні субкультури в умовах війни відіграють важливу роль у психологічній підтримці своїх учасників, формуванні ідеології та цінностей, а також у волонтерській діяльності. Проте важливо враховувати ризики, пов'язані з підвищеним рівнем стресу та адаптації до кризових умов. Підтримка таких груп на державному та громадському рівнях може сприяти збереженню психологічного здоров'я молоді та їхньої активної участі у суспільному житті.

Висновки до першого розділу

Політична ментальність є важливим фактором політичного життя суспільства. Вона формується під впливом історичних, культурних, економічних і соціальних чинників, визначає політичну поведінку громадян та їхню участь у суспільному житті. Розвиток демократичної політичної ментальності сприяє утвердженню правової держави, громадянського суспільства та політичної стабільності.

Політична ментальність молоді є складним і багатогранним явищем, що залежить від психологічних, соціальних та технологічних факторів. Вона визначає характер участі молодих людей у політичному житті та їхню готовність впливати на суспільні процеси. В умовах сучасного світу важливо сприяти розвитку критичного мислення, політичної культури та громадянської відповідальності серед молоді, щоб забезпечити сталість демократичного розвитку суспільства.

Виділено основні чинники політичної ментальності: патріотизм, самореалізація в країні, активна громадянська позиція, відданість країні.

Визначено, що до числа провідних механізмів формування політичної ментальності належать знання, навички та вміння, цінності. Підкреслено, що основним полем реалізації політичної ментальності є процеси інтеграції, регуляції, захисту, забезпечення самоповаги та самореалізації як громадянина.

Світогляд, цінності, символіка, етичні і моральні якості, результати діяльності особистості, матеріальні і духовні цінності, знання, вміння,

професійні навички, комунікаційні навички у складі соціальної групи та поза її межами, рівень конфліктності – це складові субкультури.

Можна припустити, що в умовах воєнного стану відбуваються ґрунтовні трансформації структури ціннісних орієнтацій представників субкультур. Так, на перший план виходять цінності, пов'язані зі здоров'ям та безпекою, турботою про рідних і близьких. Суттєво зростає цінність такого роду активності, як участь у доброчинстві та волонтерській діяльності. В умовах повномасштабного воєнного вторгнення представники субкультур набули переконаності в особливій цінності можливостей продовжувати навчання. Також можна відзначити збереження в переліку цінностей таких традиційних для субкультурної спільноти аспектів, як бажання бути почутим та можливість вільно висловлюватися. Дещо пониженою, проте збереженою в переліку цінностей постає потреба відвідувати культурно-розважальні заходи, займатися розвитком та самовдосконаленням, отримувати допомогу оточуючих при вирішенні проблем.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР

2.1. Обґрунтування процедури та методик емпіричного дослідження поточного стану сформованості політичної ментальності представників молодіжних субкультур

Емпіричне дослідження поточного стану сформованості політичної ментальності представників молодіжних субкультур в умовах війни було проведене у лютому-березні 2025 року на базі психологічного центру «Без паніки» (м. Київ). Дослідження проводилось у режимі онлайн за допомогою сервісу Google-Форми.

Участь у дослідженні взяли 40 представників сучасних молодіжних субкультур (хлопці та дівчата, віком від 18 до 20 років, студенти київських закладів вищої освіти). Вони були поділені на дві групи, кількість учасників кожної з яких склала 20 осіб. До складу першої групи увійшли представники субкультури аніме, другу групу склали представники субкультури геймерів.

Дослідження проходило у чотири етапи. На організаційному етапі було обрано базу емпіричного дослідження. Також на цьому етапі було обрано та опрацьовано методики для проведення емпіричного дослідження поточного рівня сформованості політичної ментальності представників молодіжних субкультур в умовах війни.

Під час дослідницького етапу ми за допомогою обраних діагностичних методик провели емпіричне дослідження, покликане оцінити поточний рівень сформованості політичної ментальності представників молодіжних субкультур в умовах війни. Також було опрацьовано отримані відомості.

Аналітичний етап передбачав здійснення аналізу результатів емпіричного дослідження сформованості політичної ментальності представників молодіжних субкультур в умовах війни, для чого в кількісному та якісному аспектах були проаналізовані отримані відомості, які по тому були унаочнені й систематизовані в діаграмах.

На формувальному етапі дослідження було розроблено та реалізовано програму формування політичної ментальності представників молодіжних субкультур в умовах війни.

Для субкультур, представники яких узяли участь у дослідженні, характерні такі особливості.

Субкультура геймерів зародилася у 1970-1980-х роках разом із появою перших аркадних ігор та домашніх консолей (Atari, NES). У 1990-х і 2000-х роках інтернет і розвиток онлайн-ігор (World of Warcraft, Counter-Strike, Dota) сприяли її стрімкому зростанню. Сьогодні геймери представлені різними групами: від казуальних гравців до кіберспортсменів.

Провідні характеристики геймерів представлені такими питомими рисами:

Спілкування та спільноти: геймери часто об'єднуються в гільдії, кланові групи або беруть участь у форумах та стрімінгових платформах (Twitch, Discord).

Сленг: популярні терміни – «GG» (good game), «noob» (новачок), «respawn» (відродження), «AFK» (away from keyboard).

Культура кіберспорту: кіберспортивні турніри стали мейнстрімом, з багатомільйонними призовими фондами (The International у Dota 2, League of Legends World Championship).

Косплей і меми: геймери часто створюють косплеї на улюблених персонажів та активно поширюють меми з ігрових сюжетів.

Геймерська культура впливає на економіку, освіту (ігрові симулятори), соціалізацію та навіть професійний ринок, адже існують кар'єри кіберспортсменів, стрімерів, розробників ігор.

Аніме-субкультура походить з Японії, але стала глобальним явищем завдяки серіалам, таким як «Neon Genesis Evangelion», «Naruto» та «One Piece». В Україні та світі вона набула популярності завдяки доступності інтернету та соціальних мереж.

Провідні характеристики представників аніме-субкультури представлені такими питомими рисами:

Отаку та анімешники: деякі фанати відносять себе до «отаку» – людей, глибоко занурених в аніме та мангу.

Фестивалі та косплей: найбільші заходи – Comic Con, Anime Expo, де фанати перевтілюються у своїх улюблених персонажів.

Сленг: «сенпай» (старший наставник), «кун/чан» (суфікси ввічливості), «кавай» (милий), «сугої» (круто).

Музика та творчість: аніме-опенінги стають популярними серед шанувальників, а фанати створюють фан-арти, AMV (анімаційні відеокліпи) та фанфіки.

Аніме-субкультура сприяє поширенню японської культури, впливає на моду, мистецтво та навіть індустрію кіно. Також вона формує окремий ринок товарів: манга, фігурки, постери та інші атрибути.

Залучимо до аналізу якісний склад вибірки дослідження.

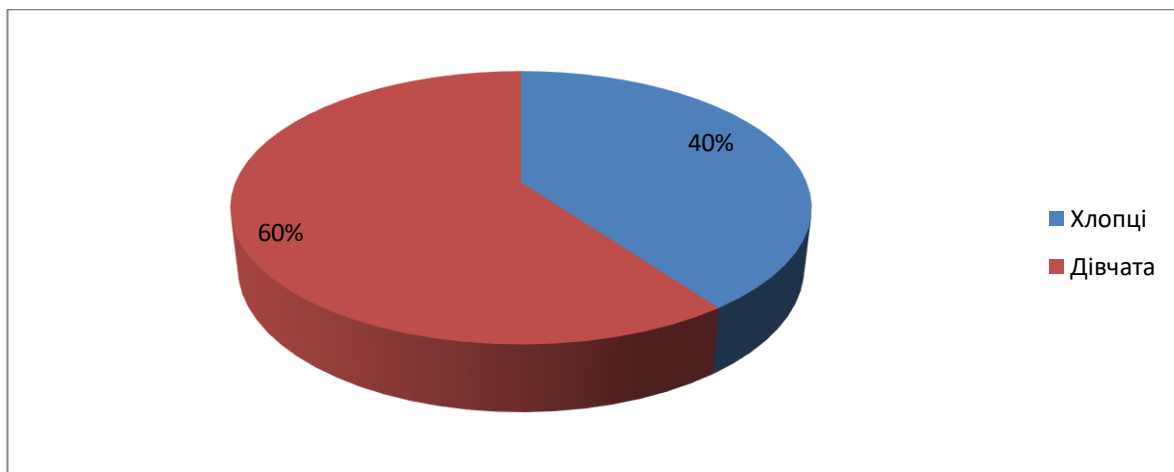

Рисунок 2.1. Співвідношення учасників дослідження за статевим показником (n=40)

60% опитаних представників субкультур було представлено дівчатами. Натомість, 40% опитаних представників субкультур були хлопцями.

Детальніше інформація за обраним критерієм наведена на рисунку 2.1.

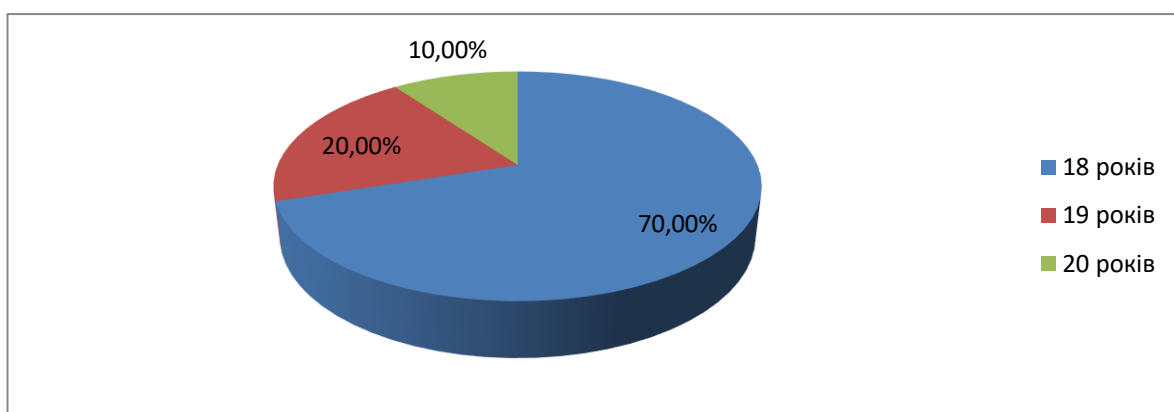

Рисунок 2.2. Співвідношення учасників дослідження за віковим показником (n=40)

Більшість опитаних представників субкультур була представлена 18-річними учасниками – 70% респондентів. Дещо менше було представників субкультур у віці 19 років – 20% респондентів, а також представників субкультур у віці 20 років – 10% респондентів. Детальніше інформація за обраним критерієм наведена на рисунку 2.2.

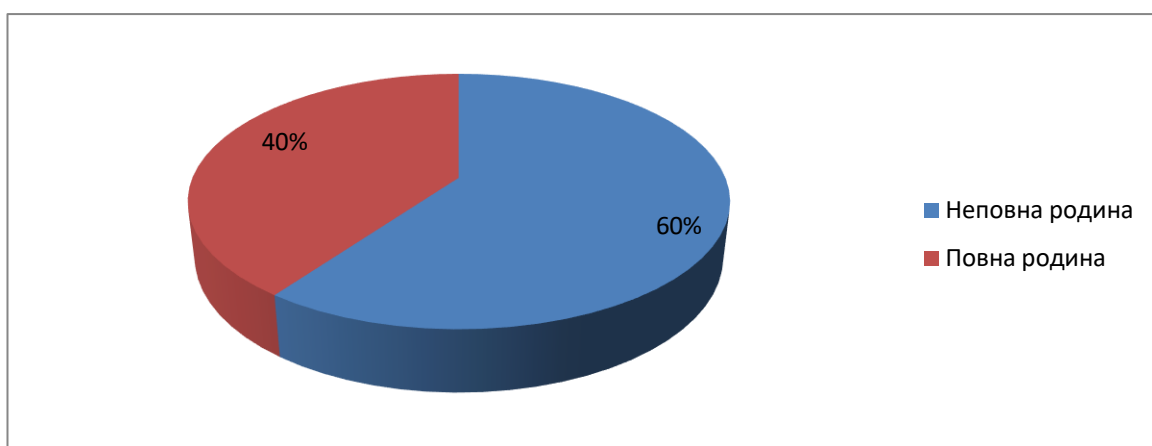

Рисунок 2.3. Співвідношення учасників дослідження за показником «Тип родини, в якій виховується респондент» (n=40)

60% опитаних представників субкультур виховуються в неповних родин (себто мають одного з батьків). 40% опитаних представників субкультур виховуються в повних родин.

Детальніше інформація за обраним критерієм наведена на рисунку 2.3.

Отже, за підсумками анкетування було з'ясовано, що учасниками дослідження є здебільшого дівчата, віком 18 років, які виховуються в неповних родин.

Для емпіричного дослідження були використані такі методики:

1. Методика дослідження політичних настанов особистості Г. Бієрбрауера (Фролов, 2008);
2. Опитувальник «Особливості політичної соціалізації особистості» Є. Чорного (Чорний, 2007);
3. Опитувальник «Вивчення цінностей особистості» Ш. Шварца, (за Місенг, 2020);
4. Методика «Сформованість громадянської ідентичності» (Синельников, 2019).

Розглянемо обрані методики детальніше.

1. Методика дослідження політичних настанов особистості, розроблена Г. Бієрбрауером (G. Bierbrauer), є одним із важливих інструментів вивчення політичної соціалізації та формування політичної свідомості індивіда. Ця методика ґрунтується на соціально-психологічному підході до аналізу політичної поведінки та передбачає дослідження політичних переконань, цінностей і установок особистості.

Методика Г. Бієрбрауера заснована на ідеї, що політичні настанови (атитюди) формуються під впливом соціального контексту, політичних інститутів, культурних норм та індивідуального досвіду. Вона передбачає використання різних методів збору інформації, зокрема: опитування (анкетування, структуровані та напівструктуровані інтерв'ю); експериментальні дослідження; контент-аналіз політичних висловлювань та дискурсу.

Методика дозволяє оцінити, наскільки особа схильна до підтримки демократичних або авторитарних форм правління. Учасникам дослідження пропонуються твердження або питання, що стосуються таких аспектів, як:

довіра до політичних інститутів; підтримка демократичних цінностей (свобода слова, рівність перед законом тощо); ставлення до політичних лідерів і партій.

Г. Бієрбрауер особливу увагу приділяв вивченню того, як соціальні групи, середовище та авторитети впливають на політичні переконання людини. Методика включає дослідження механізмів: соціального впливу (конформізм, групова динаміка); політичної ідентифікації; переконань, які формуються під впливом сім'ї, освіти, змі.

Методика може використовуватися в різних дослідницьких підходах, зокрема: когнітивний аналіз політичних переконань (оцінка глибини розуміння політичних процесів); метод експериментального моделювання (вплив політичної інформації на зміну установок); лонгітюдні дослідження (вивчення змін політичних настанов упродовж часу).

Методику можна застосовувати для аналізу: політичної культури суспільства; процесів політичної соціалізації молоді; впливу медіа на політичну свідомість; динаміки політичних уподобань виборців.

Методика Г. Бієрбрауера є ефективним засобом для вивчення політичних настанов особистості, оскільки вона дозволяє не лише виміряти політичні переконання, а й проаналізувати фактори, що впливають на їх формування. Вона широко використовується у політичній психології та соціології для дослідження демократичних процесів, політичної мобілізації та механізмів прийняття політичних рішень.

2. Опитувальник «Особливості політичної соціалізації» Є. Чорного обрано через можливість виокремлення ставлення особистості до різних аспектів політико-правової реальності, мотивації політичної участі, когнітивного блоку політичної свідомості. Методика містить шкали: «Сприймання влади та її окремих характеристик»; «Ставлення до політики»; «Ставлення до інститутів влади»; «Мотиваційний блок політичної свідомості»; «Когнітивний блок політичної свідомості». Шкала «Мотивація політичної участі» надає можливість з'ясувати роль проміжної змінної «Особиста участь у подіях політико-правового змісту».

Опитувальник складається з 48 тверджень, які респондент оцінює за бінарною шкалою (опції вибору: «згоден із твердженням», «не згоден із твердженням»). Як видно з опису шкал, методика «Особливості політичної соціалізації» дозволяє аналізувати політико-правові уявлення, ставлення респондентів до політико-правової реальності і мотивацію політичної участі. Тому вважаємо доречним її використання в емпіричному дослідженні.

3. Методика «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) є психологічним інструментом, розробленим для оцінки системи цінностей індивіда. Вона базується на теорії універсальних мотиваційних типів цінностей, які є спільними для різних культур і суспільств.

Ш. Шварц виділив десять основних типів цінностей, кожна з яких відображає певну мотиваційну мету:

Влада: соціальний статус, престиж, контроль або домінування над людьми та ресурсами.

Досягнення: особистий успіх через демонстрацію компетентності відповідно до соціальних стандартів. гедонізм: задоволення або чуттєва насолода; стимуляція: пошук новизни та глибоких вражень; самостійність: незалежна думка та дія, вибір власних цілей; універсалізм: розуміння, терпимість і захист благополуччя всіх людей та природи; доброта: збереження та покращення добробуту близьких людей; традиція: повага та відданість культурним або релігійним звичаям та ідеям; конформність: стримування дій, нахилів і імпульсів, які можуть зашкодити іншим або порушити соціальні очікування; безпека: безпека, гармонія та стабільність суспільства, відносин та себе.

Ці цінності організовані в кругову модель, де сусідні цінності є сумісними, а протилежні — конфліктують між собою. Наприклад, «Стимуляція» та «Гедонізм» є суміжними, тоді як «Стимуляція» та «Безпека» знаходяться на протилежних полюсах.

Методика складається з двох основних частин:

Оцінка важливості цінностей: респондентам пропонується оцінити, наскільки кожна з 57 цінностей є схожою на них, використовуючи шкалу від «зовсім не схожа» до «дуже схожа».

Оцінка поведінкових проявів: учасникам пропонується оцінити, наскільки вони погоджуються з певними твердженнями, які відображають різні цінності.

Інструктаж. Перед початком тестування учасникам пояснюють мету дослідження та надають інструкції щодо заповнення опитувальника.

Заповнення опитувальника: респонденти самостійно заповнюють опитувальник, оцінюючи кожне твердження відповідно до своїх переконань та поведінки.

Обробка результатів: відповіді кодуються та аналізуються для визначення домінуючих цінностей та їх ієрархії у кожного респондента.

Методика Ш. Шварца є надійним інструментом для дослідження ціннісної сфери особистості. Вона дозволяє виявити індивідуальні та культурні особливості ціннісних орієнтацій, що є корисним у психологічних дослідженнях, консультуванні та інших практичних застосуваннях.

4. Методика «Сформованість громадянської ідентичності» розроблена Р. Ю. Синельниковим з метою оцінки рівня сформованості громадянської ідентичності української молоді. Вона базується на теоретичній моделі, яка розглядає громадянську ідентичність як багаторівневу структуру, що включає матеріально-ідеалістичний та мотиваційно-смысловий рівні.

Зазначена методика має таку структурну побудову:

Матеріально-ідеалістичний рівень. Цей рівень відображає ціннісні орієнтації особистості щодо матеріальних та ідеалістичних аспектів громадянської ідентичності. Він включає такі компоненти:

Матеріалістичні цінності: Орієнтація на матеріальні блага та особисту вигоду.

Ідеалістичні цінності: Орієнтація на ідеали, суспільні блага та спільні інтереси.

Мотиваційно-смісловий рівень. Цей рівень відображає мотивацію та смислові настанови особистості щодо своєї ролі як громадянина. Він включає:

Мотивація до громадянської активності: Бажання брати участь у суспільному житті та впливати на нього.

Смислові настанови: Розуміння та прийняття своєї ролі в суспільстві, усвідомлення відповідальності перед державою та суспільством.

Методика передбачає використання опитувальника, який складається з низки тверджень, що відображають різні аспекти громадянської ідентичності. Респонденти оцінюють ступінь своєї згоди з кожним твердженням за шкалою Лікерта (наприклад, від "повністю не згоден" до "повністю згоден").

Після заповнення опитувальника бали за кожним твердженням підсумовуються відповідно до визначених шкал. Отримані результати дозволяють визначити рівень сформованості громадянської ідентичності та її окремих компонентів.

На основі результатів досліджень було виділено кілька типів сформованості громадянської ідентичності:

Патріотично-ініціативний тип. Характеризується високим рівнем громадянської активності, орієнтацією на суспільні блага та ідеали.

Потенційний мігрант. Відзначається низьким рівнем ідентифікації з державою, орієнтацією на особисті матеріальні блага та можливістю еміграції.

Суперечливий тип. Поєднує в собі елементи як матеріалістичних, так і ідеалістичних цінностей, що може призводити до внутрішніх конфліктів щодо своєї громадянської ролі.

Ця методика є цінним інструментом для дослідників та практиків, які працюють у сфері соціальної та політичної психології, оскільки вона дозволяє глибше зрозуміти особливості громадянської ідентичності та розробляти програми для її формування та розвитку.

2.2. Дослідження особливостей політичної соціалізації молоді та специфіка політичних настанов особистості в умовах війни

Результати за шкалою «Настанова на політичну активність респондентів» методики дослідження політичних настанов особистості Г. Бієрбрауера у групі представників субкультури геймерів представлені на рисунку 2.4.

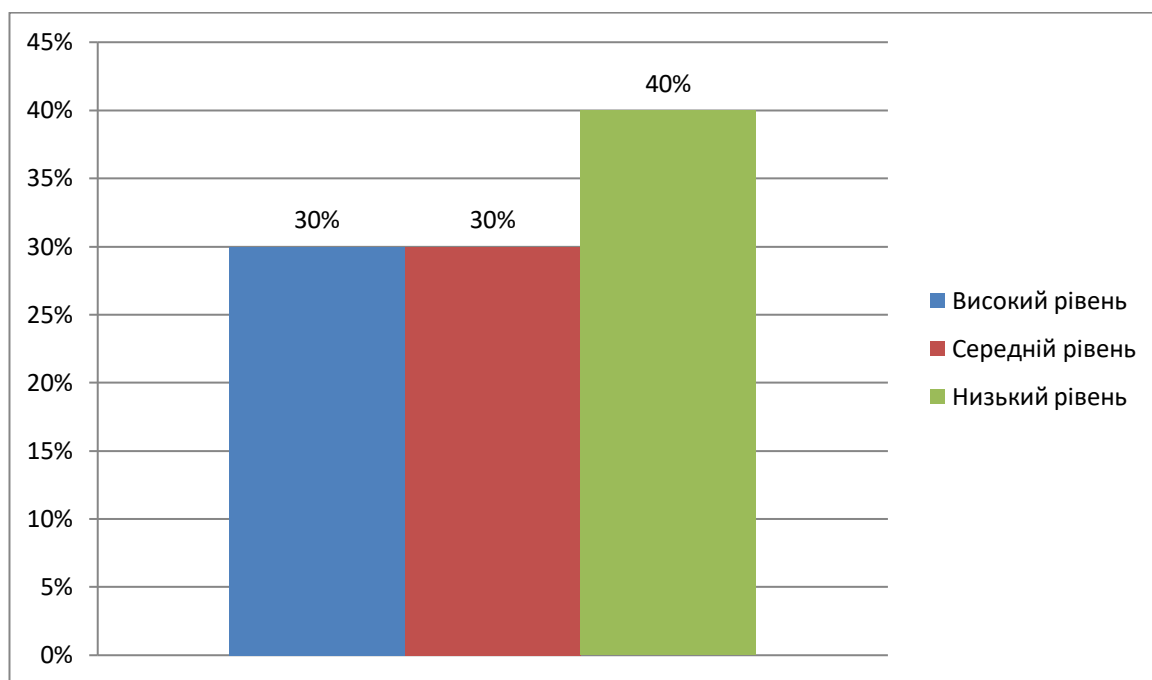

Рисунок 2.4. Результати за шкалою «Настанова на політичну активність респондентів» методики дослідження політичних настанов особистості Г. Бієрбрауера у групі представників субкультури геймерів

За шкалою «Настанова на політичну активність респондентів» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 30% учасників. Представники зазначеної рівневості активно цікавляться політичним життям, постійно стежать за новинами, читають аналітичні статті, беруть участь у політичних дискусіях. Вони за можливості завжди беруть участь у виборах (не пропускають голосування), мають чітку політичну позицію, можуть входити до складу громадських чи політичних організацій. Ці учасники завжди виявляють готовність до активних дій – участі в мітингах, протестах, петиціях,

волонтерських ініціативах, виявляють власну політичну позицію в соціальних мережах тощо.

За шкалою «Настанова на політичну активність респондентів» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 30% учасників. Представники зазначеної рівневості мають загальний інтерес до політики, але не завжди активно діють. Вони можуть брати участь у політичному житті, зокрема виборах, проте не завжди вважають це обов'язковим. Час від часу і учасники читають політичні новини, але не заглиблюються в аналіз ситуації. Прикладом вияву цієї рівневості може бути людина, яка раз на кілька років голосує на виборах, інколи цікавиться політичними подіями, але не веде активної політичної діяльності.

За шкалою «Настанова на політичну активність респондентів» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 40% учасників. Представників зазначеної рівневості політика не цікавить або вважається ними неважливою сферою. Вони можуть не брати участі в політичному житті, зокрема не голосувати на виборах, бо вважають, що це не має сенсу. Ці учасники уникають політичних дискусій і не підтримують громадську активність. Прикладом вияву цієї рівневості може бути людина, яка не голосує, не читає політичних новин і вважає, що політика – це справа політиків, а не громадян.

Результати за шкалою «Ставлення до діючих політиків» методики дослідження політичних настанов особистості Г. Бієрбрауера у групі представників субкультури геймерів представлені на рисунку 2.5.

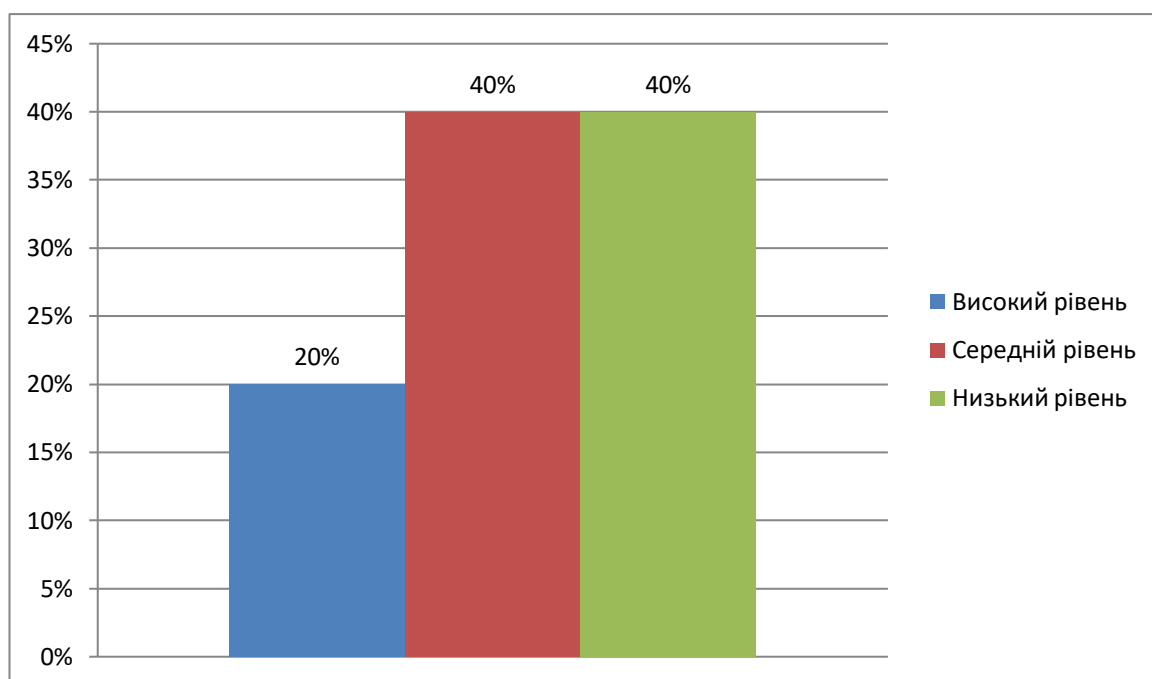

Рисунок 2.5. Результати за шкалою «Ставлення до діючих політиків» методики дослідження політичних настанов особистості Г. Бієрбрауера у групі представників субкультури геймерів

За шкалою «Ставлення до діючих політиків» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівневості мають чітке позитивне ставлення до конкретних політиків або владних структур. Вони вважають, що чинні політики працюють на благо суспільства і заслуговують на підтримку. Ці учасники готові виправдовувати їхні дії, навіть у спірних ситуаціях. Прикладом вияву цієї рівневості може бути людина, яка активно підтримує певних політиків у соцмережах і виборах, навіть якщо є негативні факти.

За шкалою «Ставлення до діючих політиків» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 40% учасників. Представники зазначеної рівневості ставляться до політиків нейтрально або помірковано критично. Вони визнають їхні заслуги, але також бачать недоліки. Ці учасники готові підтримати політиків, якщо їхні дії відповідатимуть його очікуванням. Прикладом вияву цієї рівневості може бути людина, яка підтримує певного політика, але може змінити думку залежно від його дій.

За шкалою «Ставлення до діючих політиків» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 40% учасників. Представники зазначеної рівневості демонструють у край критичне або негативне ставлення до діючих політиків. Вони вважають, що політики діють лише у власних інтересах, корумповані або некомпетентні. Ці учасники не довіряють жодним представникам влади, можуть виступати за зміну всієї системи. Прикладом вияву цієї рівневості може бути людина, яка принципово не ходить на вибори, бо не вірить жодному політику, або бере участь у протестах проти влади.

Результати за шкалою «Схильність схвалювати політичний авторитаризм» методики дослідження політичних настанов особистості Г. Бієрбрауера у групі представників субкультури геймерів представлені на рисунку 2.6.

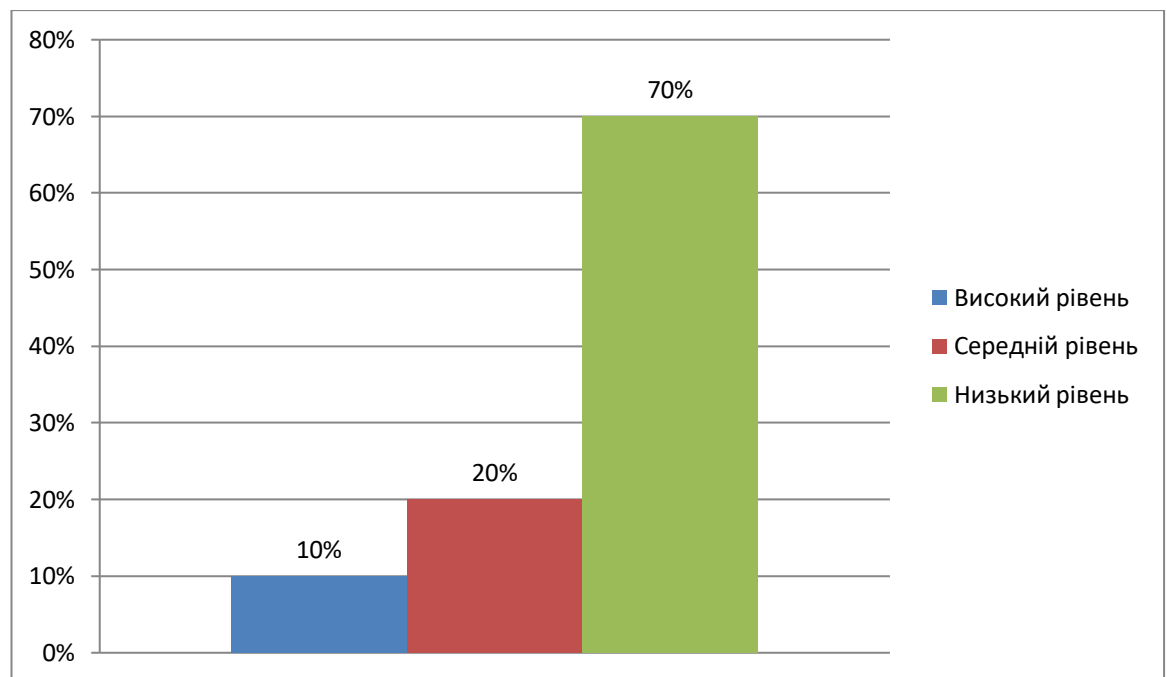

Рисунок 2.6. Результати за шкалою «Схильність схвалювати політичний авторитаризм» методики дослідження політичних настанов особистості Г. Бієрбрауера у групі представників субкультури геймерів

За шкалою «Схильність схвалювати політичний авторитаризм» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 10% учасників. Представники зазначеної рівневості вважають, що суспільству потрібен сильний лідер, який

має право ухвалювати жорсткі рішення без широкого обговорення. Вони підтримують ідею обмеження деяких демократичних прав задля стабільності. Ці учасники вважають, що народ не завжди має бути залучений до ухвалення рішень. Прикладом вияву цієї рівності може бути людина, яка підтримує ідею «сильної руки», виступає за контроль ЗМІ, обмеження протестів та незалежності судової системи.

За шкалою «Схильність схвалювати політичний авторитаризм» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівності можуть частково схвалювати жорстке управління, але не в усіх аспектах. Вони вважають, що демократичні процедури важливі, але в кризових ситуаціях допускає обмеження свобод. . Прикладом вияву цієї рівності може бути людина, яка підтримує сильного лідера, але не погоджується з повним згортанням демократії.

За шкалою «Схильність схвалювати політичний авторитаризм» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 70% учасників. Представники зазначеної рівності виступають за демократичні принципи, заперечують будь-які форми авторитаризму. Вони підтримують громадянські свободи, незалежність судів, право на протест і свободу слова. Ці учасники вважають, що влада має підзвітність суспільству та не повинна обмежувати права громадян. Прикладом вияву цієї рівності може бути людина, яка критикує будь-які спроби обмеження свобод, підтримує демократичні реформи, незалежні медіа та правозахисні ініціативи.

Результати за шкалою «Настанова на політичну активність респондентів» методики дослідження політичних настанов особистості Г. Бієрбрауера у групі представників субкультури аніме представлені на рисунку 2.7.

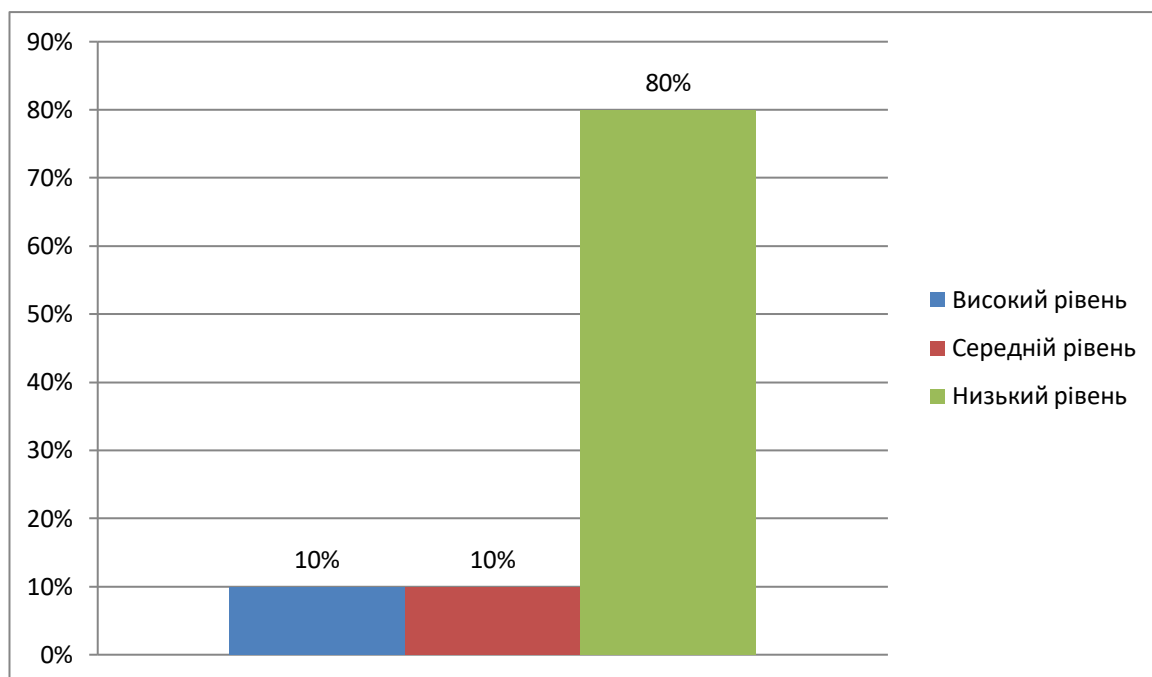

Рисунок 2.7. Результати за шкалою «Настанова на політичну активність респондентів» методики дослідження політичних настанов особистості Г. Бієрбрауера у групі представників субкультури аніме

За підсумком використання методики дослідження політичних настанов особистості Г. Бієрбрауера у представників субкультури аніме були зафіксовані такі показники.

За шкалою «Настанова на політичну активність респондентів» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 10% учасників. Представники зазначеної рівневості активно цікавляться політичним життям, постійно стежать за новинами, читають аналітичні статті, беруть участь у політичних дискусіях. Вони за можливості завжди беруть участь у виборах (не пропускають голосування), мають чітку політичну позицію, можуть входити до складу громадських чи політичних організацій. Ці учасники завжди виявляють готовність до активних дій – участі в мітингах, протестах, петиціях, волонтерських ініціативах, виявляють власну політичну позицію в соціальних мережах тощо.

За шкалою «Настанова на політичну активність респондентів» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 10% учасників.

Представники зазначеної рівневості мають загальний інтерес до політики, але не завжди активно діють. Вони можуть брати участь у політичному житті, зокрема виборах, проте не завжди вважають це обов'язковим. Час від часу і учасники читають політичні новини, але не заглиблюються в аналіз ситуації. Прикладом вияву цієї рівневості може бути людина, яка раз на кілька років голосує на виборах, інколи цікавиться політичними подіями, але не веде активної політичної діяльності.

За шкалою «Настанова на політичну активність респондентів» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 80% учасників. Представників зазначеної рівневості політика не цікавить або вважається ними неважливою сферою. Вони можуть не брати участі в політичному житті, зокрема не голосувати на виборах, бо вважають, що це не має сенсу. Ці учасники уникають політичних дискусій і не підтримують громадську активність. Прикладом вияву цієї рівневості може бути людина, яка не голосує, не читає політичних новин і вважає, що політика – це справа політиків, а не громадян.

Результати за шкалою «Ставлення до діючих політиків» методики дослідження політичних настанов особистості Г. Бієрбрауера у групі представників субкультури аніме представлені на рисунку 2.8.

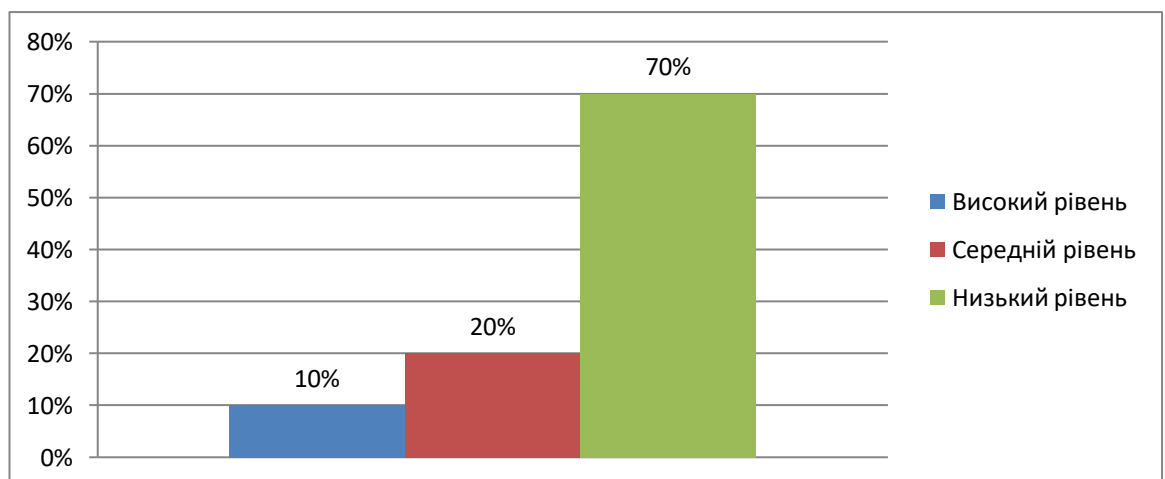

Рисунок 2.8. Результати за шкалою «Ставлення до діючих політиків» методики дослідження політичних настанов особистості Г. Бієрбрауера у групі представників субкультури аніме

За шкалою «Ставлення до діючих політиків» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 10% учасників субкультури аніме. Представники зазначеної рівневості мають чітке позитивне ставлення до конкретних політиків або владних структур. Вони вважають, що чинні політики працюють на благо суспільства і заслуговують на підтримку. Ці учасники готові виправдовувати їхні дії, навіть у спірних ситуаціях. Прикладом вияву цієї рівневості може бути людина, яка активно підтримує певних політиків у соцмережах і виборах, навіть якщо є негативні факти.

За шкалою «Ставлення до діючих політиків» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівневості ставляться до політиків нейтрально або помірковано критично. Вони визнають їхні заслуги, але також бачать недоліки. Ці учасники готові підтримати політиків, якщо їхні дії відповідатимуть його очікуванням. Прикладом вияву цієї рівневості може бути людина, яка підтримує певного політика, але може змінити думку залежно від його дій.

За шкалою «Ставлення до діючих політиків» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 70% учасників. Представники зазначеної рівневості демонструють у край критичне або негативне ставлення до діючих політиків. Вони вважають, що політики діють лише у власних інтересах, корумповані або некомпетентні. Ці учасники не довіряють жодним представникам влади, можуть виступати за зміну всієї системи. Прикладом вияву цієї рівневості може бути людина, яка принципово не ходить на вибори, бо не вірить жодному політику, або бере участь у протестах проти влади.

Результати за шкалою «Схильність схвалювати політичний авторитаризм» методики дослідження політичних настанов особистості Г. Бієрбрауера у групі представників субкультури аніме представлені на рисунку 2.9.

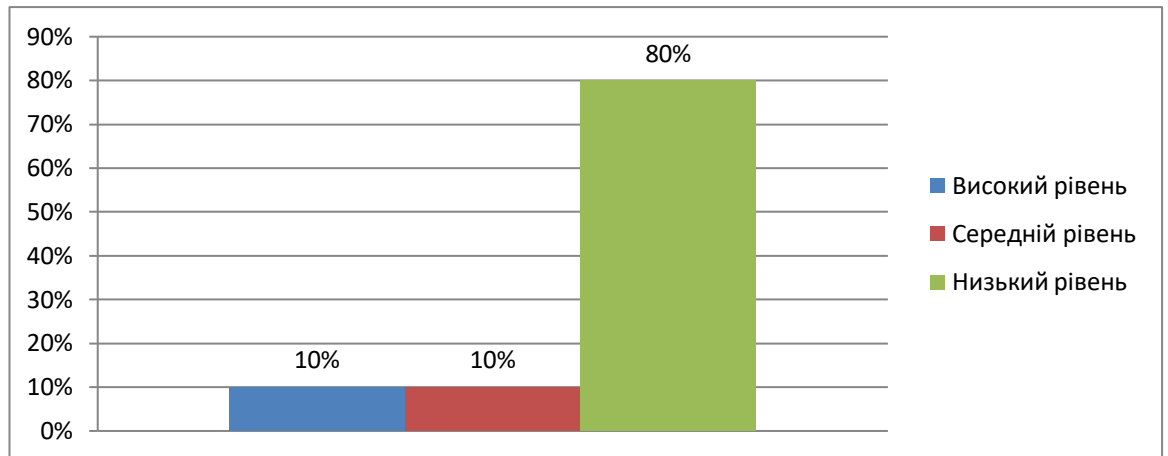

Рисунок 2.9. Результати за шкалою «Схильність схвалювати політичний авторитаризм» методики дослідження політичних настанов особистості Г. Бієрбрауера у групі представників субкультури аніме

За шкалою «Схильність схвалювати політичний авторитаризм» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 10% учасників субкультури аніме. Представники зазначеної рівневості вважають, що суспільству потрібен сильний лідер, який має право ухвалювати жорсткі рішення без широкого обговорення. Вони підтримують ідею обмеження деяких демократичних прав задля стабільності. Ці учасники вважають, що народ не завжди має бути залучений до ухвалення рішень. Прикладом вияву цієї рівневості може бути людина, яка підтримує ідею «сильної руки», виступає за контроль ЗМІ, обмеження протестів та незалежності судової системи.

За шкалою «Схильність схвалювати політичний авторитаризм» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 10% учасників. Представники зазначеної рівневості можуть частково схвалювати жорстке управління, але не в усіх аспектах. Вони вважають, що демократичні процедури важливі, але в кризових ситуаціях допускає обмеження свобод. . Прикладом вияву цієї рівневості може бути людина, яка підтримує сильного лідера, але не погоджується з повним згортанням демократії.

За шкалою «Схильність схвалювати політичний авторитаризм» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 80% учасників. Представники

зазначеної рівності виступають за демократичні принципи, заперечують будь-які форми авторитаризму. Вони підтримують громадянські свободи, незалежність судів, право на протест і свободу слова. Ці учасники вважають, що влада має підзвітність суспільству та не повинна обмежувати права громадян. Прикладом вияву цієї рівності може бути людина, яка критикує будь-які спроби обмеження свобод, підтримує демократичні реформи, незалежні медіа та правозахисні ініціативи.

Отже, використання методики дослідження політичних настанов особистості Г. Бієрбрауера дозволило визначити такі закономірності. Представники обох субкультур, які взяли участь у дослідженні – геймерів та аніме – продемонстрували домінування низького рівня сформованості особистісних політичних настанов. Утім, слід відзначити, що якщо представники субкультури геймерів усе-таки мають певні політичні переконання, а в особливих випадках готові продемонструвати політичну активність, то представники субкультури аніме практично повністю дистанціюються від будь-яких контактів із політичним життям. Спільним для представників обох субкультур стала їхня недовіра до чинних політиків та категоричне заперечення політичного авторитаризму.

Результати за шкалою «Сприймання влади та її окремих характеристик» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури геймерів представлені на рисунку 2.10.

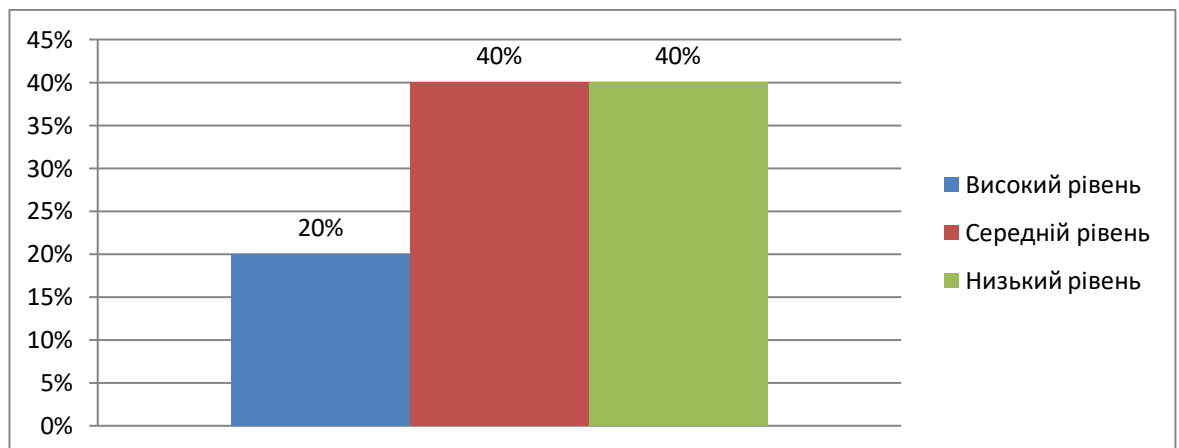

Рисунок 2.10. Результати за шкалою «Сприймання влади та її окремих характеристик» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури геймерів

За підсумками використання методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у представників субкультури геймерів були зафіксовані такі показники. За шкалою «Сприймання влади та її окремих характеристик» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівневості мають позитивне ставлення до влади, вважають її легітимною та необхідною для суспільства. Наприклад, людина довіряє державним інституціям і вірить у їхню здатність ефективно вирішувати суспільні проблеми.

За шкалою «Сприймання влади та її окремих характеристик» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 40% учасників. Представники зазначеної рівневості мають нейтральне або амбівалентне ставлення до влади, визнають її необхідність, але критично оцінюють окремі аспекти її діяльності. Наприклад, людина може підтримувати інститути влади, але критикувати конкретні рішення або дії посадовців.

За шкалою «Сприймання влади та її окремих характеристик» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 40% учасників. Представники зазначеної рівневості мають негативне ставлення до влади, вважають її нелегітимною або корумпованою. Наприклад, людина може вважати, що влада не представляє інтереси громадян і діє виключно в інтересах еліт.

Результати за шкалою «Ставлення до політики» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури геймерів представлені на рисунку 2.11.

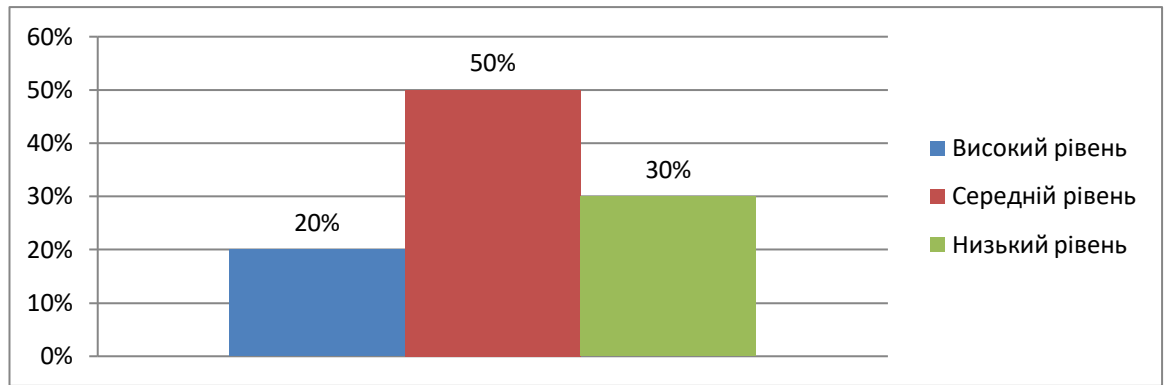

Рисунок 2.11. Результати за шкалою «Ставлення до політики» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури геймерів

За шкалою «Ставлення до політики» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівневості активно цікавляться політикою, беруть участь у політичних заходах, вважають політичну участь важливою складовою громадянського життя.

За шкалою «Ставлення до політики» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 50% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють помірний інтерес до політики, іноді беруть участь у виборах або обговореннях, але не є постійно активними.

За шкалою «Ставлення до політики» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 30% учасників. Представники зазначеної рівневості байдужі до політики, не цікавляться політичними подіями та не беруть участі у політичному житті.

Результати за шкалою «Ставлення до політиків» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури геймерів представлені на рисунку 2.12.

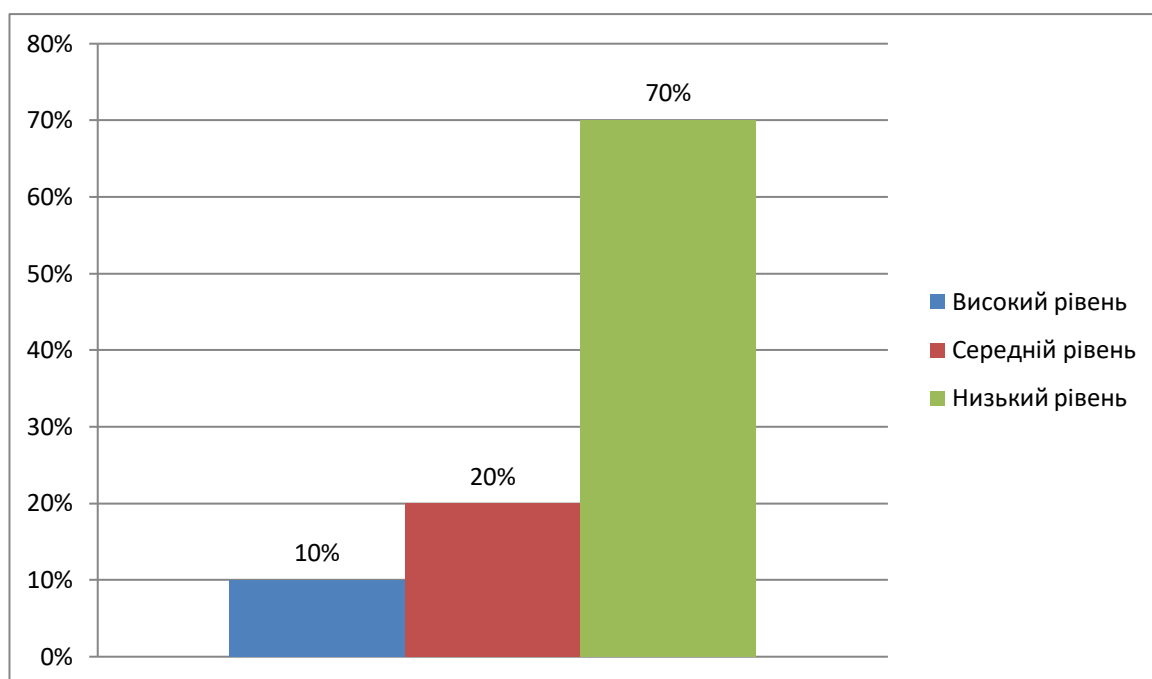

Рисунок 2.12. Результати за шкалою «Ставлення до політиків» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури геймерів

За шкалою «Ставлення до політиків» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 10% учасників. Представники зазначеної рівневості довіряють політикам, вважають їх компетентними та чесними представниками суспільства.

За шкалою «Ставлення до політиків» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівневості мають змішане ставлення до політиків, визнають їхню роль, але сумніваються в їхній чесності або компетентності.

За шкалою «Ставлення до політиків» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 70% учасників. Представники зазначеної рівневості не довіряють політикам, вважаючи їх корумпованими або некомпетентними.

Результати за шкалою «Ставлення до інститутів влади» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури геймерів представлені на рисунку 2.13.

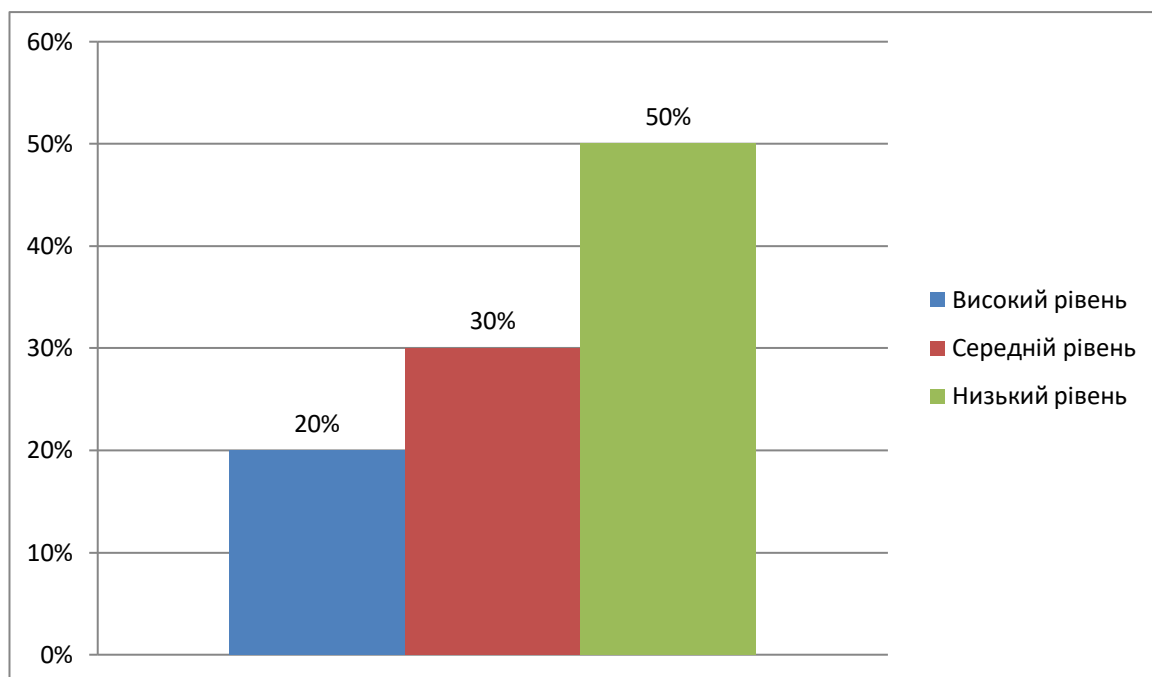

Рисунок 2.13. Результати за шкалою «Ставлення до інститутів влади» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури геймерів

За шкалою «Ставлення до інститутів влади» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівневості довіряють державним інститутам (парламенту, уряду, судовій системі), вважають їх ефективними та справедливими.

За шкалою «Ставлення до інститутів влади» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 30% учасників. Представники зазначеної рівневості мають вибіркову довіру до інститутів влади, підтримуючи одні інститути, але критикуючи при цьому інші.

За шкалою «Ставлення до інститутів влади» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 50% учасників. Представники зазначеної рівневості не довіряють більшості або всім інститутам влади, вважаючи їх неефективними або корумпованими.

Результати за шкалою «Мотиваційний блок політичної свідомості» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури геймерів представлені на рисунку 2.14.

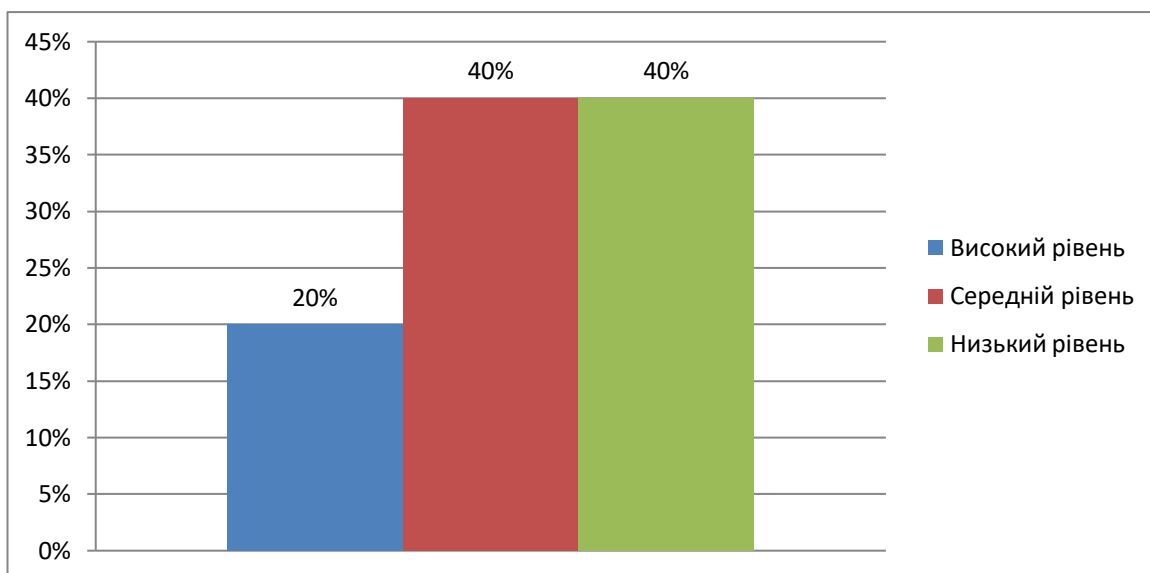

Рисунок 2.14. Результати за шкалою «Мотиваційний блок політичної свідомості» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури геймерів

За шкалою «Мотиваційний блок політичної свідомості» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівневості мають сильну мотивацію до політичної участі, відчують громадянський обов'язок і прагнуть впливати на політичні процеси.

За шкалою «Мотиваційний блок політичної свідомості» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 40% учасників. Представники зазначеної рівневості мають помірну мотивацію, беруть участь у політичних процесах за певних умов або подій.

За шкалою «Мотиваційний блок політичної свідомості» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 40% учасників. Представники зазначеної рівневості не мають мотивації до політичної участі, вважаючи, що їхні дії не впливають на політичні процеси.

Результати за шкалою «Когнітивний блок політичної свідомості» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури геймерів представлені на рисунку 2.15.

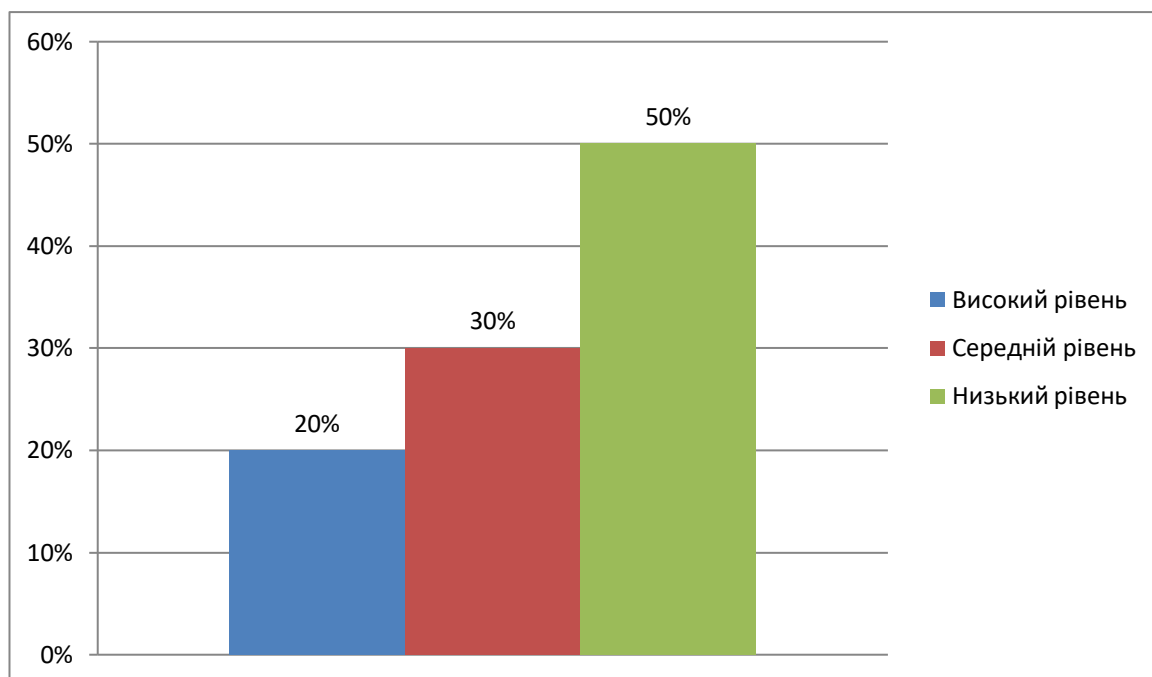

Рисунок 2.15. Результати за шкалою «Когнітивний блок політичної свідомості» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури геймерів

За шкалою «Когнітивний блок політичної свідомості» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівневості добре обізнані в політичних питаннях, розуміють політичні процеси та структури, стежать за політичними новинами.

За шкалою «Когнітивний блок політичної свідомості» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 30% учасників. Представники зазначеної рівневості мають базові знання про політику, розуміють основні процеси, але не заглиблюються в деталі.

За шкалою «Когнітивний блок політичної свідомості» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 50% учасників. Представники зазначеної рівневості мають поверхневі або відсутні знання про політику, не цікавляться політичними питаннями.

Результати за шкалою «Сприймання влади та її окремих характеристик» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури аніме представлені на рисунку 2.16.

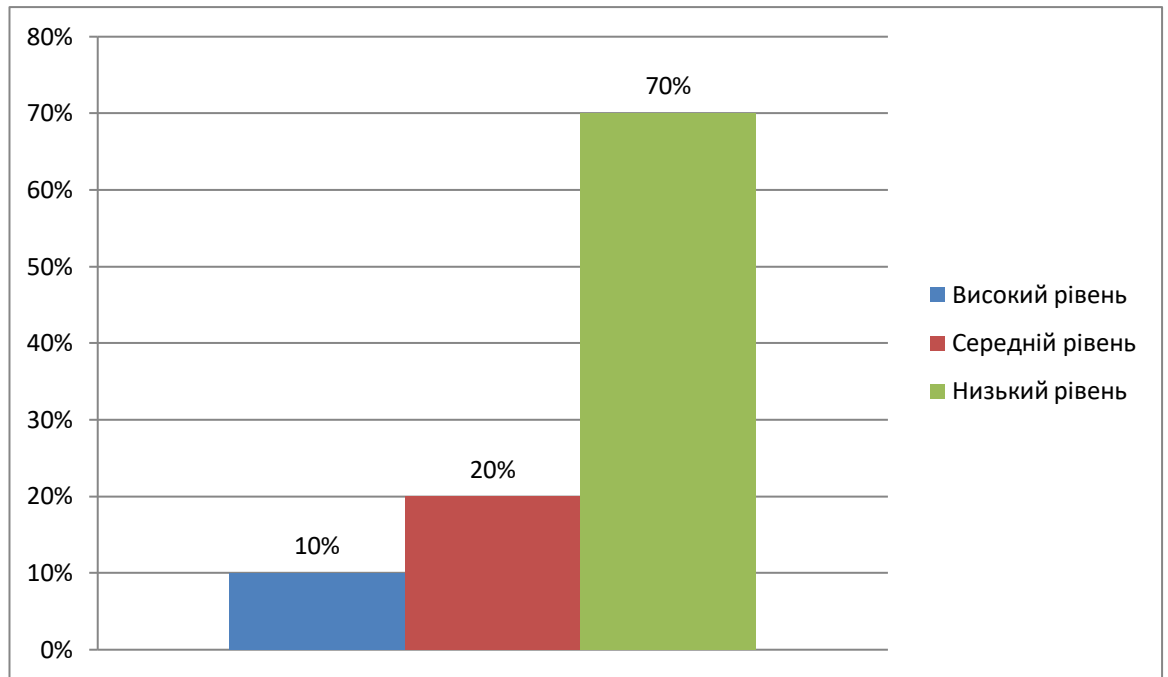

Рисунок 2.16. Результати за шкалою «Сприймання влади та її окремих характеристик» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури аніме

За підсумками використання методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у представників субкультури аніме були зафіксовані такі показники. За шкалою «Сприймання влади та її окремих характеристик» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 10% учасників. Представники зазначеної рівневості мають позитивне ставлення до влади, вважають її легітимною та необхідною для суспільства. Наприклад, людина довіряє державним інституціям і вірить у їхню здатність ефективно вирішувати суспільні проблеми.

За шкалою «Сприймання влади та її окремих характеристик» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівневості мають нейтральне або амбівалентне ставлення до влади, визнають її необхідність, але критично оцінюють окремі аспекти її діяльності. Наприклад, людина може підтримувати інститути влади, але критикувати конкретні рішення або дії посадовців.

За шкалою «Сприймання влади та її окремих характеристик» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 70% учасників. Представники зазначеної рівневості мають негативне ставлення до влади, вважають її нелегітимною або корумпованою. Наприклад, людина може вважати, що влада не представляє інтереси громадян і діє виключно в інтересах еліт.

Результати за шкалою «Ставлення до політики» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури аніме представлені на рисунку 2.17.

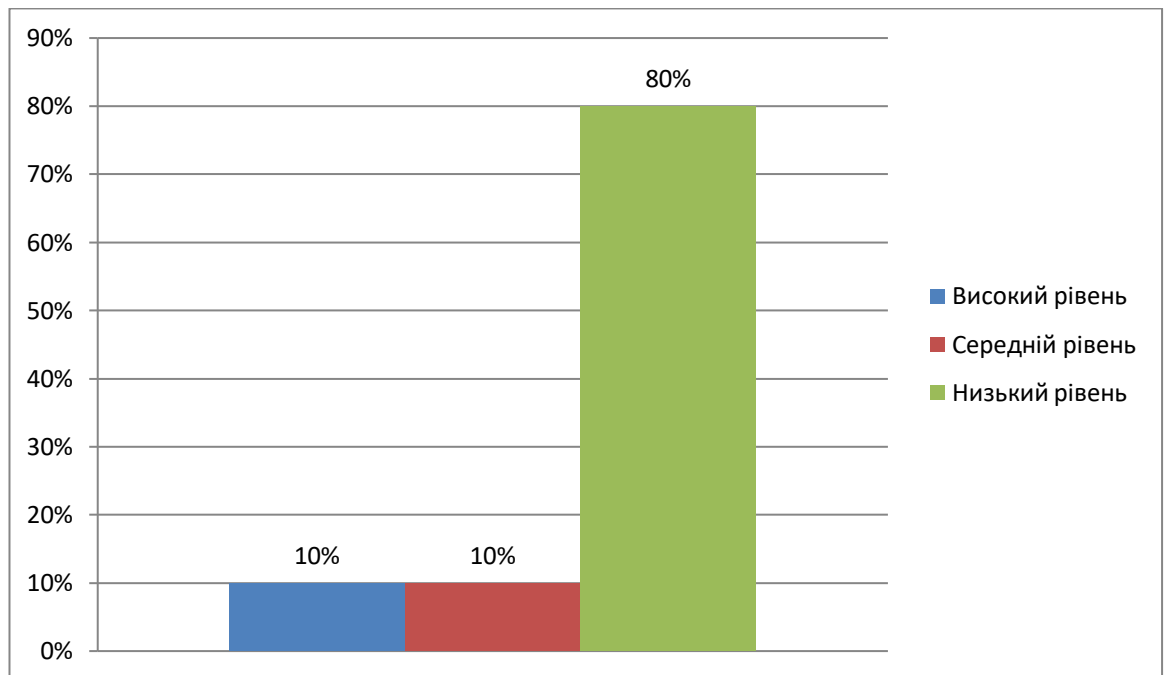

Рисунок 2.17. Результати за шкалою «Ставлення до політики» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури аніме

За шкалою «Ставлення до політики» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 10% учасників. Представники зазначеної рівневості активно цікавляться політикою, беруть участь у політичних заходах, вважають політичну участь важливою складовою громадянського життя.

За шкалою «Ставлення до політики» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 10% учасників. Представники зазначеної

рівневості виявляють помірний інтерес до політики, іноді беруть участь у виборах або обговореннях, але не є постійно активними.

За шкалою «Ставлення до політики» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 80% учасників. Представники зазначеної рівневості байдужі до політики, не цікавляться політичними подіями та не беруть участі у політичному житті.

Результати за шкалою «Ставлення до політиків» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури аніме представлені на рисунку 2.18.

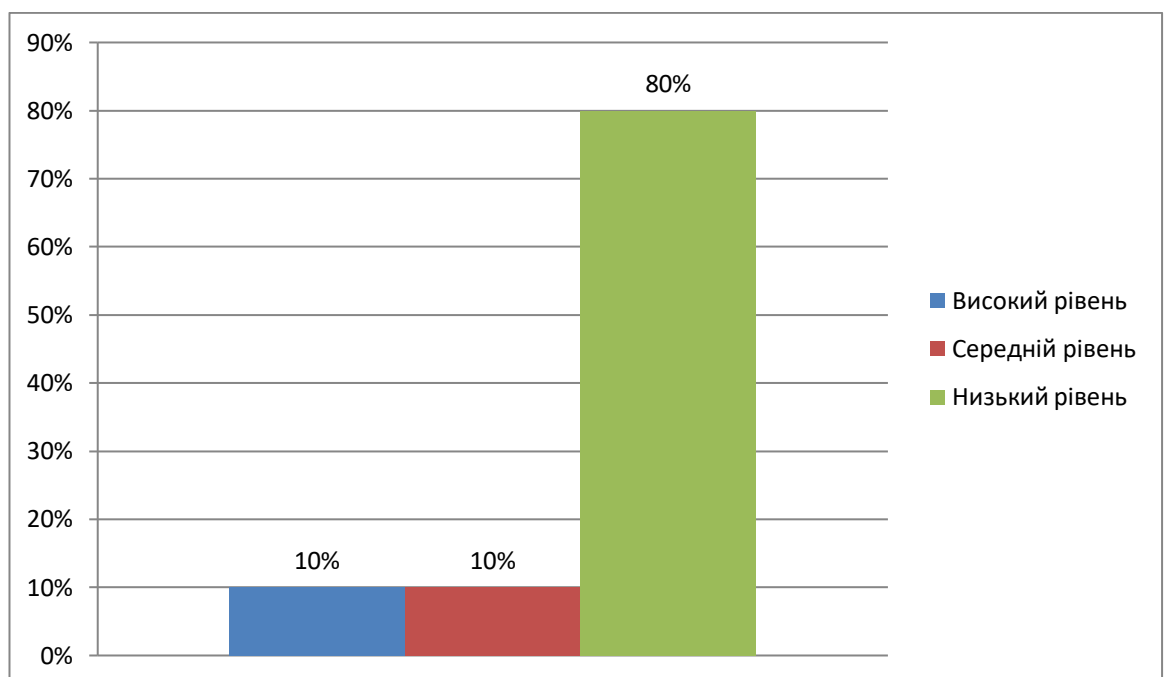

Рисунок 2.18. Результати за шкалою «Ставлення до політиків» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури аніме

За шкалою «Ставлення до політиків» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 10% учасників. Представники зазначеної рівневості довіряють політикам, вважають їх компетентними та чесними представниками суспільства.

За шкалою «Ставлення до політиків» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 10% учасників. Представники зазначеної

рівневості мають змішане ставлення до політиків, визнають їхню роль, але сумніваються в їхній чесності або компетентності.

За шкалою «Ставлення до політиків» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 80% учасників. Представники зазначеної рівневості не довіряють політикам, вважаючи їх корумпованими або некомпетентними.

Результати за шкалою «Ставлення до інститутів влади» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури аніме представлені на рисунку 2.19.

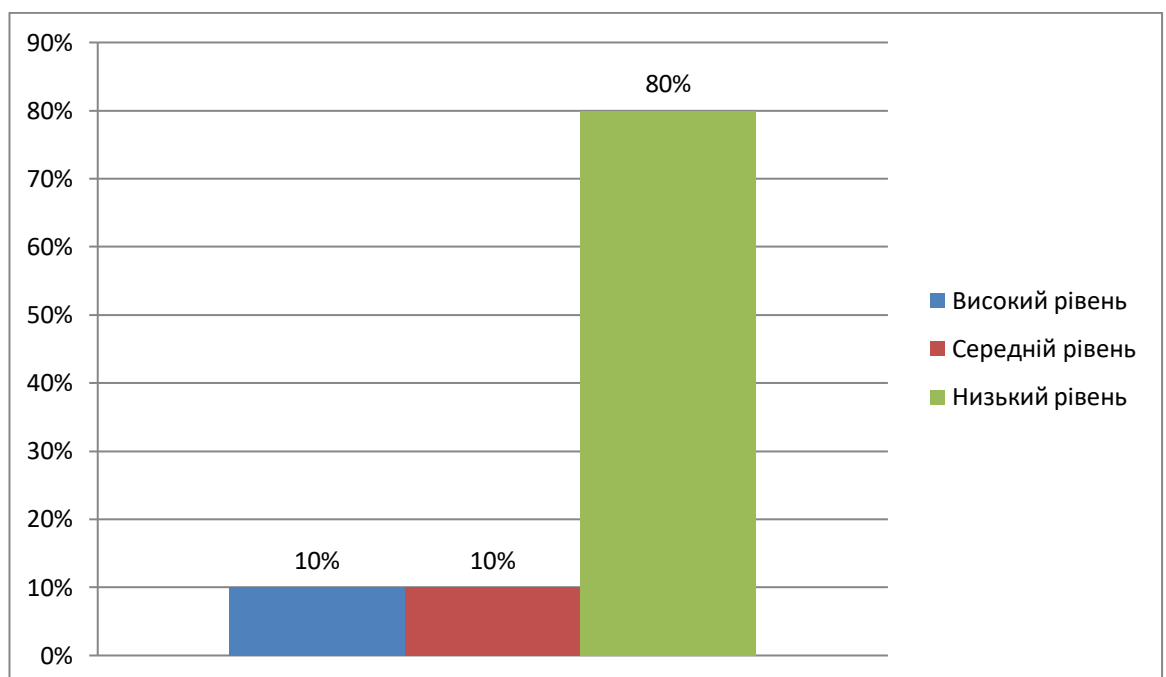

Рисунок 2.19. Результати за шкалою «Ставлення до інститутів влади» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури аніме

За шкалою «Ставлення до інститутів влади» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 10% учасників. Представники зазначеної рівневості довіряють державним інститутам (парламенту, уряду, судовій системі), вважають їх ефективними та справедливими.

За шкалою «Ставлення до інститутів влади» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 10% учасників. Представники зазначеної

рівневості мають вибірково довіру до інститутів влади, підтримуючи одні інститути, але критикуючи при цьому інші.

За шкалою «Ставлення до інститутів влади» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 80% учасників. Представники зазначеної рівневості не довіряють більшості або всім інститутам влади, вважаючи їх неефективними або корумпованими.

Результати за шкалою «Мотиваційний блок політичної свідомості» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури аніме представлені на рисунку 2.20.

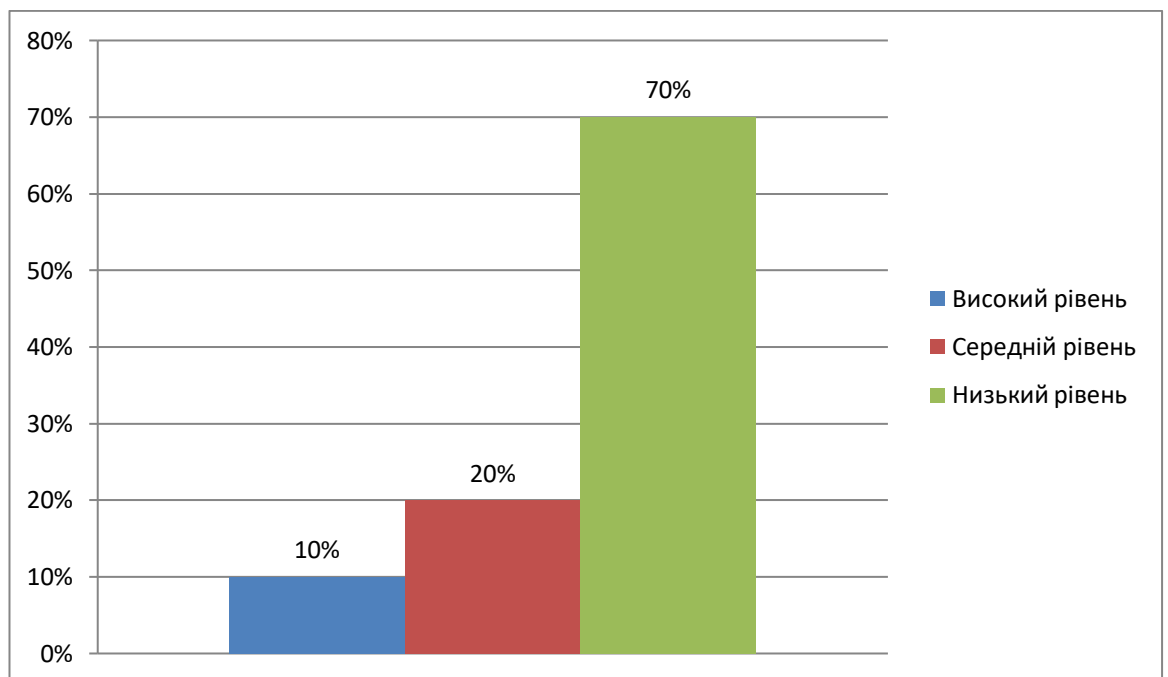

Рисунок 2.20. Результати за шкалою «Мотиваційний блок політичної свідомості» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури аніме

За шкалою «Мотиваційний блок політичної свідомості» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 10% учасників. Представники зазначеної рівневості мають сильну мотивацію до політичної участі, відчують громадянський обов'язок і прагнуть упливати на політичні процеси.

За шкалою «Мотиваційний блок політичної свідомості» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівневості мають помірну мотивацію, беруть участь у політичних процесах за певних умов або подій.

За шкалою «Мотиваційний блок політичної свідомості» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 70% учасників. Представники зазначеної рівневості не мають мотивації до політичної участі, вважаючи, що їхні дії не впливають на політичні процеси.

Результати за шкалою «Когнітивний блок політичної свідомості» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури аніме представлені на рисунку 2.21.

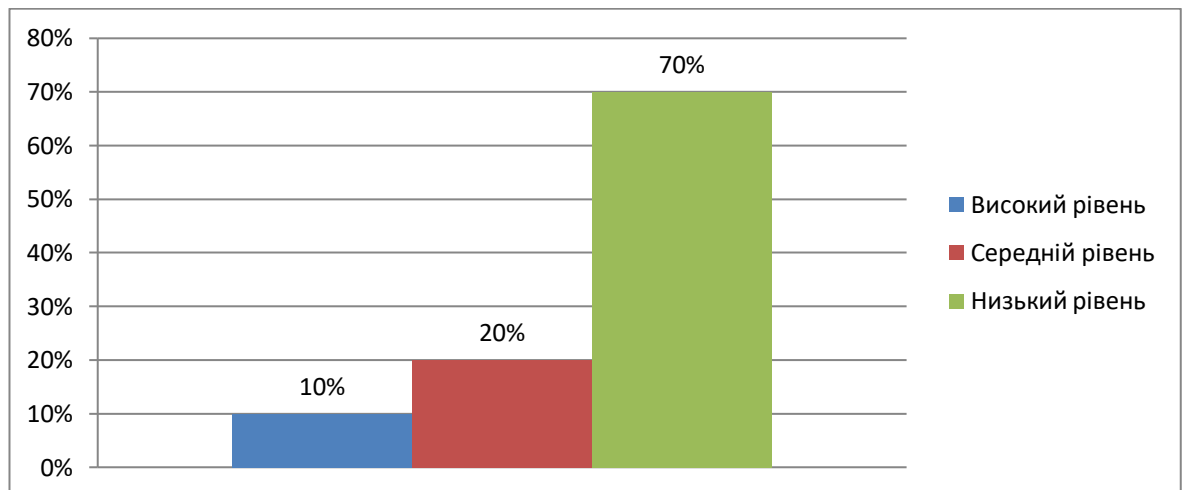

Рисунок 2.21. Результати за шкалою «Когнітивний блок політичної свідомості» методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) у групі представників субкультури аніме

За шкалою «Когнітивний блок політичної свідомості» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 10% учасників. Представники зазначеної рівневості добре обізнані в політичних питаннях, розуміють політичні процеси та структури, стежать за політичними новинами.

За шкалою «Когнітивний блок політичної свідомості» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників.

Представники зазначеної рівневості мають базові знання про політику, розуміють основні процеси, але не заглиблюються в деталі.

За шкалою «Когнітивний блок політичної свідомості» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 70% учасників. Представники зазначеної рівневості мають поверхневі або відсутні знання про політику, не цікавляться політичними питаннями.

Отже, використання методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) дозволило визначити такі закономірності. Представники обох субкультур, які взяли участь у дослідженні – геймерів та аніме – продемонстрували домінування низького рівня сформованості особистісної політичної соціалізації. Утім, представниками субкультури геймерів було показано більшу розвиненість мотиваційного та когнітивного блоків політичної свідомості порівняно з представниками субкультури аніме. Респонденти від обох субкультур відрізняються різкою критичністю у сприйнятті інститутів влади та політиків як її представників.

2.3. Результати вимірювання рівня політико-ідеологічного самовизначення представників молодіжних субкультур в Україні

Результати за шкалою «Влада» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури геймерів представлені на рисунку 2.22.

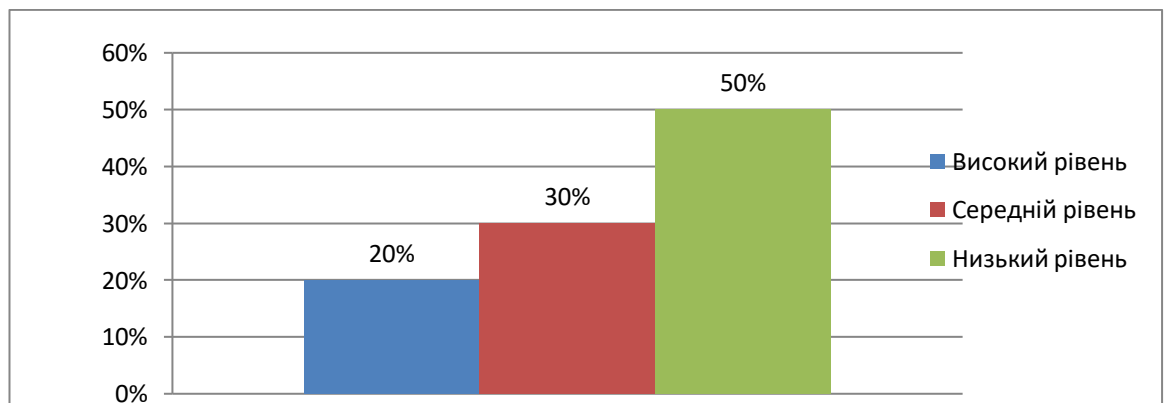

Рисунок 2.22. Результати за шкалою «Влада» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури геймерів

За підсумками використання методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у представників субкультури геймерів були зафіксовані такі показники. За шкалою «Влада» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівневості прагнуть домінувати, контролювати інших. Для них важливі статус, престиж, авторитет, фінансова могутність.

За шкалою «Влада» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 30% учасників. Для представників зазначеної рівневості влада важлива, але не є головною метою. Вони прагнуть до впливу, але не готові жертвувати етичними принципами заради цього.

За шкалою «Влада» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 50% учасників. Для представників зазначеної рівневості влада не є значущою, вони почуваються комфортніше в ролі виконавця. Вони уникають лідерства, не прагнучи до статусу.

Результати за шкалою «Досягнення» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури геймерів представлені на рисунку 2.23.

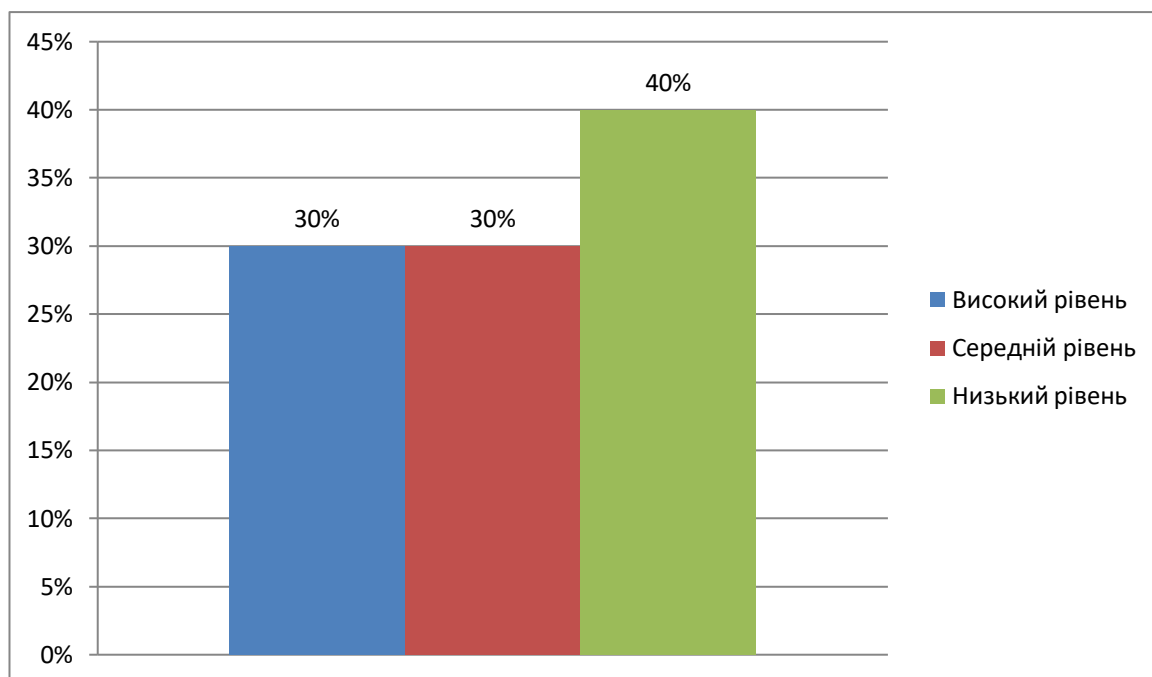

Рисунок 2.23. Результати за шкалою «Досягнення» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури геймерів

За шкалою «Досягнення» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 30% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють постійне прагнення бути кращим, конкурентність. Для них є характерною орієнтація на успіх, професійний ріст.

За шкалою «Досягнення» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 30% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють бажання досягати успіху, але без фанатизму. У них можлива періодична лінь, компроміси.

За шкалою «Досягнення» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 40% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють відсутність мотивації досягати високих результатів. Вони задовольняються тим, що мають.

Результати за шкалою «Гедонізм» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури геймерів представлені на рисунку 2.24.

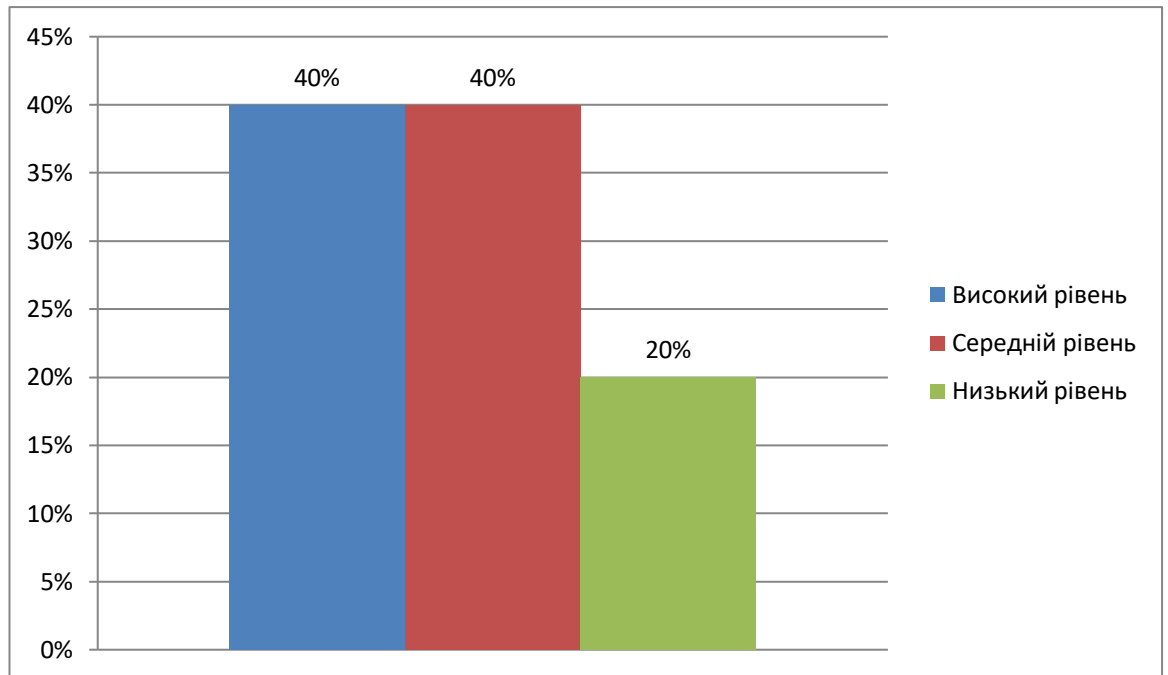

Рисунок 2.24. Результати за шкалою «Гедонізм» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури геймерів

За шкалою «Гедонізм» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 40% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють схильність до життя заради задоволень, емоцій, насолоди, в якому фокус зміщено на відпочинок, розваги.

За шкалою «Гедонізм» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 40% учасників. Представники зазначеної рівневості надають перевагу балансу між роботою та задоволеннями. Вони дозволяють собі приємні моменти, але не ставлять їх на перше місце.

За шкалою «Гедонізм» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представників зазначеної рівневості вирізняє аскетичний стиль життя, жорстка дисципліна. Насолода для них не є важливою цінністю.

Результати за шкалою «Стимуляція» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури геймерів представлені на рисунку 2.25.

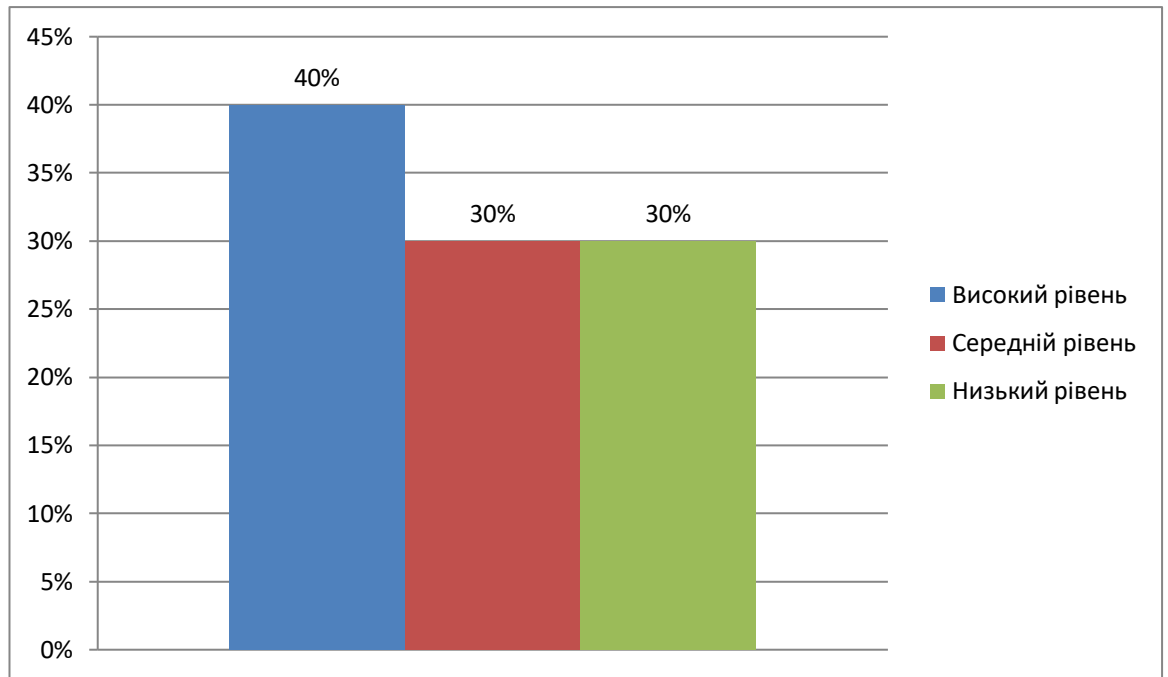

Рисунок 2.25. Результати за шкалою «Стимуляція» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури геймерів

За шкалою «Стимуляція» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 40% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють жагу до новизни, ризику, пригод. Для них притаманна любов до екстриму, непередбачуваності.

За шкалою «Стимуляція» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 30% учасників. Представники зазначеної рівневості мають потребу в нових враженнях, але з певними обмеженнями. Вони готові спробувати нове, але уникають надмірного ризику.

За шкалою «Стимуляція» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 30% учасників. Представники зазначеної рівневості цінують стабільність і спокій. Вони не прагнуть змін, уникають ризику.

Результати за шкалою «Самостійність» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури геймерів представлені на рисунку 2.26.

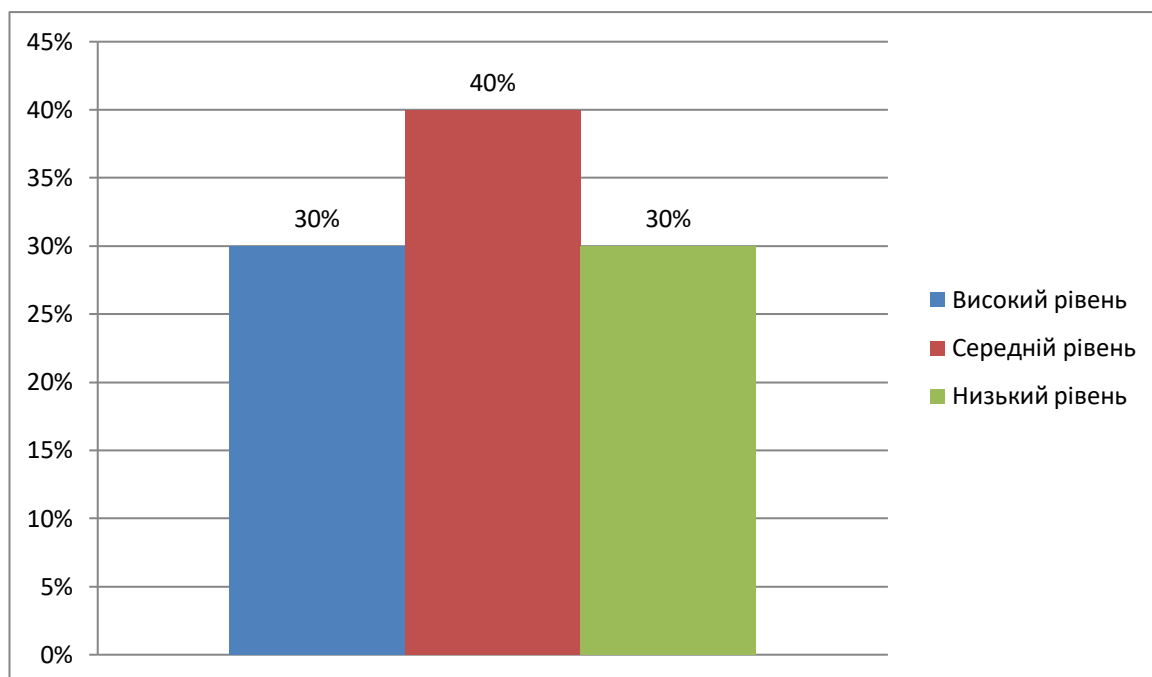

Рисунок 2.26. Результати за шкалою «Самостійність» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури геймерів

За шкалою «Самостійність» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 30% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють незалежність у мисленні, діях. Вони не люблять підкорятися.

За шкалою «Самостійність» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 40% учасників. Представники зазначеної рівневості мають бажання самостійності, але в рамках можливих обмежень. Вони самостійно приймають рішення, але можуть слідувати загальним правилам.

За шкалою «Самостійність» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 30% учасників. Представники зазначеної рівневості віддають перевагу чітким вказівкам, залежать від думки інших. Вони уникають відповідальності за власні рішення.

Результати за шкалою «Універсалізм» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури геймерів представлені на рисунку 2.27.

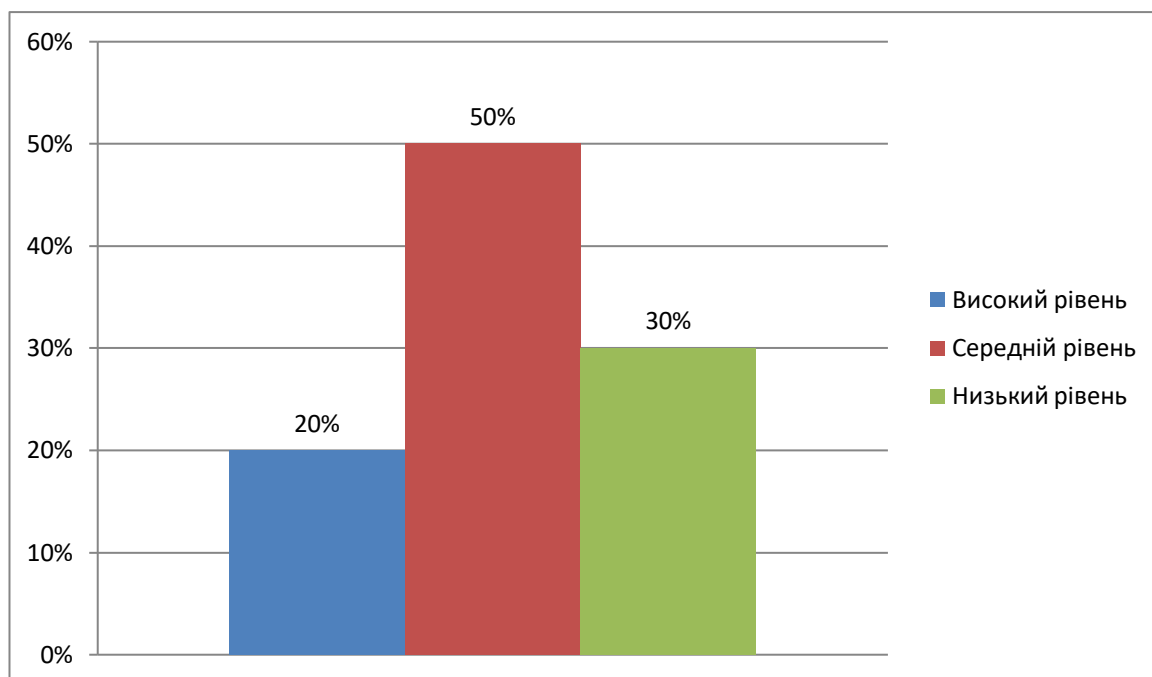

Рисунок 2.27. Результати за шкалою «Універсализм» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури геймерів

За шкалою «Універсализм» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють глобальність мислення, турботу про поточні світові проблеми, права людини тощо.

За шкалою «Універсализм» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 50% учасників. Представники зазначеної рівневості практикують визнання загальних цінностей, але без активних дій.

За шкалою «Універсализм» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 30% учасників. Представники зазначеної рівневості віддають перевагу орієнтації лише на власні інтереси.

Результати за шкалою «Щедрість» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури геймерів представлені на рисунку 2.28.

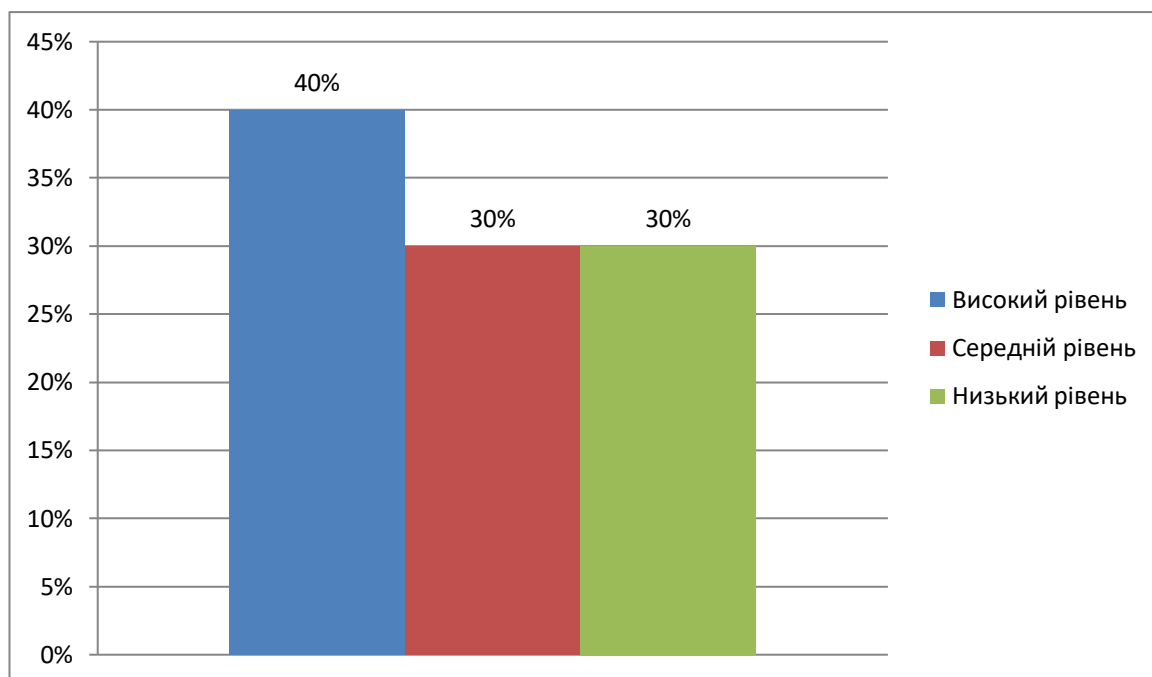

Рисунок 2.28. Результати за шкалою «Щедрість» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури геймерів

За шкалою «Щедрість» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 40% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють турботу про близьких, готовність допомагати.

За шкалою «Щедрість» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 30% учасників. Представники зазначеної рівневості допомагають, якщо їм це зручно і не шкодить їхнім власним інтересам.

За шкалою «Щедрість» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 30% учасників. Для представників зазначеної рівневості характерним постає егоцентризм, байдужість до потреб інших.

Результати за шкалою «Традиції» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури геймерів представлені на рисунку 2.29.

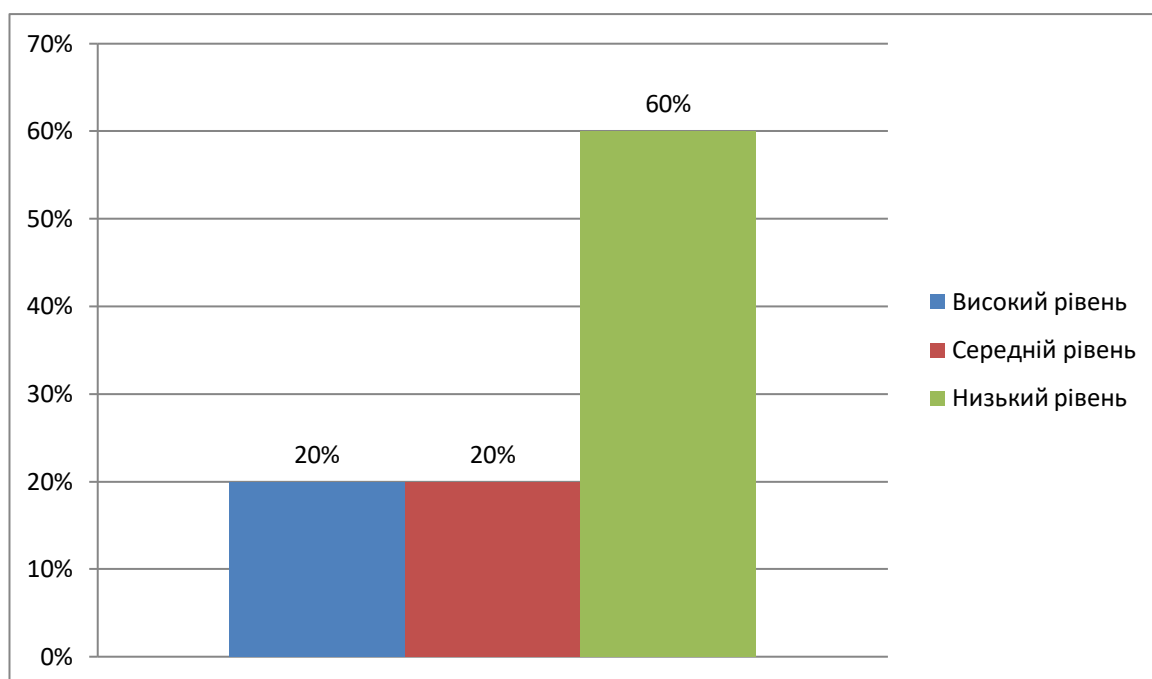

Рисунок 2.29. Результати за шкалою «Традиції» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури геймерів

За шкалою «Традиції» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють схильність до дотримання звичаїв, віри, культурних традицій.

За шкалою «Традиції» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють схильність до шанування традицій, але з готовністю до змін.

За шкалою «Традиції» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 60% учасників. Для представників зазначеної рівневості характерним постає відкидання традицій, новаторство.

Результати за шкалою «Конформність» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури геймерів представлені на рисунку 2.30.

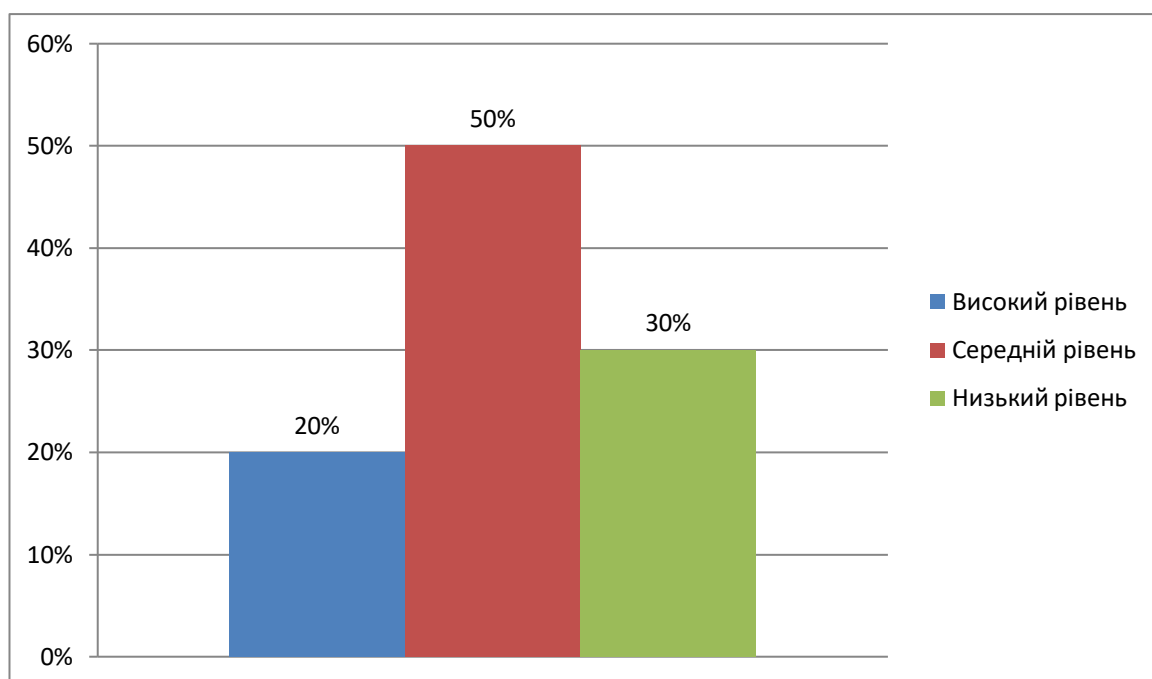

Рисунок 2.30. Результати за шкалою «Конформність» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури геймерів

За шкалою «Конформність» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють схильність до повної відповідності соціальним нормам.

За шкалою «Конформність» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 50% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють схильність до орієнтації на норми, але без надмірної залежності.

За шкалою «Конформність» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 30% учасників. Для представників зазначеної рівневості характерним постає бунтарство, порушення норм.

Результати за шкалою «Безпека» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури геймерів представлені на рисунку 2.31.

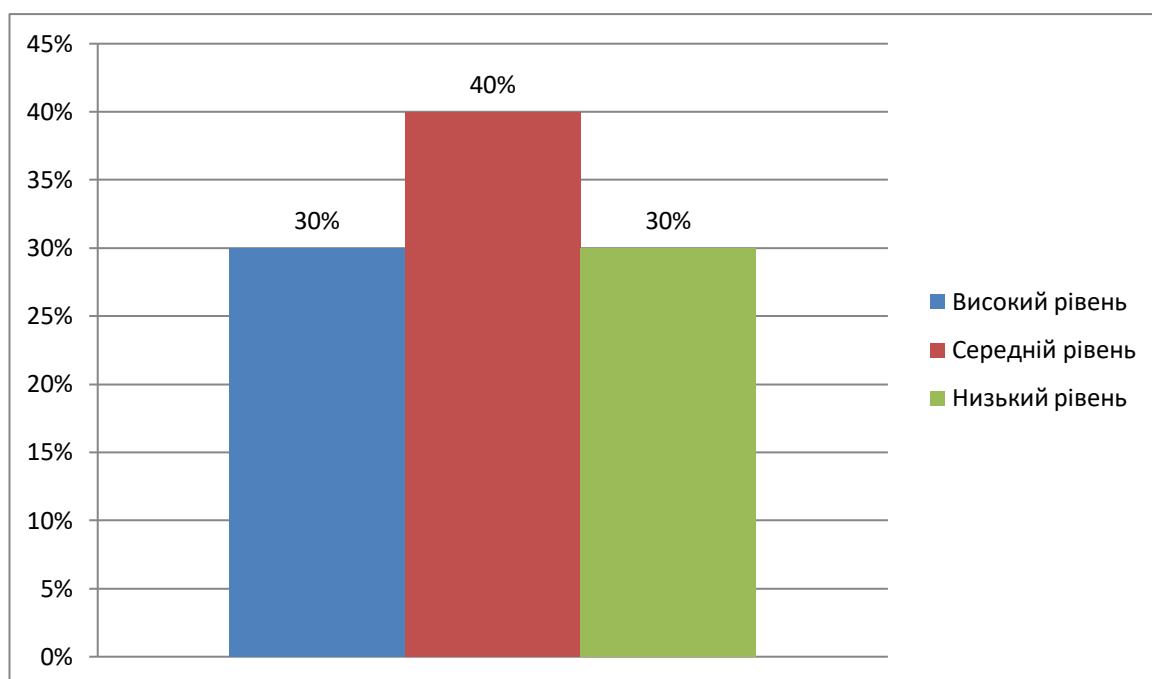

Рисунок 2.31. Результати за шкалою «Безпека» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури геймерів

За шкалою «Безпека» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 30% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють схильність до турботи про стабільність, передбачуваність.

За шкалою «Безпека» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 40% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють схильність до балансу між безпекою та експериментами.

За шкалою «Безпека» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 30% учасників. Для представників зазначеної рівневості характерною постає байдужість до безпеки, ризикованість.

Результати за шкалою «Влада» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури аніме представлені на рисунку 2.32.

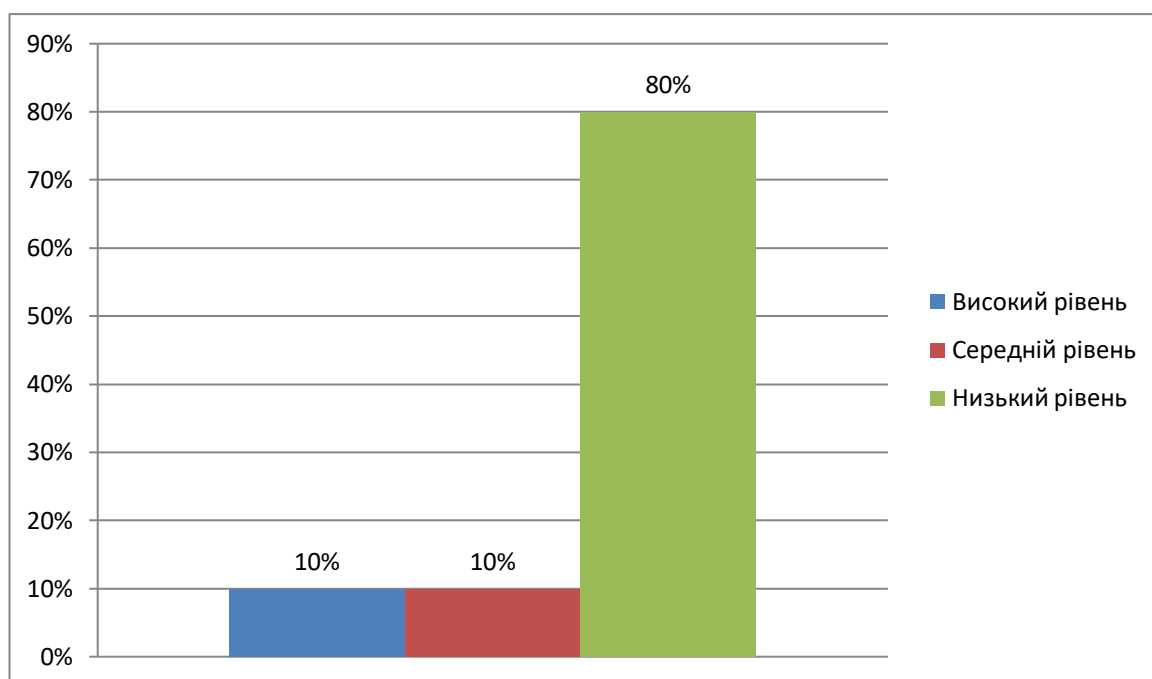

Рисунок 2.32. Результати за шкалою «Влада» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури аніме

За підсумками використання методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у представників субкультури аніме були зафіксовані такі показники. За шкалою «Влада» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 10% учасників. Представники зазначеної рівневості прагнуть домінувати, контролювати інших. Для них важливі статус, престиж, авторитет, фінансова могутність.

За шкалою «Влада» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 10% учасників. Для представників зазначеної рівневості влада важлива, але не є головною метою. Вони прагнуть до впливу, але не готові жертвувати етичними принципами заради цього.

За шкалою «Влада» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 80% учасників. Для представників зазначеної рівневості влада не є значущою, вони почуваються комфортніше в ролі виконавця. Вони уникають лідерства, не прагнучи до статусу.

Результати за шкалою «Досягнення» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури аніме представлені на рисунку 2.33.

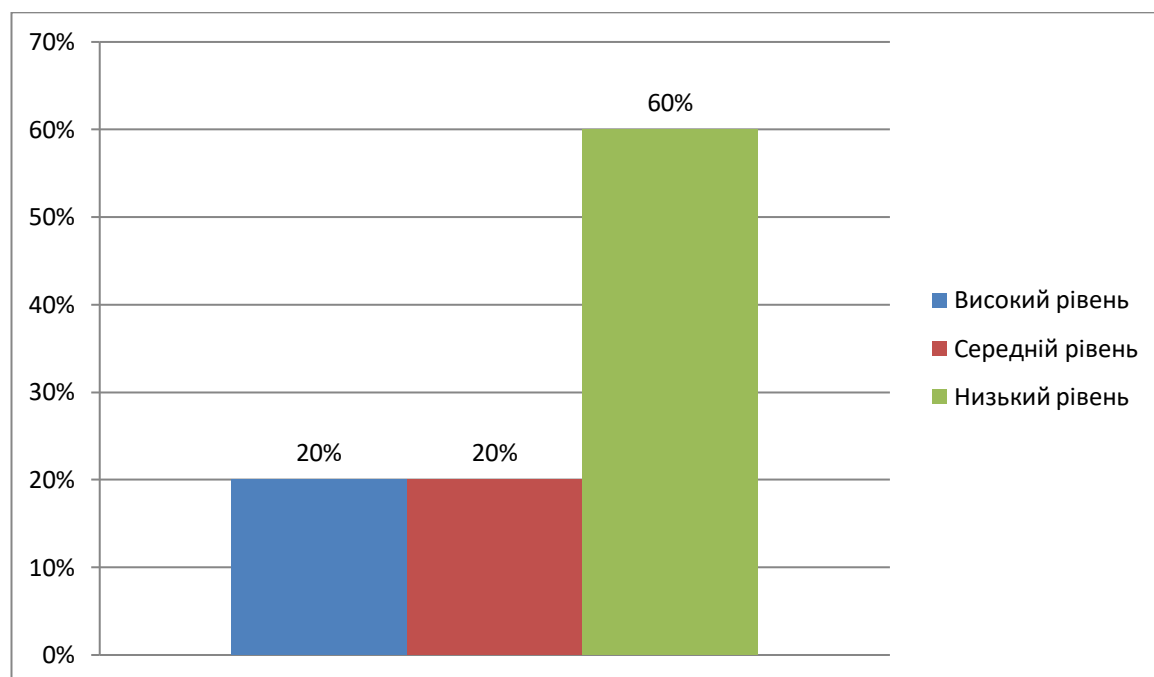

Рисунок 2.33. Результати за шкалою «Досягнення» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури аніме

За шкалою «Досягнення» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють постійне прагнення бути кращим, конкурентність. Для них є характерною орієнтація на успіх, професійний ріст.

За шкалою «Досягнення» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють бажання досягати успіху, але без фанатизму. У них можлива періодична лінь, компроміси.

За шкалою «Досягнення» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 60% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють відсутність мотивації досягати високих результатів. Вони задовольняються тим, що мають.

Результати за шкалою «Гедонізм» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури аніме представлені на рисунку 2.34.

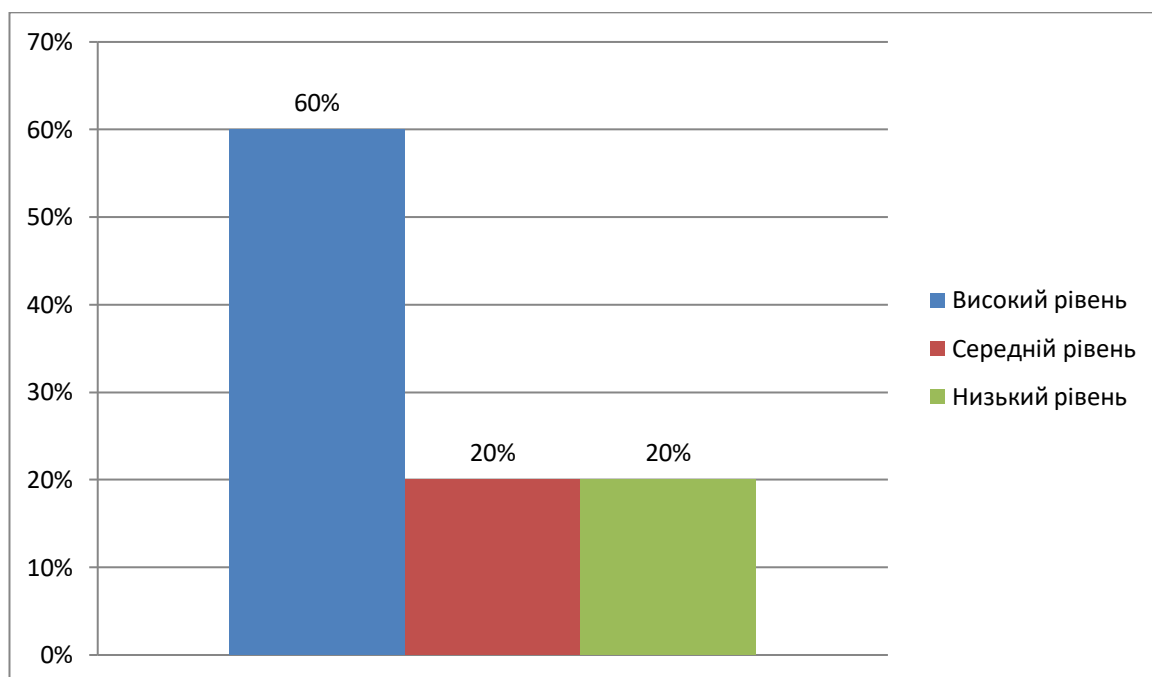

Рисунок 2.34. Результати за шкалою «Гедонізм» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури аніме

За шкалою «Гедонізм» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 60% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють схильність до життя заради задоволень, емоцій, насолоди, в якому фокус зміщено на відпочинок, розваги.

За шкалою «Гедонізм» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівневості надають перевагу балансу між роботою та задоволеннями. Вони дозволяють собі приємні моменти, але не ставлять їх на перше місце.

За шкалою «Гедонізм» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представників зазначеної рівневості вирізняє аскетичний стиль життя, жорстка дисципліна. Насолода для них не є важливою цінністю.

Результати за шкалою «Стимуляція» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури аніме представлені на рисунку 2.35.

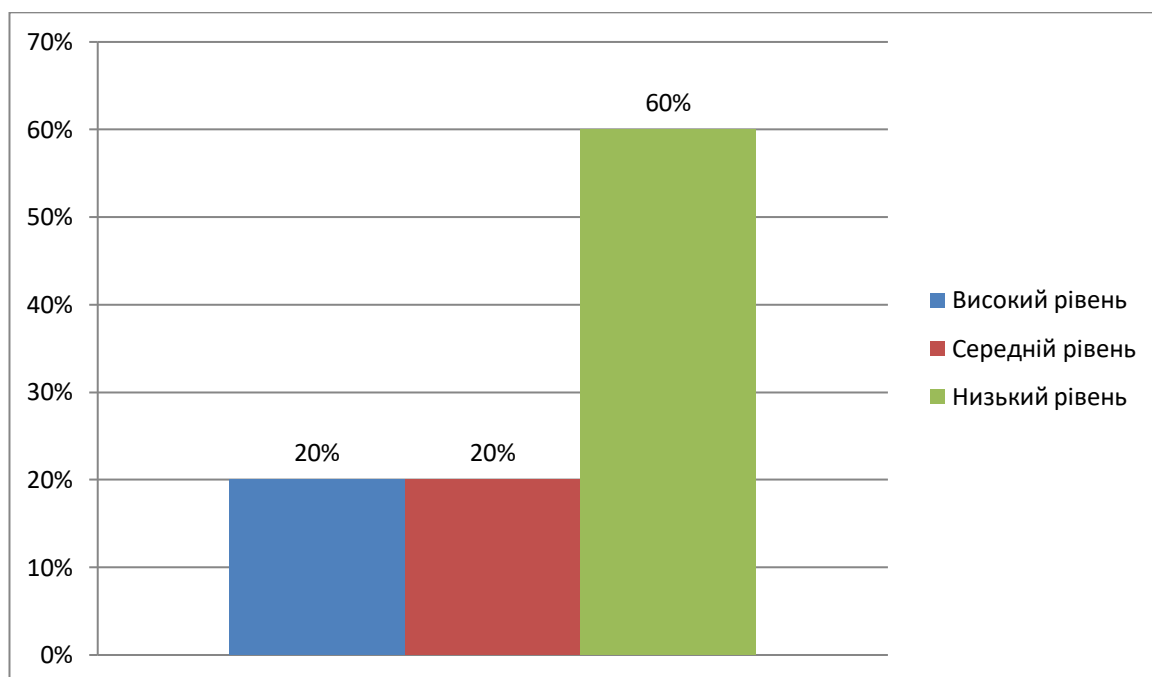

Рисунок 2.35. Результати за шкалою «Стимуляція» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури аніме

За шкалою «Стимуляція» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють жагу до новизни, ризику, пригод. Для них притаманна любов до екстриму, непередбачуваності.

За шкалою «Стимуляція» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівневості мають потребу в нових враженнях, але з певними обмеженнями. Вони готові спробувати нове, але уникають надмірного ризику.

За шкалою «Стимуляція» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 60% учасників. Представники зазначеної рівневості цінують стабільність і спокій. Вони не прагнуть змін, уникають ризику.

Результати за шкалою «Самостійність» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури аніме представлені на рисунку 2.36.

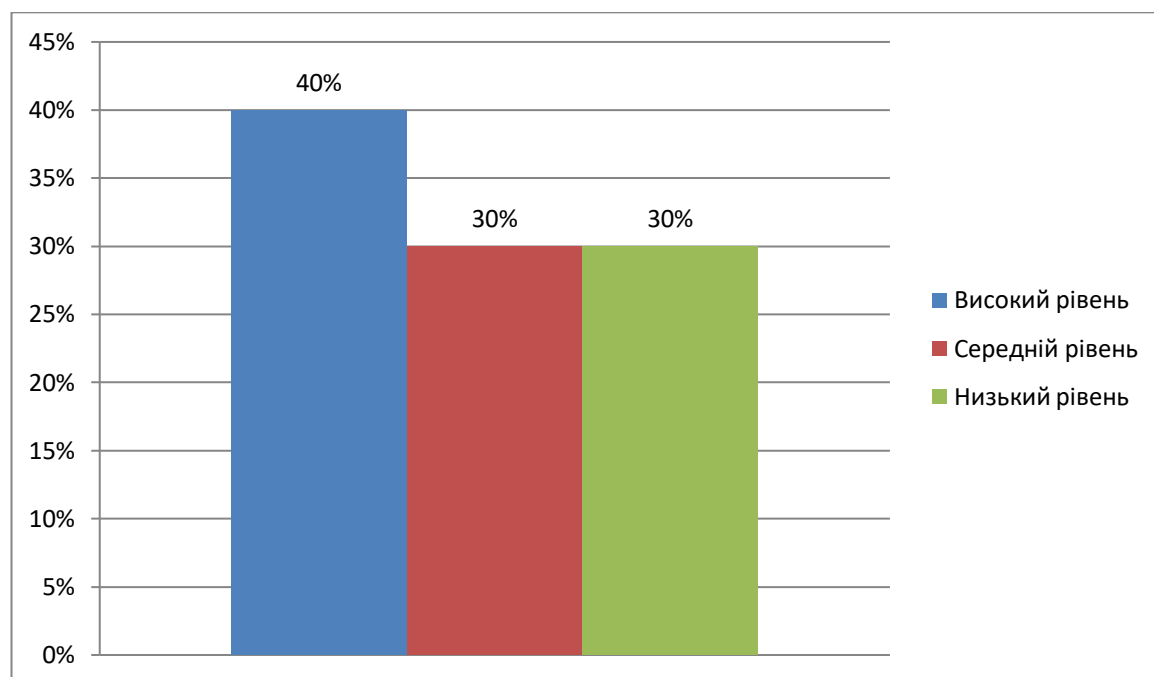

Рисунок 2.36. Результати за шкалою «Самостійність» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури аніме

За шкалою «Самостійність» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 40% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють незалежність у мисленні, діях. Вони не люблять підкорятися.

За шкалою «Самостійність» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 30% учасників. Представники зазначеної рівневості мають бажання самостійності, але в рамках можливих обмежень. Вони самостійно приймають рішення, але можуть слідувати загальним правилам.

За шкалою «Самостійність» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 30% учасників. Представники зазначеної рівневості віддають перевагу чітким вказівкам, залежать від думки інших. Вони уникають відповідальності за власні рішення.

Результати за шкалою «Універсалізм» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури аніме представлені на рисунку 2.37.

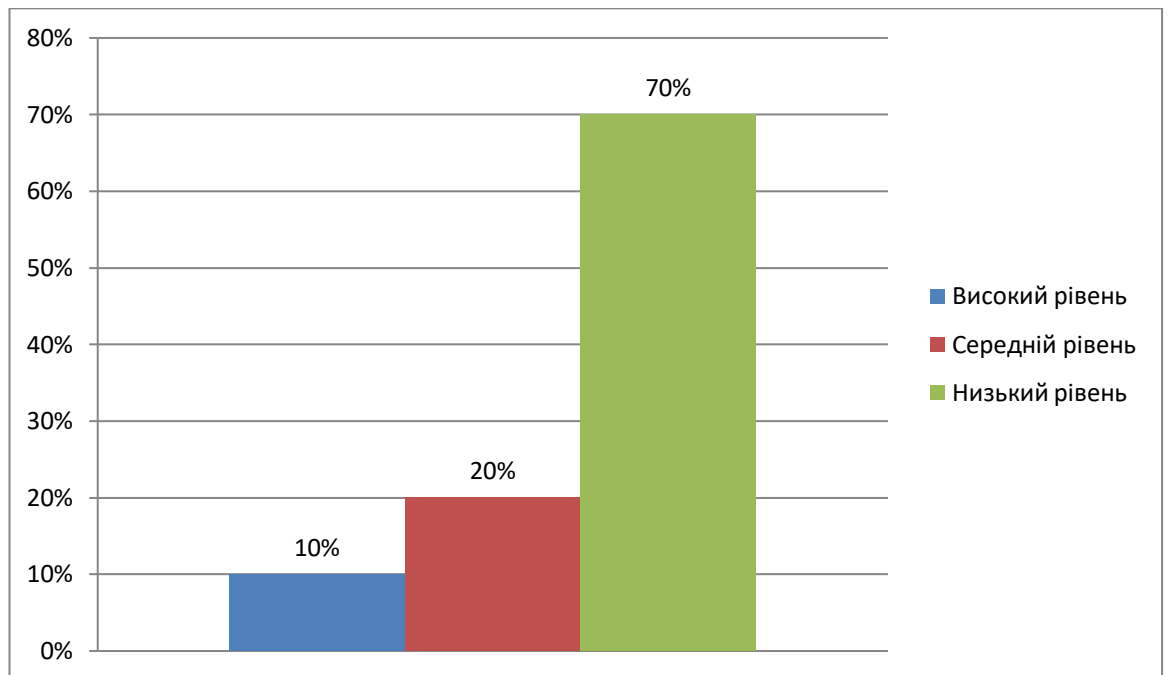

Рисунок 2.37. Результати за шкалою «Універсалізм» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури аніме

За шкалою «Універсалізм» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 10% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють глобальність мислення, турботу про поточні світові проблеми, права людини тощо.

За шкалою «Універсалізм» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівневості практикують визнання загальних цінностей, але без активних дій.

За шкалою «Універсалізм» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 70% учасників. Представники зазначеної рівневості віддають перевагу орієнтації лише на власні інтереси.

Результати за шкалою «Щедрість» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури аніме представлені на рисунку 2.38.

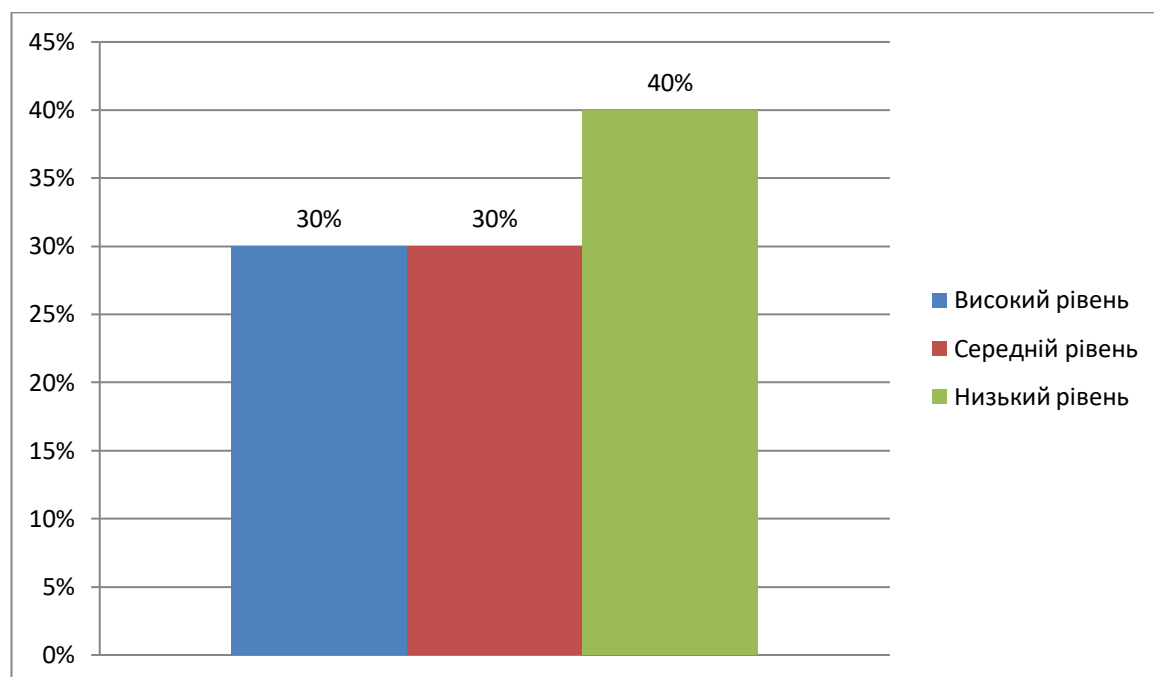

Рисунок 2.38. Результати за шкалою «Щедрість» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури аніме

За шкалою «Щедрість» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 30% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють турботу про близьких, готовність допомагати.

За шкалою «Щедрість» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 30% учасників. Представники зазначеної рівневості допомагають, якщо їм це зручно і не шкодить їхнім власним інтересам.

За шкалою «Щедрість» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 40% учасників. Для представників зазначеної рівневості характерним постає егоцентризм, байдужість до потреб інших.

Результати за шкалою «Традиції» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури аніме представлені на рисунку 2.39.

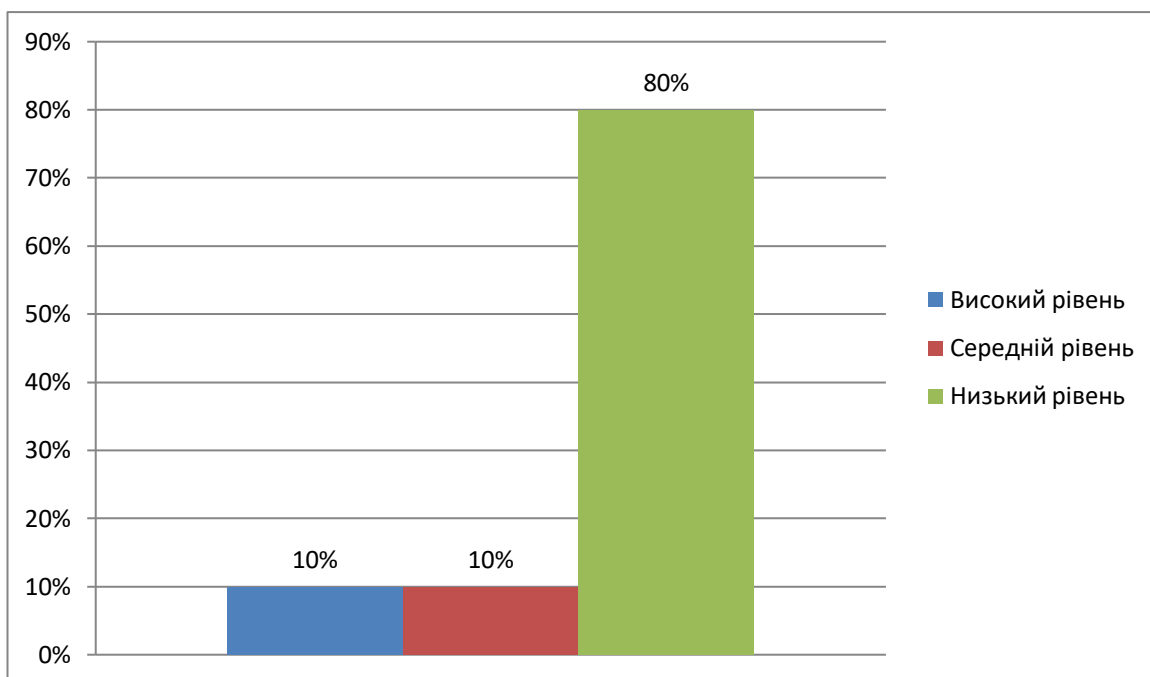

Рисунок 2.39. Результати за шкалою «Традиції» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури аніме

За шкалою «Традиції» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 10% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють схильність до дотримання звичаїв, віри, культурних традицій.

За шкалою «Традиції» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 10% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють схильність до шанування традицій, але з готовністю до змін.

За шкалою «Традиції» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 80% учасників. Для представників зазначеної рівневості характерним постає відкидання традицій, новаторство.

Результати за шкалою «Конформність» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури аніме представлені на рисунку 2.40.

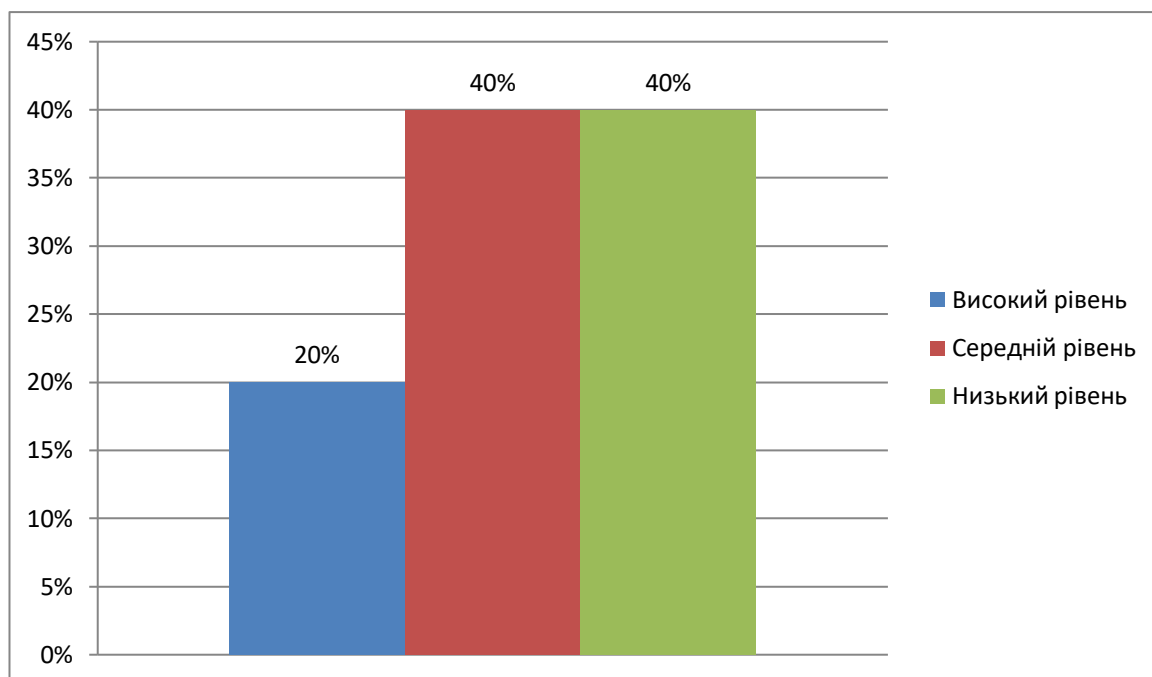

Рисунок 2.40. Результати за шкалою «Конформність» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури аніме

За шкалою «Конформність» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 20% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють схильність до повної відповідності соціальним нормам.

За шкалою «Конформність» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 40% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють схильність до орієнтації на норми, але без надмірної залежності.

За шкалою «Конформність» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 40% учасників. Для представників зазначеної рівневості характерним постає бунтарство, порушення норм.

Результати за шкалою «Безпека» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури аніме представлені на рисунку 2.41.

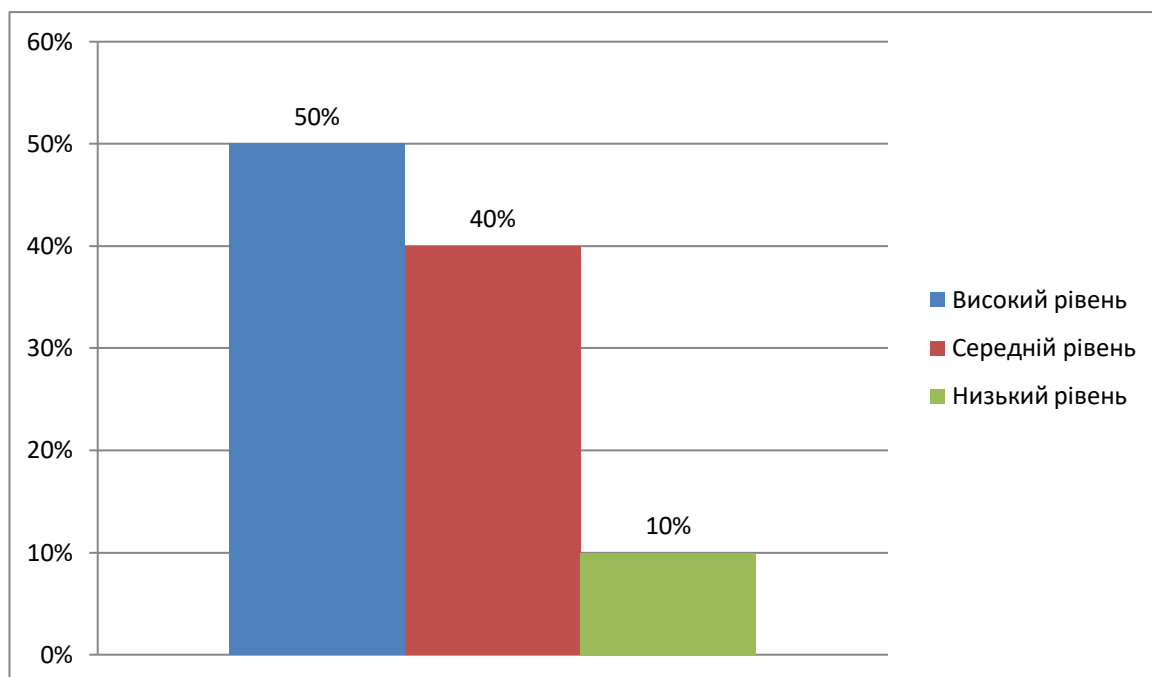

Рисунок 2.41. Результати за шкалою «Безпека» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури аніме

За шкалою «Безпека» перевагу високорівневих показників було зафіксовано в 50% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють схильність до турботи про стабільність, передбачуваність.

За шкалою «Безпека» перевагу середньорівневих показників було зафіксовано в 40% учасників. Представники зазначеної рівневості виявляють схильність до балансу між безпекою та експериментами.

За шкалою «Безпека» перевагу низькорівневих показників було зафіксовано в 10% учасників. Для представників зазначеної рівневості характерною постає байдужість до безпеки, ризикованість.

Отже, використання методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) дозволило визначити такі закономірності. Представників обох субкультур, які взяли участь у дослідженні, мало цікавлять владні та універсалістські вміння, вони загалом байдужі до традицій. При цьому для геймерів значно важливішими є досягнення та стимуляція, тоді як представники субкультури аніме значно пасивніші в цьому плані.

Результати за шкалою «Безпека» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури геймерів представлені на рисунку 2.42.

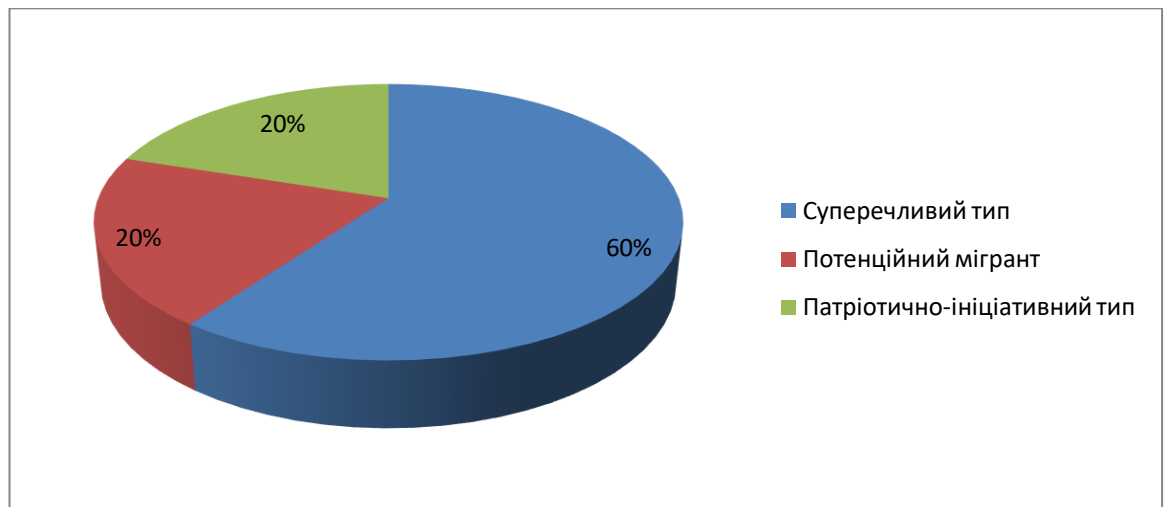

Рисунок 2.42. Результати за методикою «Сформованість громадянської ідентичності» (Р. Ю. Синельников) у групі представників субкультури геймерів

За підсумками використання методики «Сформованість громадянської ідентичності» (Р. Ю. Синельников) у представників субкультури геймерів були зафіксовані такі показники. Домінантним було визначено суперечливий тип (60% респондентів). Цей тип поєднує в собі елементи як патріотичного, так і мігрантського типів, що призводить до внутрішнього конфлікту щодо громадянської ідентичності. Для цього типу характерною постає нестійка ідентифікація з країною: особа може одночасно відчувати гордість за державу та розчарування в її політичній чи економічній системі. Представникам зазначеного типу притаманне амбівалентне ставлення до влади: критика державних інституцій із надією на їхнє вдосконалення або ж абсолютне неприйняття.

Ознаки типу «потенційний мігрант» було виявлено в 20% представників субкультури геймерів. Цей тип громадянської ідентичності відзначається слабким зв'язком із державою та відсутністю прагнення до активної участі у громадському житті. Основні характеристики зазначеного типу включають

слабку ідентифікацію з державою та її цінностями, переважання індивідуальних інтересів над суспільними, недовіру до державних інституцій, критичне ставлення до влади та соціально-економічної ситуації, низький рівень громадянської активності та залученості до суспільних процесів.

Ознаки патріотично-ініціативного типу було виявлено в 20% представників субкультури геймерів. Цей тип громадянської ідентичності відзначається високим рівнем громадянської свідомості, активною життєвою позицією та глибоким почуттям відповідальності за долю своєї країни. Представники цього типу ідентифікують себе з державою та її цінностями, мають стійке усвідомлення своєї національної належності, беруть активну участь у громадському житті (волонтерство, соціальні проєкти, політична діяльність).

Результати за шкалою «Безпека» методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) у групі представників субкультури аніме представлені на рисунку 2.43.

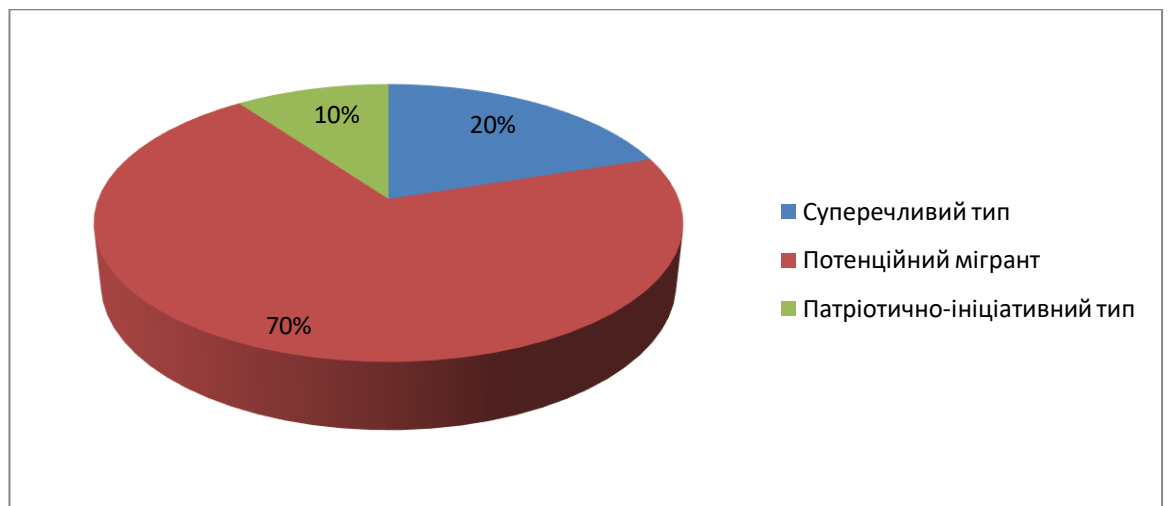

Рисунок 2.43. Результати за методикою «Сформованість громадянської ідентичності» (Р. Ю. Синельников) у групі представників субкультури аніме

За підсумками використання методики «Сформованість громадянської ідентичності» (Р. Ю. Синельников) у представників субкультури аніме були зафіксовані такі показники. Домінантним було визначено тип «потенційний мігрант» (70% респондентів). Цей тип громадянської ідентичності

відзначається слабким зв'язком із державою та відсутністю прагнення до активної участі у громадському житті. Основні характеристики зазначеного типу включають слабку ідентифікацію з державою та її цінностями, переважання індивідуальних інтересів над суспільними, недовіру до державних інституцій, критичне ставлення до влади та соціально-економічної ситуації, низький рівень громадянської активності та залученості до суспільних процесів.

Наступним за частотністю серед представників субкультури аніме було визначено суперечливий тип (20% респондентів). Цей тип поєднує в собі елементи як патріотичного, так і мігрантського типів, що призводить до внутрішнього конфлікту щодо громадянської ідентичності. Для цього типу характерною постає нестійка ідентифікація з країною: особа може одночасно відчувати гордість за державу та розчарування в її політичній чи економічній системі. Представникам зазначеного типу притаманне амбівалентне ставлення до влади: критика державних інституцій із надією на їхнє вдосконалення або ж абсолютне неприйняття.

Ознаки патріотично-ініціативного типу було виявлено в 10% представників субкультури аніме. Цей тип громадянської ідентичності відзначається високим рівнем громадянської свідомості, активною життєвою позицією та глибоким почуттям відповідальності за долю своєї країни. Представники цього типу ідентифікують себе з державою та її цінностями, мають стійке усвідомлення своєї національної належності, беруть активну участь у громадському житті (волонтерство, соціальні проєкти, політична діяльність).

Отже, використання методики «Сформованість громадянської ідентичності» (Р. Ю. Синельников) дозволило визначити такі закономірності. Представники обох субкультур, які взяли участь у дослідженні, відзначаються слабкою сформованістю громадянської ідентичності. При цьому, якщо для геймерів більш характерним є тяжіння до суперечливого типу громадянської ідентичності, що передбачає певне оперування соціальними знаннями й

контактами, то для представників субкультури аніме характерним постає значне відсторонення та навіть уникнення контактів із соціумом за межами свого захоплення.

Для встановлення достовірності результатів емпіричного дослідження нами було застосовано U-критерій Манна-Уїтні.

Результати порівняння показників сформованості політичних настанов особистості наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Значимі відмінності в показниках сформованості політичних настанов особистості

Показник	Представники субкультури геймерів	Представники субкультури аніме
Сформованість політичних настанов особистості	11,3	6,9

Результати порівняння показників сформованості політичної соціалізації особистості наведено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Значимі відмінності в показниках сформованості політичної соціалізації особистості

Показник	Представники субкультури геймерів	Представники субкультури аніме
Політична соціалізація особистості	45,4	38,7

Результати порівняння показників цінностей наведено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Значимі відмінності в показниках сформованості цінностей

Показник	Представники субкультури геймерів	Представники субкультури аніме
Сформованість цінностей	24,8	23,6

Результати порівняння рівня толерантності до невизначеності наведено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Значимі відмінності в показниках сформованості громадянської ідентичності

Показник	Представники субкультури геймерів	Представники субкультури аніме
Сформованість громадянської ідентичності	82,07	73,7

Для оцінки нормальності розподілу даних використано тест Шапіро-Уїлка. Результати тесту Шапіро-Уїлка для кожної змінної в обох групах показали, що для всіх показників (сформованість політичних настанов, політична соціалізація, сформованість цінностей, громадянська ідентичність) р-значення перевищують 0,05, що свідчить про відсутність підстав відхилити нульову гіпотезу про нормальність розподілу. Таким чином, можна припустити, що дані в групах мають розподіл, близький до нормального.

Згідно з даними таблиці 2.1, середнє значення сформованості політичних настанов особистості для представників субкультури геймерів становить 11,3, тоді як для представників субкультури аніме – 6,9. Застосування критерію Манна-Уїтні показало статистично значущу різницю між групами ($U = 12$, $p < 0,05$). Цей результат свідчить про те, що представники субкультури геймерів демонструють вищий рівень сформованості політичних настанов порівняно з представниками субкультури аніме. Ймовірно, це може бути пов'язано з більшим акцентом у геймерській субкультурі на стратегічне мислення та аналіз, що сприяють формуванню більш чітких політичних поглядів.

Дані таблиці 2.2 вказують на середні значення політичної соціалізації: 45,4 для геймерів та 38,7 для шанувальників аніме. Аналіз за критерієм Манна-Уїтні виявив статистично значущу різницю між групами ($U = 15$, $p < 0,05$).

Вищі показники політичної соціалізації серед геймерів можуть відображати їхню активнішу взаємодію з інформаційними джерелами, які стосуються суспільно-політичних питань, або ж специфіку їхньої субкультури, яка часто включає елементи командної взаємодії та лідерства в ігрових контекстах.

За даними таблиці 2.3, середні значення сформованості цінностей становлять 24,8 для геймерів і 23,6 для шанувальників аніме. Результати аналізу за критерієм Манна-Уїтні показали, що різниця між групами є статистично незначущою ($U = 28$, $p > 0,05$). Це свідчить про те, що обидві субкультури мають схожий рівень сформованості цінностей, що може бути зумовлено спільними рисами молодіжної культури, такими як акцент на індивідуалізмі, творчості та самовираженні.

Згідно з таблицею 2.4, середні значення сформованості громадянської ідентичності становлять 82,07 для геймерів і 73,7 для шанувальників аніме. Аналіз за критерієм Манна-Уїтні виявив статистично значущу різницю між групами ($U = 10$, $p < 0,05$). Вищі показники серед геймерів можуть вказувати на їхню більшу залученість до суспільних процесів або сильніше відчуття приналежності до громадянської спільноти, можливо, через активну участь у віртуальних спільнотах, що імітують соціальні структури.

Результати аналізу свідчать про наявність статистично значущих відмінностей між представниками субкультур геймерів та аніме за трьома з чотирьох досліджуваних показників: сформованістю політичних настанов, політичною соціалізацією та громадянською ідентичністю. Вищі значення цих показників у геймерів можуть бути пов'язані з особливостями їхньої субкультури, яка часто передбачає активну взаємодію в командних іграх, стратегічне планування та аналіз складних ситуацій. Ці елементи можуть сприяти формуванню більш виражених політичних настанов і громадянської ідентичності. Натомість субкультура аніме, яка більше орієнтована на естетичне сприйняття, індивідуальний досвід та емоційне занурення, може меншою мірою стимулювати розвиток цих характеристик.

2.4. Методичні рекомендації представникам соціономічних професій щодо специфіки політичної ментальності молоді різних субкультур

Політична ментальність молоді є багатогранним явищем, що формується під впливом соціальних, культурних та економічних чинників. Представники соціономічних професій (психологи, соціальні працівники, педагоги, соціологи) повинні враховувати специфіку субкультурної належності молоді для ефективного діалогу та залучення їх до суспільно-політичного життя.

Політична ментальність молоді формується під впливом таких факторів: сімейне та соціальне оточення; освітні та інформаційні ресурси; особистий досвід та рівень критичного мислення; належність до певної субкультури, яка впливає на стиль мислення, соціальні орієнтири та поведінкові моделі.

Починаючи працювати з представниками різних молодіжних субкультур, фахівцям соціономічних професій слід враховувати, що вони наділені різноаспектною політичною ментальністю.

Так, для панківської субкультури характерними є анархічний світогляд, протестні настрої, скептичне ставлення до влади. В політиці їх цікавить підтримка анархізму, антиавторитарних рухів, громадянського активізму. Можуть бути надані такі рекомендації стосовно роботи з представниками панківської субкультури. Представникам соціономічних професій важливо підкреслювати можливість легальних форм протесту, використання громадських ініціатив та волонтерства.

Для реперської (хіп-хоп) субкультури характерним є акцент на соціальній справедливості, нерівності, іноді – гедонізм. В політиці їх цікавить підтримка ідей соціальної рівності, боротьби з дискримінацією, правозахисту. Можуть бути надані такі рекомендації стосовно роботи з представниками хіп-хоп субкультури. Слід залучати реперську молодь до соціальних ініціатив через культурні заходи, волонтерство та правозахисні проекти.

Для субкультури металістів характерним є тяжіння до філософських роздумів, індивідуалізм, іноді – антисоціальність. Політичні орієнтації

варіюються від аполітичності до підтримки радикальних ідей. Можуть бути надані такі рекомендації стосовно роботи з представниками субкультури металістів. Слід акцентувати увагу на індивідуальній відповідальності та критичному мисленні в політичному процесі.

Для представників субкультури волонтерів та активістів характерною постає соціальна відповідальність, орієнтація на зміни, емпатія. Політичні орієнтації передбачають підтримку демократичних цінностей, громадянського суспільства. Можуть бути надані такі рекомендації стосовно роботи з представниками субкультури волонтерів та активістів. Слід сприяти участі в соціальних проектах, виборчих кампаніях, громадських ініціативах.

Розглянемо окремо методичні рекомендації щодо роботи представників соціономічних професій з представниками субкультури геймерів.

1. Врахування важливості психологічної підтримки. Можливі такі варіанти її надання: використання ігрових метафор у спілкуванні (наприклад, «кожен виклик – це рівень, який треба пройти»); робота з самооцінкою через аналіз успіхів у грі та перенесення цього досвіду на реальне життя; баланс між віртуальним та реальним світом (розробка плану дня, включення офлайн-активностей).

2. Соціальна адаптація. Можливі такі варіанти сприяння соціальній адаптації представників субкультури геймерів: заохочення участі у спільнотах та заходах (геймерські турніри, хакатони, виставки ігор); налагодження діалогу між геймерами та їхніми родинами; створення освітніх програм на базі відеоігор (наприклад, навчання мов через ігри або розвиток логічного мислення через стратегії).

3. Педагогічні прийоми. Цей аспект включає такі можливості взаємодії з представниками геймерської субкультури: використання елементів гейміфікації у навчальному процесі; включення тематики відеоігор у навчальні програми (історія розвитку ігор, програмування, дизайн рівнів); робота над контролем часу в іграх без створення відчуття примусу.

Для успішної роботи психолога з представниками субкультури геймерів можуть бути рекомендовані такі форми організації взаємодії: тренінг для батьків щодо розуміння захоплення їхніх дітей відеоіграми, що дозволяє зменшити сімейні конфлікти; аналіз досягнень представників субкультури геймерів у відеоіграх із метою підвищення самооцінки геймерів, усвідомлення ними власних сильних сторін та їхнього застосування в реальному житті; використання ігрових технологій для пояснення життєвих реалій.

Робота з геймерами вимагає розуміння їхніх особливостей, поваги до їхнього вибору та використання сучасних методик комунікації. Соціономічні фахівці можуть ефективно впливати на особистісний розвиток геймерів, допомагаючи їм знаходити баланс між віртуальним та реальним світом.

Розглянемо окремо методичні рекомендації щодо роботи представників соціономічних професій з представниками субкультури аніме. Виокремлюють такі провідні принципи роботи з представниками субкультури аніме:

1. Довіра та прийняття. Важливо уникати стереотипів і неупередженого ставлення, демонструвати повагу інтересів представників субкультури, підтримувати відкритий діалог і не висміювати їхні захоплення.

2. Комунікація. При побудові комунікації з представниками субкультури аніме слід використовувати активне слухання, ставити відкриті запитання, щоб краще зрозуміти індивідуальні особливості, дозволяти висловлювати власні погляди без страху осуду.

3. Соціальна адаптація та підтримка. Слід заохочувати участь представників субкультури аніме у соціальних заходах, фестивалях аніме, щоб сприяти соціалізації. Необхідно допомагати представникам субкультури аніме в налагодженні взаємин із родиною та друзями, які можуть не розуміти їхніх інтересів, підтримувати розвиток творчих здібностей та допомагати у самореалізації через хобі.

Слід враховувати наявність можливих проблем у роботі з представниками субкультури аніме та окреслити шляхи їх вирішення:

1. Соціальна ізоляція. Деякі представники субкультури можуть уникати реального спілкування, проводячи більшість часу онлайн або у власному фантазійному світі. Можуть бути запропоновані такі варіанти розв'язання зазначеної проблеми: запропонувати альтернативи для живого спілкування (аніме-клуби, офлайн-зустрічі); використовувати їхні інтереси як місток для взаємодії (наприклад, спільне обговорення аніме в групі).

2. Нерозуміння з боку оточення. Батьки чи викладачі можуть вважати аніме «дитячим» або навіть шкідливим. Можуть бути запропоновані такі варіанти розв'язання зазначеної проблеми: пояснювати значення хобі для особистісного розвитку молодшої людини; допомагати знаходити баланс між інтересами та іншими аспектами життя.

Робота представників соціономічних професій із представниками субкультури аніме потребує емпатії, розуміння та готовності прийняти їхні інтереси. Використовуючи індивідуальний підхід та правильні методики, можна допомогти представникам цієї субкультури знайти баланс між хобі та соціальним життям, сприяти їхній самореалізації та соціальній адаптації.

Можливим постає формулювання таких загальних методичних рекомендацій для фахівців соціономічних професій, які мають зробити ефективною їхню роботу з представниками субкультур: індивідуальний підхід – необхідно враховувати особистісні характеристики та інтереси молоді в роботі з представниками субкультур; інтерактивні методи – слід використовувати тренінги, дискусії, дебати, соціальні ігри в роботі з представниками субкультур; цифрові технології – необхідно застосовувати соціальні мережі, подкасти, блог-платформи в роботі з представниками субкультур; залучення лідерів субкультур – створення комунікації через авторитетних осіб; підтримка ініціативності – слід заохочувати молодь до волонтерства, громадянської активності.

Врахування субкультурних особливостей дозволить ефективніше комунікувати з молоддю, підвищувати їхню громадянську активність та формувати критичне мислення щодо політичних процесів.

Висновки до другого розділу

Емпіричне дослідження поточного стану сформованості політичної ментальності представників молодіжних субкультур в умовах війни було проведене у лютому-березні 2025 року на базі психологічного центру «Без паніки» (м. Київ). Дослідження проводилось у режимі онлайн за допомогою сервісу Google-Форми.

Участь у дослідженні взяли 40 представників сучасних молодіжних субкультур (хлопці та дівчата, віком від 18 до 20 років, студенти київських закладів вищої освіти). Вони були поділені на дві групи, кількість учасників кожної з яких склала 20 осіб. До складу першої групи увійшли представники субкультури аніме, другу групу склали представники субкультури геймерів.

Для емпіричного дослідження були використані такі методики:

1. Методика дослідження політичних настанов особистості Г. Бієрбрауера (Фролов, 2008);
2. Опитувальник «Особливості політичної соціалізації особистості» Є. Чорного (Чорний, 2007);
3. Опитувальник «Вивчення цінностей особистості» Ш. Шварца, (за Місенг, 2020);
4. Методика «Сформованість громадянської ідентичності» (Синельников, 2019).

Використання методики дослідження політичних настанов особистості Г. Бієрбрауера дозволило визначити такі закономірності. Представники обох субкультур, які взяли участь у дослідженні – геймерів та аніме – продемонстрували домінування низького рівня сформованості особистісних політичних настанов. Утім, слід відзначити, що якщо представники субкультури геймерів усе-таки мають певні політичні переконання, а в особливих випадках готові продемонструвати політичну активність, то представники субкультури аніме практично повністю дистанціюються від будь-яких контактів із політичним життям. Спільним для представників обох

субкультур стала їхня недовіра до чинних політиків та категоричне заперечення політичного авторитаризму.

Використання методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) дозволило визначити такі закономірності. Представники обох субкультур, які взяли участь у дослідженні – геймерів та аніме – продемонстрували домінування низького рівня сформованості особистісної політичної соціалізації. Утім, представниками субкультури геймерів було показано більшу розвиненість мотиваційного та когнітивного блоків політичної свідомості порівняно з представниками субкультури аніме. Респонденти від обох субкультур відрізняються різкою критичністю у сприйнятті інститутів влади та політиків як її представників.

Використання методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) дозволило визначити такі закономірності. Представників обох субкультур, які взяли участь у дослідженні, мало цікавлять владні та універсалістські вміння, вони загалом байдужі до традицій. При цьому для геймерів значно важливішими є досягнення та стимуляція, тоді як представники субкультури аніме значно пасивніші в цьому плані.

Використання методики «Сформованість громадянської ідентичності» (Р. Ю. Синельников) дозволило визначити такі закономірності. Представники обох субкультур, які взяли участь у дослідженні, відзначаються слабкою сформованістю громадянської ідентичності. При цьому, якщо для геймерів більш характерним є тяжіння до суперечливого типу громадянської ідентичності, що передбачає певне оперування соціальними знаннями й контактами, то для представників субкультури аніме характерним постає значне відсторонення та навіть уникнення контактів із соціумом за межами свого захоплення.

Можливим постає формулювання таких загальних методичних рекомендацій для фахівців соціономічних професій, які мають зробити ефективною їхню роботу з представниками субкультур:

Індивідуальний підхід – необхідно враховувати особистісні характеристики та інтереси молоді в роботі з представниками субкультур;

Інтерактивні методи – слід використовувати тренінги, дискусії, дебати, соціальні ігри в роботі з представниками субкультур;

Цифрові технології – необхідно застосовувати соціальні мережі, подкасти, блог-платформи в роботі з представниками субкультур;

Залучення лідерів субкультур – створення комунікації через авторитетних осіб;

Підтримка ініціативності – слід заохочувати молодь до волонтерства, громадянської активності.

Врахування субкультурних особливостей дозволить ефективніше комунікувати з молоддю, підвищувати їхню громадянську активність та формувати критичне мислення щодо політичних процесів.

ВИСНОВКИ

Політична ментальність є важливим фактором політичного життя суспільства. Вона формується під впливом історичних, культурних, економічних і соціальних чинників, визначає політичну поведінку громадян та їхню участь у суспільному житті. Розвиток демократичної політичної ментальності сприяє утвердженню правової держави, громадянського суспільства та політичної стабільності.

Політична ментальність молоді є складним і багатогранним явищем, що залежить від психологічних, соціальних та технологічних факторів. Вона визначає характер участі молодих людей у політичному житті та їхню готовність впливати на суспільні процеси. В умовах сучасного світу важливо сприяти розвитку критичного мислення, політичної культури та громадянської відповідальності серед молоді, щоб забезпечити сталість демократичного розвитку суспільства.

Виділено основні чинники політичної ментальності: патріотизм, самореалізація в країні, активна громадянська позиція, відданість країні.

Визначено, що до числа провідних механізмів формування політичної ментальності належать знання, навички та вміння, цінності. Підкреслено, що основним полем реалізації політичної ментальності є процеси інтеграції, регуляції, захисту, забезпечення самоповаги та самореалізації як громадянина.

Світогляд, цінності, символіка, етичні і моральні якості, результати діяльності особистості, матеріальні і духовні цінності, знання, вміння, професійні навички, комунікаційні навички у складі соціальної групи та поза її межами, рівень конфліктності – це складові субкультури.

Можна припустити, що в умовах воєнного стану відбуваються ґрунтовні трансформації структури ціннісних орієнтацій представників субкультур. Так, на перший план виходять цінності, пов'язані зі здоров'ям та безпекою, турботою про рідних і близьких. Суттєво зростає цінність такого роду активності, як участь у доброчинстві та волонтерській діяльності. В умовах

повномасштабного воєнного вторгнення представники субкультур набули переконаності в особливій цінності можливостей продовжувати навчання. Також можна відзначити збереження в переліку цінностей таких традиційних для субкультурної спільноти аспектів, як бажання бути почутим та можливість вільно висловлюватися. Дещо пониженою, проте збереженою в переліку цінностей постає потреба відвідувати культурно-розважальні заходи, займатися розвитком та самовдосконаленням, отримувати допомогу оточуючих при вирішенні проблем.

Емпіричне дослідження поточного стану сформованості політичної ментальності представників молодіжних субкультур в умовах війни було проведене у лютому-березні 2025 року на базі психологічного центру «Без паніки» (м. Київ). Дослідження проводилось у режимі онлайн за допомогою сервісу Google-Форми.

Участь у дослідженні взяли 40 представників сучасних молодіжних субкультур (хлопці та дівчата, віком від 18 до 20 років, студенти київських закладів вищої освіти). Вони були поділені на дві групи, кількість учасників кожної з яких склала 20 осіб. До складу першої групи увійшли представники субкультури аніме, другу групу склали представники субкультури геймерів.

Використання методики дослідження політичних настанов особистості Г. Бієрбрауера дозволило визначити такі закономірності. Представники обох субкультур, які взяли участь у дослідженні – геймерів та аніме – продемонстрували домінування низького рівня сформованості особистісних політичних настанов. Утім, слід відзначити, що якщо представники субкультури геймерів усе-таки мають певні політичні переконання, а в особливих випадках готові продемонструвати політичну активність, то представники субкультури аніме практично повністю дистанціюються від будь-яких контактів із політичним життям. Спільним для представників обох субкультур стала їхня недовіра до чинних політиків та категоричне заперечення політичного авторитаризму.

Використання методики «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є. Чорний) дозволило визначити такі закономірності. Представники обох субкультур, які взяли участь у дослідженні – геймерів та аніме – продемонстрували домінування низького рівня сформованості особистісної політичної соціалізації. Утім, представниками субкультури геймерів було показано більшу розвиненість мотиваційного та когнітивного блоків політичної свідомості порівняно з представниками субкультури аніме. Респонденти від обох субкультур відрізняються різкою критичністю у сприйнятті інститутів влади та політиків як її представників.

Використання методики «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) дозволило визначити такі закономірності. Представників обох субкультур, які взяли участь у дослідженні, мало цікавлять владні та універсалістські вміння, вони загалом байдужі до традицій. При цьому для геймерів значно важливішими є досягнення та стимуляція, тоді як представники субкультури аніме значно пасивніші в цьому плані.

Використання методики «Сформованість громадянської ідентичності» (Р. Ю. Синельников) дозволило визначити такі закономірності. Представники обох субкультур, які взяли участь у дослідженні, відзначаються слабкою сформованістю громадянської ідентичності. При цьому, якщо для геймерів більш характерним є тяжіння до суперечливого типу громадянської ідентичності, що передбачає певне оперування соціальними знаннями й контактами, то для представників субкультури аніме характерним постає значне відсторонення та навіть уникнення контактів із соціумом за межами свого захоплення.

Можливим постає формулювання таких загальних методичних рекомендацій для фахівців соціономічних професій, які мають зробити ефективною їхню роботу з представниками субкультур:

Індивідуальний підхід – необхідно враховувати особистісні характеристики та інтереси молоді в роботі з представниками субкультур;

Інтерактивні методи – слід використовувати тренінги, дискусії, дебати, соціальні ігри в роботі з представниками субкультур;

Цифрові технології – необхідно застосовувати соціальні мережі, подкасти, блог-платформи в роботі з представниками субкультур;

Залучення лідерів субкультур – створення комунікації через авторитетних осіб;

Підтримка ініціативності – слід заохочувати молодь до волонтерства, громадянської активності.

Врахування субкультурних особливостей дозволить ефективніше комунікувати з молоддю, підвищувати їхню громадянську активність та формувати критичне мислення щодо політичних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ассман, А. (2012). Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. Київ: Ніка-Центр.
2. Балл, Г. О. (2003). Сучасний гуманізм і освіта : Соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти. Рівне: «Ліста-М».
3. Бацанова, Ю. О. (2009). Соціальна ідентичність в ракурсі конструктивістської парадигми. *Філософські проблеми гуманітарних наук*, 4, 5-10.
4. Бевз, Т. (2014). Особливості формування громадянської ідентичності в сучасній Україні. *Наукові записки*, 3 (71), 236–246.
5. Безгіна, Н. В. (2013). Психологічна структура громадянської ідентичності. *Відомості. Гуманітарні науки*, 3-1, 89-96.
6. Безрук, О., Бліхар, В., & Герасіна, Л. (2019). Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції. Харків : Право.
7. Васильчук, Є. (2012). Соціально-політичні умови розвитку панк-субкультури у Західній Європі та США. *Політичний менеджмент*, 1-2, 169-177.
8. Гордійчук, О. (2020). Вплив культурно-цивілізаційних векторів "Захід-Схід" на формування та трансформацію української ментальності. *Польща & Україна. Українська полоністика*, 18, 65–75.
9. Гордійчук, О. (2024). Генеза української політичної ментальності. *Політична культура та ідеологія*, 3, 73-81.
10. Гурова, І.В. (2022). Теорія субкультури у науковому напрямі Cultural Studies та її розвиток у культурологічному дискурсі. *Питання культурології*, 39, 21-31.
11. Гелнер, Е. (2003). Нації та націоналізм. Київ: Таксон.

12. Жадько, В. (2009). Європейська самоідентичність та українська самосвідомість. *Проблеми самоідентифікації сучасного українського суспільства: політичні, економічні, соціальні та культурні аспекти*, 7, 66–68.
13. Журба, К. О. (2019). Проблема формування національної ідентичності зростаючої особистості в умовах розбудови незалежної України. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 3 (2), 1-4.
14. Журба, К.О., Бех, І.Д., Докукіна, О.М., Федоренко, С.В., & Шкільна, І.М. (2019). Національно-культурна ідентичність підлітка: методика виховання. Київ.
15. Злобіна, О., & Резнік, О. (2006). Громадянський простір України: ступінь ідентифікації та чинники консолідації. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 178–179.
16. Казміренко, В. П. (2004). Соціально-психологічна регуляція діяльності організацій. *Психологія і суспільство*, 2, 5–29.
17. Карась, А. (2011). Громадянська ідентичність як українська перспектива. *Агора. Переосмислюючи демократію: Україна і світовий контекст*, 10, 27–40.
18. Козловець, М. (2010). Національна ідентичність у контексті глобалізації : автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня докт. філософ. наук.(09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії). Київ.
19. Коннертон, П. (2004). Як суспільства пам'ятають. Київ: Ніка-Центр.
20. Кремень, В., & Ткаченко, В. (2013). Україна : ідентичність у добу глобалізації (начерки міждисциплінарного дослідження). Київ : Товариство «Знання» України.
21. Кресіна, І. (1998). Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (Етнополітичний аналіз). Київ : Вища школа.
22. Крикушенко, О. Г. (2014). Поняття субкультури та її сучасний зміст. *Держава та регіони*, 3, 89-93.

23. Кучера, Т. (2009). Соціокультурні аспекти самоідентифікації українського суспільства. *Проблеми самоідентифікації сучасного українського суспільства: політичні, економічні, соціальні та культурні аспекти*, 7, 230–232.
24. Меднікова, Г. С. (2021). Стиль життя як спосіб самовираження і самобудування особистості. *Культурологічний альманах*, 15, 101–102.
25. Місенг, Д. В. (2020). *Вплив ціннісних орієнтацій на стиль життя особистості*. Дис. канд. психол. наук. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, Київ.
26. Михальченко, М. (2005). Українська національна ідея як регулятивна сила в загальнодержавному і регіональному масштабах. *Регіональні версії української національної ідеї: спільне і відмінне*, 5, 9–34.
27. Москаленко, В. (2002). Проблема ідентичності в політичній соціалізації особистості. *Психологія*, 17, 65–70.
28. Нагорна, Л. (2008). Регіональна ідентичність: український контекст. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України.
29. Нагорна, Л. (2011). Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Київ : ІПіЕНД ім. І. Кураса НАН України.
30. Пашина, Н. (2013). Формування політичної ідентичності в умовах демократичної трансформації українського суспільства. Луганськ : Вид-во «Ноулідж».
31. Петровська, І. Р. (2017). Рівні та структура громадянської ідентичності особистості. *Психологічні перспективи*, 30, 183–191.
32. Петровська, І. Р. (2017). До проблеми множинності громадянської ідентичності особистості. *Проблеми політичної психології*, 5 (19), 145–155.
33. Петровська, І. Р. (2017). Громадянська ідентичність як різновид організаційної ідентичності. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*, 39, 244–256.

34. Петровська, І. Р. (2020). Трирівнева структура громадянської ідентичності особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 46 (49), 131–138.
35. Поліщук, І. (2000). Традиційні настанови політичної ментальності українства. *Нова політика*, 5, 42-50.
36. Правдивець, Н. О. (2010). Теоретична модель феномену ідентичності особистості *Актуальні проблеми психології : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія*, 1(27), 137–145.
37. Радзієвський, В. О. (2012). Нотатки з субкультури аномії : монографія. Київ: Логос.
38. Радзієвський, В. О. (2013). Про теорію та історію субкультур: нариси до субкультурології. Київ: Логос.
39. Радько, А. І. (2022). Політична ментальність громадян РФ як джерело ескалації конфліктів. *Соціально-політичні студії*, 11, 64-65.
40. Разумна, А. Г. (2016). Персоніфікація і персоналізація в структурі професійної ідентичності майбутніх психологів, які набувають другу вищу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 3 (2), 81-86.
41. Рафальський, О., & Самчук, З. (2018). Цивілізаційні перехрестя сучасного суспільства. Київ : ІПіЕНД ім. Кураса І.Ф. НАН України.
42. Рубан, А. (2022). Визначальні чинники та особливості української політичної ментальності. *Регіональні студії*, 29, 167–171.
43. Рубан, А. О. (2022). Теоретико-методологічні основи формування української ідентичності як фактору соціально-політичних змін сучасності. *Актуальні проблеми політики*, 69, 42-47.
44. Руденко, Ю. Ю. (2020). Місце національної ідентичності в системі ідентичностей: теоретичний та практичний виміри. *Теорія та історія політичної науки*, 2, 19-24.
45. Синельников, Р. Ю. (2019). *Психологічні чинники громадянської ідентичності особистості*. Дис. канд. психол. наук. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України, Київ.

46. Ситніченко, Л. (2009). Свобода і справедливість у ландшафтах української самоідентифікації. *Проблеми самоідентифікації сучасного українського суспільства: політичні, економічні, соціальні та культурні аспекти*, 3, 239–242.
47. Фокіна, В. (2011). Українська ментальність як основа політичної культури. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 28, 320–327.
48. Фролов П. Д. (2008). Технології та методики прогнозування наслідків інформаційного впливу на політичні настанови старшокласників: Методичний посібник. Київ: Міленіум.
49. Фролова, О. В. (2013). Феномен організаційної ідентичності: поняття, структура та засади формування. *Психологічні перспективи*, 21, 248–257.
50. Фромм, Е. Втеча від свободи (2019). Харків: «Клуб сімейного дозвілля».
51. Хазратова, Н. В. (2016). До питання про психологічну природу громадянської ідентичності та її динаміку. *Педагогічний процес: теорія і практика*, 3 (54), 78–84.
52. Хазратова, Н. В. (2004). Психологія відносин особистості й держави. Луцьк : РВВ ВДУ «Вежа».
53. Чорний Є. І. (2007). Опитувальник "Особливості політичної соціалізації". Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб. наук. праць / За заг. ред.. М.М. Слюсаревського; Упоряд. В.О. Васютинський, О.А.Ліщинська. Київ: Міленіум. 5-6. 84-89.
54. Щербак, Ю. (2005). Художня культура і видовищні субкультури. *Художня культура. Актуальні проблеми*, 2, 272–284.
55. Ясперс, К. (2009). Психологія світоглядів. Київ: «Юніверс».
56. Breakwell, G. M. (2015). Coping with threatened identities. London : Routledge.

57. Cooley, Ch. (1998). *On Self and Social Organization*. Chicago: University of Chicago Press.
58. Feather, N. T. (2004). Organizational citizenship behaviours in relation to job status, job insecurity, organizational commitment and identification, job satisfaction and work values. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 77 (1), 81–94.
59. Hogg, M. A. (2000). Social and Self-Categorization Processes in Organizational Contexts. *The Academy of Management Review*, 25 (1), 121–140.
60. Hogg, M., & Abrams, D. (1988). *Social identifications: A social psychology of intergroup relations and group processes*. London : Routledge.
61. Knippenberg, D. van. (2006). Organizational identification versus organizational commitment: Self-definition, social exchange, and job attitudes. *Journal of Organizational Behavior*, 27 (5), 571–584.
62. Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3 (5), 551–558.
63. Marcia, J. E. (1980). Identity in adolescence. *Handbook of adolescent psychology*, 9 (11), 159–187.
64. Reid, A., & Deaux, K. (1996). Relationship Between Social and Personal Identities Segregation or Integration? *Journal of Personality and Social Psychology*, 71 (6), 1084–1091.
65. Stryker, S. (1987). *Identity theory: Developments and extensions*. New York: Wiley.
66. Tajfel, H. (1974). Social identity and intergroup behaviour. *Social Science Information*, 13, 65–93.
67. Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories : Studies in Social Psychology*. Cambridge : Cambridge University Press.
68. Turner, J.C. (1985) *Social Categorization and Self-Concept: A Social Cognitive Theory of Group Behavior*. Greenwich, Connecticut: JAI Press.

69. Vora, D. (2007). A model of dual organizational identification in the context of the multinational enterprise. *Journal of Organizational Behavior*, 28 (3), 327–350.
70. Waterman, A. S. (1984). Identity formation: Discovery or creation? *Journal of Early Adolescence*, 4, 329-341.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика дослідження політичних настанов особистості (Г. Бісрбрауер)

Інструкція: «Оцініть, будь ласка, міру своєї згоди чи незгоди з наведеними нижче судженням від 1 до 7, де 1 – це цілковита незгода, а 7 – цілковита згода»

Твердження	1	2	3	4	5	6	7
1. Я вважаю, що слід брати участь у виборах за будь-яких обставин							
2. На мою думку, обрані політики в моїй країні є найкращим вибором для неї							
3. Внаслідок зростання злочинності й небезпеки на наших вулицях жорсткі міри слід вживати вже у випадках незначних порушень закону							
Моя країна більше потребує посилення законів і 4. порядку, ніж розширення громадянських прав							
Попри події останніх років у країні, політики 5. заслуговують на нашу повагу,							
Підтримка й пошана до авторитетів є найважливішими 6. правилами й повинні прищеплюватися змалку							

7. Політика мене не цікавить							
8. Я міг би надати матеріальну підтримку роботи політиків, за яких проголосував							
9. Я беру участь у політиці.							
10. Я вважаю, що інші політики мають брати приклад із наших політиків							
11. Якби я міг, то усунув би від посад усіх політиків у моїй країні							
12. Я докладаю зусиль для того, щоб найбільш здібні люди увійшли в політику							
13. Як на мене, слідкувати за політикою немає сенсу							

Обробка результатів. Сумарний показник по кожній зі шкал отримуємо шляхом складання виставлених респондентом балів за кожним з питань певної шкали.

Шкала «Настанова на політичну активність респондентів»: сума балів за запитаннями № 1, 7, 9, 12, 13. Шкала відображає готовність респондента приймати участь в різноманітних політичних заходах, свідомо планувати власну політичну участь.

Шкала «Ставлення до діючих політиків»: сума балів за запитаннями №: 2, 5, 8, 10, 11. Шкала дозволяє ідентифікувати позитивне або негативне ставлення до представників політикума (вищі бали свідчать про позитивне ставлення, низькі – про негативне).

Шкала «Схильність схвалювати політичний авторитаризм»: сума балів за запитаннями №: 3, 4, 6. Шкала спрямована на ідентифікацію респондентів, які схвально ставляться до авторитарних методів управління державою. Зазвичай, респонденти із високими балами готові підтримувати політиків, які декларують такий політичний курс.

Додаток Б

**Опитувальник «Особливості політичної соціалізації особистості» (Є.
Чорний)**

Інструкція: Уважно і послідовно прочитайте наведені нижче твердження. У випадку згоди поставте навпроти обраного твердження +, у випадку незгоди поставте –.

Твердження	Так/ні
1. Лише влада дозволяє підтримувати порядок у соціумі та безпеку громадян	
2. Я не розумію, чому люди дозволяють політиці вторгатися в їхнє життя, впливати на нього	
3. В цілому в Україні достатньо професійна та чесна судова влада	
4. Якби не політики, суспільство розпалося б на розрізнені ворожі групи	
5. Для мене активна участь у політичному житті суспільства – не лише громадянський обов’язок, але й дуже цікаве заняття	
6. Я непогано розбираюся в нюансах політичного життя України	
7. Система влади, яка правильно працює, сприяє щасливому життю громадян	
8. Я дуже рідко дивлюся політичні новини по телебаченню	
9. Політик, який чесно й безкорисливо служить своєму народу – це казка для наївних	
10. Українська поліція дійсно служить народу	
11. Не бачу жодного сенсу в активній участі в політичному житті	
12. Мене не назвеш політично грамотною людиною	
13. Влада сприяє організації й нормальному функціонуванню всіх сфер суспільного й особистого життя	
14. Все, що пов’язане з політикою, викликає в мене огиду	

15. Місцева влада за мірою сил і можливостей працює на благо населення нашого міста	
16. В політику, як правило, приходять люди, які досягли вершин у своїй професії	
17. Відчуваю, що навряд чи відвідаю виборчу дільницю на найближчих виборах	
18. Я маю міцні та стійкі знання стосовно проблем політичної реальності в Україні	
19. Кожна влада від Бога, тому її слід смиренно приймати	
20. Значна частина мого спілкування з друзями та близькими присвячена обговоренню політичних проблем	
21. Щоб досягти статусу в політиці, необхідно бути терпимим до порушень загальнолюдських моральних норм	
22. Для того, аби отримати від влади те, що тобі призначене, доводиться щось давати посадовцеві	
23. Я хочу і буду брати участь у політичному житті	
24. Я недостатньо добре орієнтуюсь у політиці, аби свідомо й відповідально підійти до вибору кандидата	
25. Якщо влада антинародна, то її слід замінити в будь-який спосіб	
26. Політика більше, ніж будь-яка діяльність, дає можливість реалізувати свій особистісний потенціал	
27. Влада не схильна «здавати своїх», тому випасти із владної системи нереально	
28. Я гостро переживаю все, що відбувається в політичному житті України	
29. Мене неможливо втягнути в активну політику	
30. У мене є чіткі ідеологічні та політичні вподобання	

31. Будь-яка політична влада – це чужа для мене форма насильства	
32. Депутати, що працюють у Верховній раді, переважно чесні й порядні люди	
33. Мене хвилюють події політичного життя Молдови	
34. Я хотів би випробувати свої можливості, активно включившись до політичної діяльності	
35. Я обов'язково піду на наступні вибори і проголосую так, як вважатиму за потрібне	
36. Політика – це закрита для мене система, я не розумію, що там коїться	
37. Чим вищий рівень влади, тим більш вона безпринципна і злочинна	
38. Політика – основна сфера життя суспільства, а отже – й мого життя	
39. Я взяв би участь у боротьбі проти антинародної влади	
40. Мені не хочеться підтримувати жодну політичну силу в Україні	
41. Політичне життя суспільства мене не цікавить	
42. Основна функція влади – пригнічення свободи особистості	
43. Політикою займаються люди, які не спроможні бути успішними в потрібних і корисних професіях	
44. Мої уявлення про політичне життя в Україні дозволяють здійснювати свідомий вибір у відповідних ситуаціях	
45. Я часто відчуваю бажання взяти участь у важливих політичних подіях	
46. Вважаю, що мої знання про політику фрагментарні й неоднозначні	

47. Включитися до професійної політичної діяльності було б для мене зрадою моїх принципів, інтересів, життєвих цілей	
48. Між владою й народом завжди наявний непереборний бар'єр	

Обробка результатів. Методика містить шість шкал, за допомогою яких вимірюються політико-правові уявлення, ставлення респондентів до політико-правової реальності і мотивацію політичної участі.

Шкала *«Сприймання влади та її окремих характеристик»*. Для респондентів, які набрали за шкалою високі бали, притаманне сприймання влади як необхідного атрибуту суспільного життя, що забезпечує безпеку і визначає конструктивне існування соціуму. Низькі показники шкали свідчать про сприймання влади, як необхідного зла і результату недосконалості суспільства. Влада і її представники уявляються як неідеальні.

Шкала *«Ставлення до політики»*. Високі бали дозволяють ідентифікувати позитивне, зацікавлене ставлення до політики, яка сприймається як центральний і консолідуючий осередок суспільного життя. Політика розглядається як необхідний задля нормального життя суспільства процес. Низькі бали за шкалою ідентифікують негативне або байдуже ставлення особистості до цієї сфери суспільного життя. Такі респонденти дистанціюються від політичного процесу, вважають політику справою брудною і пов'язаною із брехнею. Маніпулювання суспільною і індивідуальною свідомістю вважається обов'язковою ознакою політичного процесу.

Шкала *«Ставлення до політиків»*. Згідно авторського трактування високі бали за цією шкалою свідчать про переважання позитивного ставлення особистості до політичної діяльності, розуміння значущості ролі політиків та визнання намірів брати активну участь у політичній діяльності. Натомість, низькі бали свідчать про негативне сприймання професійної політичної активності, неприйняття політичної діяльності як суспільно значущої.

Шкала *«Ставлення до інститутів влади»*. Для респондентів із високими балами за цією шкалою інститути влади сприймаються, як необхідний і єдиний можливий механізм реалізації законів, норм суспільного життя, який відображає основні цінності соціуму. Низькі бали за шкалою свідчать про негативне сприймання інститутів влади через їх неефективність, віддаленість від громадян, корумпованість і кримінальну орієнтованість.

Шкала *«Мотиваційний блок політичної свідомості»*. Високі бали за цією шкалою відображають стійку позитивну мотивацію щодо політичної участі. Для цих респондентів притаманна осмислена участь у різноманітних видах політичної активності. Для респондентів, які отримали низькі бали за шкалою, характерна особистісна невизначеність щодо прийнятних моделей політичної участі, розмитість, нерозвиненість мотивації участі у суспільно-політичних процесах.

Шкала *«Когнітивний блок політичної свідомості»*. Згідно авторського задуму, високі бали за даною шкалою свідчать про визначеність і структурованість системи ідеологічних уподобань, стійкість політичних орієнтацій у респондентів. Натомість, низькі бали свідчать про нерозвиненість, розмитість, взаємна неузгодженість у системі ідеологічних уявлень, політичних поглядів і орієнтацій респондентів.

Додаток В

Опитувальник «Вивчення цінностей особистості»

(Ш. Шварц)

Визначає 10 різних мотиваційних типів, утворених певними цінностями, кожному з яких відповідає деяка мотиваційна мета. Ці типи задають загальну спрямованість життєдіяльності людини, а також орієнтують її конкретні дії.

Інструкція. Оцініть, наскільки важлива кожна із запропонованих цінностей для Вас особисто. Для оцінки використовуйте таку шкалу:

7 - винятково важлива цінність як керівний принцип Вашого життя (зазвичай таких цінностей буває одна-дві);

6 - дуже важлива;

5 - досить важлива;

4 - важлива;

3 - не дуже важлива;

2 - мало важлива;

1 - не важлива;

0 - абсолютно байдужа;

-1 - це протилежно принципам, яких Ви дотримуєтесь.

№	Список цінностей	Бали								
	Рівність (однакові можливості для всіх)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
	Згода з самим собою (мир всередині себе)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
	Соціальна влада (панування над іншими людьми)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7
	Насолода (задоволення всіх бажань)	-1	0	1	2	3	4	5	6	7

Свобода (свобода дій і думок)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Духовність (домінування духовної, а не матеріальної сторони життя)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Турбота про себе (відчуття, що іншим є до тебе справа)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Соціальний порядок (стабільність суспільства)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Насиченість життя (цікаве, наповнене життя)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Осмисленість існування (наявність мети в житті)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Ввічливість (ввічливість, вихованість)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Багатство (власність, майно, гроші)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Національна безпека (захищеність держави від ворогів)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Самоповага (віра у власну значимість)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Почуття подяки (прагнення віддавати борги)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Творчість (унікальність, уява, віра в свої творчі здібності)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7

Мир на Землі (свобода від воєн і конфліктів)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Традиції (збереження звичаїв)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Велика справжня любов (глибока емоційна й духовна близькість)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Самодисципліна (стриманість, боротьба з спокусами)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Недоторканність внутрішнього світу (право на таємницю особистого життя)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Безпека сім'ї (безпека тих, кого ми любимо)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Соціальне визнання (повага, схвалення іншими)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Єднання з природою (включення в природу, відповідність природі)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Різноманітне життя (постійні зміни, життя, насичене подіями)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Мудрість (зріле, глибоке розуміння життя)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Влада (право керувати, командувати людьми)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7

Вірна дружба (близькі, надійні друзі)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Естетична насолода (краса природи, світу)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Соціальна справедливість (захист прав людей, турбота про слабких)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Самостійність (впевненість в собі, самодостатність)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Помірність (уникнення крайнощів)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Відданість (вірність друзям, групі)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Цілеспрямованість (наполегливість у досягненні мети)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Широта поглядів (терпимість до ідей і думок, відмінних від своїх)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Смирення (скромність, шанобливість)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Відвага (пошук пригод, ризику, небезпеки)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Захист навколишнього середовища (охорона природи)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Впливовість (вплив на людей і події)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7

	Повага старших (повага до віку)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
	Самостійна постановка цілей (цілеспрямованість)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
	Здоров'я (здоров'я фізичне і психічне)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
	Компетентність, професіоналізм (вміння працювати, ефективність)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
	Прийняття життя таким, яким воно є (пристосування до життєвих обставин)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
	Чесність (непідробленість, щирість)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
	Репутація (збереження свого обличчя)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
	Послух (обов'язковість, старанність)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
	Інтелект (логічність, вміння думати)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
	Доброзичливість (робота на благо інших)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
	Життєрадісність (здатність радіти життю)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7

Благочестя (слідування релігійним віруванням і переконанням)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Відповідальність (надійність)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Допитливість (інтерес до всього)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Поблажливість (готовність прощати)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Успіх (досягнення цілей)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Охайність (акуратність)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Потурання собі, поблажливість до себе (доставлення собі задоволення)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7
Релігійність (віра в Бога)	- 1	0	1	2	3	4	5	6	7

Обробка та інтерпретація результатів

Значення змінних 1-10 обчислюються як середні значення.

1. Саморегуляція: осмисленість існування (10), мудрість (26), самостійність (31), цілеспрямованість (34), самостійна постановка цілей (41), відповідальність (52), успіх (55).

2. Стимулювання: свобода (5), творчість (16), різноманітне життя (25), широта поглядів (35), відвага (37), життєрадісність (50), допитливість (53).

3. Гедонізм: насолода життям (4), турбота про себе (7), охайність (56), задоволення (57).

4. Досягнення: насиченість життя (9), самоповага (14), здоров'я (42), компетентність (43), репутація (46), інтелект (48).

5. Влада: соціальна влада (3), багатство (12), соціальне визнання (23), влада (27), впливовість (39).

6. Безпека: рівність (1), соціальний порядок (8), національна безпека (13), мир на Землі (17), традиції (18), безпека сім'ї (22), соціальна справедливість (30).

7. Конформність: ввічливість (11), самодисципліна (20), помірність (32), смиренність (36), повага старших (40), прийняття життя, яким воно є (44), чесність (45), слухняність (47).

8. Традиції: духовність (6), почуття подяки (15), єднання з природою (24), захист навколишнього середовища (38), доброзичливість (49), благочестя (51), релігійність (58).

9. Прихильність: справжня любов (19), вірна дружба (28), естетична насолода (29), відданість (33), поблажливість (54).

10. Самоорієнтація: згода з самим собою (2), недоторканність внутрішнього світу (21).

№ п/п	Цінності	Сумарний бал	Середнє значення
1.	Саморегуляція		
2.	Стимулювання:		
3.	Гедонізм		
4.	Досягнення		
5.	Влада		

6.	Безпека		
7.	Конформність		
8.	Традиції		
9.	Прихильність		
10.	Самоорієнтація		

САМОРЕГУЛЯЦІЯ (самостійність). Мотиваційна мета - незалежні, автономні думки і дії, керівництво власними поглядами. Цінності: свідомість існування, мудрість, самостійність, цілеспрямованість, самостійна постановка цілей, відповідальність, успіх.

СТИМУЛЮВАННЯ (повнота життєвих відчуттів). Мотиваційна мета - новизна і змагання в житті. Цінності: свобода, творчість, різноманітне життя, широта поглядів, відвага, життєрадісність, допитливість.

ГЕДОНІЗМ. Мотиваційна мета - задоволення, чуттєва насолода, насолода життям. Цінності: насолода життям, турбота про себе, охайність, задоволення.

ДОСЯГНЕННЯ. Мотиваційна мета - досягнення особистого успіху за допомогою прояву компетентності, отримання соціального схвалення. Цінності: насиченість життя, самоповага, здоров'я, компетентність, репутація, інтелект.

ВЛАДА. Мотиваційна мета - досягнення соціального статусу, престижу і панування над людьми. Цінності: соціальна влада, багатство, соціальне визнання, влада, впливовість.

БЕЗПЕКА. Мотиваційна мета - стабільність, безпека і гармонія суспільства, сім'ї та самого індивіда. Цінності: рівність, соціальний порядок, національна безпека, мир на Землі, традиції, безпека сім'ї, соціальна справедливість.

КОНФОРМНІСТЬ. Мотиваційна мета - обмеження дій і спонукань, що заподіюють шкоду іншим і порушують соціальні очікування і норми. Цінності: ввічливість, самодисципліна, помірність, смирення, повага старших, прийняття життя, яким воно є, чесність, слухняність.

ТРАДИЦІЯ. Мотиваційна мета - повага і підтримка звичаїв, прийняття і визнання ідей, існуючих в певній культурі, релігії. Цінності: духовність, почуття вдячності, єднання з природою, захист навколишнього середовища, доброзичливість, благочестя, релігійність.

ПРИХИЛЬНІСТЬ (ДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ). Мотиваційна мета - підтримка і підвищення благополуччя людей, з якими людина перебуває у постійному контакті, підтримує близькі стосунки. Цінності: справжня любов, вірна дружба, естетична насолода, відданість, поблажливість.

УНІВЕРСАЛІЗМ (САМООРІЄНТАЦІЯ). Мотиваційна мета - розуміння, терпимість і підтримка благополуччя всіх людей, природи та власного «Я». Цінності: згода з самим собою, недоторканність внутрішнього світу.

Додаток Г

Методика «Сформованість громадянської ідентичності» (Р. Ю. Синельников)

Методика складається із 20 пунктів тверджень, тяжіння до яких респонденти оцінювали по шкалі від 1 до 5. Використовуються такі градації: 1 – повністю не погоджуюсь, 2 – швидше не погоджуюсь, 3 – важко сказати, 4 – швидше погоджуюсь, 5 – повністю погоджуюсь.

Інструкція: «Шановний респонденте! Вам запропоновані пари протилежних тверджень. Ваше завдання вибрати одне з тверджень, яке, на Вашу думку, більше відповідає дійсності, і відзначити одну з цифр 1, 2, 3, 4, 5 в залежності від того, наскільки Ви погоджуєтесь із певним твердженням»

№	Твердження	1	2	3	4	5
1	Я пишаюся тим, що є громадянином України					
2	Я завжди беру участь у голосуванні на виборах					
3	Я вважаю себе патріотом України					
4	Я глибоко шаную державні символи України					
5	Своє майбутнє я пов'язую лише з Україною					
6	Якщо була б можливість, я б переїхав жити в іншу країну					
7	Я вірю в перспективи розвитку України як держави					
8	Існує багато варіантів для особистісної та професійної реалізації в Україні					

9	Для мене важливо підтримувати українські традиції та культуру					
10	Я готовий працювати на благо України					
11	Я повністю ідентифікую себе з громадянином України					
12	Я вважаю себе відповідальним громадянином					
13	Мої уявлення про себе мають тісний зв'язок з Україною					
14	Я завжди відстоюю свої права як громадянин країни					
15	Мені байдуже, в якій країні реалізовувати себе та свої таланти					
16	Я високо оцінюю свою громадянську активність					
17	Я готовий захищати суверенітет і цілісність України					
18	Я сприймаю Україну як свою Батьківщину					
19	Я відчуваю тісний зв'язок з громадянами України					
20	Я готовий допомагати українським громадянам у разі необхідності					

Обробка результатів передбачає підсумок числових значень для всіх тверджень і переведення сумарного бала в стандартні значення. Для підрахунку балів необхідно перевести відмічені респондентами позиції на симетричній шкалі 1-5 в оцінки по висхідній або низхідній асиметричній шкалі. Висхідна послідовність градацій (від 1 до 5) чергується у випадковому порядку з низхідною (від 5 до 1), причому максимальний бал (5) завжди

відповідає полюсу сформованої громадянської ідентичності, а мінімальний бал (1) – полюсу її несформованості.